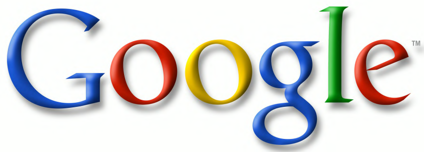

AMALIE SKRAM

SOM KUNSTNER OG MENNESKE

AV

ANTONIE TIBERG

KRISTIANIA 1910
[FO]RLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)

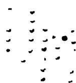
AMALIE SKRAM

AMALIE SKRAM

SOM KUNSTNER OG MENNESKE

AV

ANTONIE TIBERG

KRISTIANIA
FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
1910

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

FORORD

Da jeg tok fat paa indsamlingen av materiale til en biografi av *Amalie Skram*, møtte jeg hos alle dem jeg kom i berøring med, saa stor interesse for emnet at jeg ikke kunde være i tvil om at der var vekst i anerkjendelsen av hendes livsverk. Det gav sig utslag i en velvilje mot mig og en tillit, som jeg nu ber om at faa sige min tak for til alle som har hjulpet mig, ved utlaan av brever og fotografier eller paa anden maate.

Hamar, den 26. oktober 1910.

Antonie Tiberg.

INDHOLD

TRYKFEIL

Side 115 linje 16 f. o. staar tilstrømninger; skal være tidsstrømninger.

I

SLEGTEN OG HJEMMET

AMALIE SKRAM var ingen norsk type, hverken av utseende eller av væsen. Hendes fine ansigt med den matte sydlandske teint, de dype brune øine og det mørke haar tyder likesom hendes voldsomt impulsive temperament paa indblanding av blod fra hetere himmelstrøk end *Strilelandet* hvor hendes far hadde sit hjem. Det var efter ham hun hadde arvet sit sydlandske utseende, der var av en anden art end de mørkladne vestlændingers, hvis slegt har levd der i saa mange aarhundreder at de er hjemstavnsberettiget. De har alle blaa øine, mens Amalie Skrams far og hans slegt hadde brune. Der siges at et utseende som hans glimtvis kommer frem i bondeslegterne ved kysten som minde om fremmede sjøfolk, mest italienske og spanske, der selv hentet fisk fra Vestlandet for et par generationer siden. Det hændte at en og anden slog sig ned paa kysten der efter at ha lidt havari utenfor.

Særlig i ungdommen var Amalie Skrams ydre,

efter utsagn fra dem som kjendte hende dengang, og som selv paa reiser hadde hat anledning til at se forskjellige mennesketyper, utpræget spansk. Det skal ogsaa ha været paafaldende hvor vel hun følte sig hjemme naar hun paa sine reiser kom blandt spaniere og spanieres efterkommere i Amerika. Hun hadde selv altid fornøielse av at gaa med paa sine venners spøk om den ukjendte spanske sjømand som var hendes stamfar.

Spekulationer over hvilke blodblandinger der har været tilstede for at frembringe en saa eiendommelig natur som Amalie Skrams, kan imidlertid ikke bli til andet end usikre formodninger. Familietraditionerne er yderst sparsomme, og man blir væsentlig henvist til det kirkebøkerne kan fortælle.

Paa farssiden kan Amalie Skrams slegt ikke med sikkerhet føres længer tilbake end til hendes bedstefar *Mons Jonsen* som skal ha været søn av en sjømand. Han kom fra Østlandet som velstaaende mand og kjøpte gaarden Alver i Alversund, som dengang var anneks i Hammer prestegjeld i Nordhordland. Han giftet sig omkring 1814 med *Anna Bergesdatter* fra nabogaarden Kvamme, og fik med hende femten barn. Ingen av dem er blit tilbake paa Alver. Gaarden er blit utstykket og er gaat over paa mange hænder. I 1819 fødtes Amalie Skrams far, *Mons Monsen Alver* (eller Alvær), efter kirkebøkerne den 4. januar, men efter familietraditionen den 3. februar, idet en søsterdatter av ham kan huske sin bedstemor Anna Bergesdatter sige at det var ikke at undres over

at Mons stilte høiere end de andre — han var født paa Blaastusdagen (Blasiusdag den 3. februar). Mons Jonsen og Anna Bergesdatters slegt ser ut til at ha været kraftig, og vel begavet, og Mons var ikke den eneste av barnene som vilde frem. Der har været uro i blodet paa dem alle; de vilde ut i nye forhold og prøve kræfter. Ingen hadde hug paa at slaa sig til ro i en bondes kaar. Den ældste søn Ole hadde otte kraftige og flinke sønner, som skal være kommet vel frem over i Amerika. En av Mons Jonsens døtre, *Ingeborg,* var et usedvanlig begavet menneske, med stor interesse for sygdom og lægemidler, og hun skal ha hjulpet mange som kvaksalver; andet blev hun jo ikke. Hun lærte først at skrive i sin alderdom. *Aasta Hansteen* opsøkte hende efter sin hjemkomst fra Amerika og moret sig meget ved at tale med hende. Hun sa siden om hende at hun var født hundrede aar for tidlig; der var stof i hende til videnskapsmand.

Mons Monsen blev konfirmert i Alversunds kirke den 5. mai 1833, med ikke bedre end «temmelig godt» for kristendomskundskap, hvad der dog ikke kan tilskrives mangel paa evner. Han huskes av alle som har kjendt eller set ham, som en meget opvakt og usedvanlig vakker mand, vistnok ikke saa litet i slegt med Sivert Jensen, som vi kjender ham fra *To Venner.* Han har vel fristet lykken paa forskjellig vis, efterat han like efter sin konfirmation kom til Bergen. Der siges at han var hestekar hos en av byens læger (Wisbech) en tid. Tilslut havnet han i tjeneste hos kjøbmand *Hadeler*

paa Torvet. Hos ham var han først gesel paa bryggen og avancerte saa til handelsbetjent.

I 1844 giftet han sig med en tjenestepike, hus- eller butikjomfru (det siges saa forskjellig) hos Hadelers. Hun hette *Ingeborg Lovise Sivertsen* (født 8. juni 1821) og var datter av en lappeskomaker i Bergen *Siur Lassesen Hammersnæs* og hans hustru *Berte Nilsdatter Mielde.* Berte Nilsdatter blev meget gammel, døde over 90 aar gammel i Wallemskjelderen, et gamlehjem ved Nøstet i Bergen. Hun hadde mange barn, mest døtre. De fleste i denne gren av slegten har været sjøfolk og arbeidere. En av døtrene, Carine, var en skjønhet og blev gift langt over sin stand med den danske bokhandler *Møhl,* i slegt med *Erik Skram.* Ogsaa fru Alver skal ha været vakker og drømt om at gjøre karrière for sin skjønhets skyld. Der siges at hun var forlovet med en søn av kjøbmand Hadeler; han døde imidlertid meget ung, og saa fik hun nøie sig med handelsbetjenten som hadde forelsket sig i hende.

Amalie Skrams bedstemor,
Berte Nilsdatter.

Mons Monsen (navnet Alver kom først senere med) bodde i den første tid av sit egteskap i

Apotekersmuget bak Hadelers gaard og begyndte en liten kjelderhandel, som han efterhaanden utvidet. Han flyttet da forretningen til Muren, hvor

Apotekersmuget.

han drev en ganske omfattende virksomhet som drog ind forskjellige spekulationer og agenturer som til sine tider skaffet meget gode indtægter.

Familien som efterhaanden var øket betydelig, flyttet til Kortpilsmuget hvor de bebodde hele anden etage i det øverste hus paa hjørnet mot Klosteret.

Kortpilsmuget, hvor Amalie Alver vokste op i huset til venstre.

Mons Monsen Alver gik i almindelighet for at høre til «bønnemændene», en eftervirkning av den haugianske bevægelse, som er skildret fortræffelig i

Hellemyrsfolket, hvor deres møter med bøn og sang, menighetsbøsser og lægprædikant-dyrkelse er stillet i motsætning til deres handel og vandel forøvrig. At dette væsen skulde ha tilfredsstillet Mons Alver, er neppe trolig. Han skildres som en gløgg og forstandig mand, noget indesluttet, og eftersom aarene gik, med adskillig hang til melankoli. Der

Amalie Skrams forældre,
Ingeborg Lovise Sivertsen og Mons Monsen Alver.

var dyp grund i ham; han slet trofast for at tilfredsstille de krav som blev sat til ham, og som efterhaanden langt oversteg hans evner. Han trak sig da mer og mer ind i sig selv og førte sin fortvilete kamp mot vanskeligheterne ganske alene. I de senere aar holdt han mest til i butik og kontor; han drev ogsaa som S. G. Myre med lysestøpning; men hverken i hjemmet eller utenfor blev der set stort til ham.

Fru Alver var en meget myndig dame, forfængelig og fordringsfuld. Egteskapet har neppe været videre harmonisk, og det kan vel hænde Alver valgte det fornuftigste parti, naar han holdt sig borte fra hjemmet. I Amalie Skrams egne fortællinger fra barnedagene (i «Af Dagens Krønike» 1889, og i et brev til professor *Gerhard Gran* som denne har meddelt noget av i «Samtiden» 1897 og i «Norge i det XIX aarhundrede») kommer der frem en hang til at utsmykke forholdene i hjemmet, som kan være forklarlig nok. Moren led ogsaa av en honnet ambition, som vistnok har gjort sit til at drive Alver ind i spekulationer som gjorde ham svimmel, og tilslut drog ham ind i den sikre ruin. Baade fru Alver og fru Møhl hadde gaat for at være skjønheter, men litet arbeidslystne. «Tante Møhl» var ved sit egteskap kommet op i sociale lag som søsteren ogsaa stilte mot. Alver hadde gaat fort frem fra gesel til kjøbmand; men hans hustru var ikke fornøiet med farten. Hun drev paa, fordret mer og mer av ham, eftersom barnene vokste til. Jo mer han trak sig tilbake og vek unda for stiklerierne, desto mer krævde hun til i det ytre at holde en viss glans over huset. Men hun greide det ikke længer end til at imponere den del av sin egen slegt som var blit tilbake blandt arbeidere og sjøfolk. Dels var hun syk og ofte sengeliggende; hun fik ogsaa et barn hvert aar. Saa tapte hun efterhaanden interessen for at holde orden og hygge i huset. Saa slurvet og uordentlig med sig selv og sit arbeide som søsteren fru Møhl blev hun aldrig; men hun

skjøv mer og mer arbeidet fra sig, over paa tilfældig tjenerhjælp, ogsaa paa barnene. Skolekamerater av sønnerne som av og til fulgte dem hjem fra skolen, har bevart indtrykket av uorden — en bedstestue med qvasi-pene møbler med rulletøi og familiens søndagsklær utover stolene — og fru Alver altid halvklædt, i trøie og skjørt.

Alvers fik i alt ni barn, hvorav de fem levde op. I 1845 blev den ældste søn født og fik det klingende navn *Wilhelm Theophilius Severin*. Aaret efter datteren *Berthe Amalia*, som blev født den 22. august 1846, efter hvad kirkeboken for Domkirkens sogn i Bergen fortæller. Aaret 1847, som J. B. Halvorsen opfører i forfatterleksikonet som fødselsaar for Amalie Skram, og som er gaat over i alle biografiske skisser om hende, beror paa et senere paafund av hende selv, fra den tid da hendes egteskap med Erik Skram blev bestemt. Hun opnaadde derved at bli et halvt aar yngre end Skram, mens hun i virkeligheten var et halvt aar ældre. Hun fortalte selv dengang, i begyndelsen av 80-aarene, til sine venner og bekjendte om nogen oplysninger hun hadde faat fra Bergen, hentet fra kirkebøkerne; men der staar alle steder 1846, baade ved daab, konfirmation og første egteskap. Hendes fortælling gav anledning til mangen munter disput med venner fra barndommen, ogsaa fordi der blev litt knap tid for hendes anden bror, *Johan Ludvig*, som var født i februar 1848. Men hun holdt haardnakket fast ved 1847 som fødselsaar, efterat hun engang hadde bestemt sig for det, og søkte aldrig siden at forrykke det. Hun

talte ogsaa altid gjerne om sin alder, og vilde ikke lægge skjul paa den.

Amalie Skram har ofte med beklagelse talt om at hun under opveksten ingen søstre hadde, men bare brødre til kamerater og fortrolige i barnedagene. Dengang trøstet hun sig ganske godt, særlig med de to ældste brødre. Det var først senere, da hun følte at der var sider i hendes natur av særlig feminin karakter, som var blit for litet utviklet, at hun endog kunde sørge over de to smaa søstre hun mistet, mens de endnu var ganske smaa; ingen av dem blev aarsgammel. Begge disse søstre, som var født henholdsvis i 1849 og 1852, bar navnet *Sjura*, den ene sammen med morens navn *Lovise*, den anden sammen med *Monsine* efter faren. For Sjura-navnet hadde fru Alver en særlig forkjærlighet; det var opkaldelse efter hendes far uten opstasing. Men der syntes at følge ulykke med det, saa det kom til at staa som et skjæbnesvangert navn i familien, hvis religiøsitet heldte sterkt mot overtro. De to smaa Sjura'er hos Alvers døde en naturlig død; men en tredje Sjura i slegten faldt ut av et vindu og slog sig ihjel, og en fjerde blev overkjørt. I 1850 fødtes sønnen *Martin Luther*. Om grunden til at han fik dette navn, siges almindelig at det skriver sig fra en viss paradegudsdyrkelse hos fru Alver, og at ogsaa den ældste søns navn Theophilius hænger sammen med den. Men en slegtning fortæller at det var paavirkning fra presten som døpte gutten. Martin var fastslaat som navn, da presten *Debes* som forrettet hjemmedaab, fandt at gutten hadde

et paafaldende Luther-ansigt, og derfor burde faa det navn paa kjøpet, hvad der straks fik forældrenes tilslutning. — I 1854 fødtes en søn, som fik navnet *August Møhl*, men døde kort efter fødselen, og aaret efter *Bernhard Nicolai*, der sammen med de tre ældste barn og Martin levde op. Endelig kom der i 1858 endnu en søn, *Fredrich Alfred*, som skal ha været det vakreste og livligste barn man kunde tænke sig, indtil han døde en 3—4 aar gammel av den trondhjemske halsesyke. Han er model for Vesle-Gabriel.

Som man ser, har det været en anstrengende tid for fru Alver, og det kan let forklares at hun har gaat træt i slit og barnefødsler, og har latt det gaa ut over hyggen i hjemmet. Alver har i disse aar ikke spart paa penger til tjenerhjælp for husholdningen og barnene. Men fru Alver var ikke let at stille tilfreds. Der krævdes stadig mere, og det blev vanskelig at faa budgettet til at balancere efterat de ældste blev saa store at de skulde ind paa skole. Der var ikke tale om andet end de bedste skoler for alle, og kravet paa penger blev tilslut større end forretningen kunde bære. Saa blev Alver drevet ind i spekulationer, fik flere og flere traader i sin haand, saa han tilslut ikke kunde greie dem ut fra hverandre. Han gik fallit og reiste over til Amerika for at redde sig fra en liten uregelmæssighet i forretningsførselen. Hans søstre hjalp ham med reisepenger. Det var haapet, at han skulde slaa sig frem, og saa faa hustru og barn over til sig, saasnart han kunde byde dem en skikkelig eksistens. Men det blev der ikke

noget av. Fru Alver har vel som de fleste hustruer ikke hat greie paa de virkelige økonomiske forhold og forretningens stilling, og har ved konkursen lidt saa voldsomme skuffelser at hun ikke vilde tænke paa at bygge op et nyt hjem sammen med en mand der, eftersom hun saa saken, hadde bedraget hende ved at bringe ruin over hjemmet. At hun selv kunde ha sin del av skylden, har aldrig faldt hende ind.

I mange aar sendte Alver regelmæssig og rikelig penger hjem. Han hadde lært snekkerhaandverket derover og gjorde det ganske godt. To ganger kom han tilbake til Norge og søkte at komme sammen med sin familie igjen, uten at det lyktes. Hustruen vilde ikke vite av ham, og heller ikke barnene synes at ha hat videre hjerte for ham paa den tid. Saa reiste han tilbake til Amerika og blev der. Endnu en tid kom der penger fra ham, indtil pludselig brever og pengebidrag holdt op. Grunden har rimeligvis været den at han har indgaat nyt egteskap i Amerika. Han levde der under et andet navn; John Oliver, og efterlot ved sin død i 1898 hustru og en 12-aarsgammel datter.

Amalie Skram nævnte sjelden sin far eller hjemmet overhodet til sine veninder i barneaarene, men talte undertiden senere med stor sympati om sin «stakkels prægtige far», og kalder ham i et brev fra sine senere aar, hvori hun fortæller litt om hans skjæbne, «energisk og dygtig og kjæmpesterk».

Likeoverfor moren synes hun at ha næret nogen bitterhet. Hun blev i barnedagerne holdt temmelig stramt i tømme; moren likte ikke at hun

dyrket sine egne interesser, men prøvde at holde hende til huslige arbeider, som hun ogsaa snart blev grundig øvet i. Fru Alver holdt ogsaa meget strengt paa den ytre gudsfrygt, men var langt fra noget hængehode. Hendes religiøsitet var stivnet i kirkelige former og gudfrygtige talemaater, som hun gjerne brukte hvor hun kunde komme til at læse teksten for andre; overfor sig selv var hun mindre nøieregnende med kristendommens fordringer, og en viss egenretfærdighet synes at ha været fremtrædende i hendes karakter. Hendes natur var meget livlig, og hun hadde et stort fond av bergensk humor. Hun var begavet med en sterk fantasi og kunde fortælle historier som datteren ofte gjengav og moret sig kostelig over. Amalie Skrams søn, skuespiller Ludvig Müller, fortæller at bedstemoren ogsaa har holdt en dagbok av meget fornøielig natur, men tilintetgjort den, da han viste interesse for den og gjerne vilde ha fat i den.

Der synes aldrig at ha hersket noget hjertelig forhold mellem fru Alver og datteren. Det er ogsaa ganske paafaldende for en litet tiltalende rolle mødrene spiller i Amalie Skrams bøker, helt fra Constance Rings mor, som ikke har tanke for andet end at faa datteren «godt» gift, og siden holde skandalen borte fra familien, til det helt menneskelig egoistiske søstrepar Andrea og Petra i *Hellemyrsfolket,* som styrter sine barn i den ytterste elendighet.

At Amalie Skram har benyttet modeller fra sine nærmeste omgivelser, er utvilsomt; men like saa utvilsomt er det at hun forholdt sig meget frit til

dem, og næsten altid har hun sænket det sociale nivaa i sine bøker, mens hun i sine mundtlige og skriftlige meddelelser om hjemmet har søkt at hæve det. Der synes i hjemmet at ha raadet en parvenuaand som ogsaa viser sig i S. G. Myres hjem i Hellemyrsfolket. Navne-overgangen Sjur—Sivert—Severin finder vi igjen i den Alverske familie, idet fru Alvers far Sjur blir til Sivert, naar hendes pikenavn nævnes, og den ældste søn faar sin morfars navn som Severin.

Der er dype spor i hendes digtning av de trykkete forhold hun vokste op i. Forældrene gik hver sin vei, og ingen av dem stod i noget inderlig forhold til barnene. Der var ingen som kunde utjevne kløften mellem dem; den blev større eftersom tiden gik, og barnenes skolegang bragte dem ind i kameratkredse fra andre sociale lag end dem forældrene ved sin byrd og stilling hørte hjemme i. Der er paralleler til forholdene i det Alverske hjem i *Afkom:* Ogsaa her fjerner faren sig mer og mer fra den øvrige familie og trækker sig sammen i sin ulykke og sine økonomiske bekymringer, mens moren er en robustere konstitution, der lettere hærdes i motgangen. S. G. Myre har et vekt sind, er let mottagelig for krænkelser og bærer dem med nakken mer og mer bøiet, uten at reise hodet for at slynge bebreidelser ut mot det samfund som har dukket ham under. Men Petra lar sig ikke kue. Hendes mindre fintfølende sind reagerer kraftig mot fornærmelser; men hun kan ogsaa den kunst at forstille sig, naar det kan bringe hende fordel. Allikevel var der en tid da ogsaa Petra tænkte fint

og drømte om lykken. Petra i *S. G. Myre* er en helt anderledes sympatisk person end i *Afkom.* Der var gode anlæg i hende. Men de ublide forhold hun ved omstændigheterne kommer ind i, forraaer hendes tankegang og gjør hende ukjærlig mot dem som kunde hat grund til at vente godt av hende. Bjørnsons ord i *Det flager* om Tora Holms mor er bygget paa indtryk av hans opfatning av fru Alver: «Toras mor var et voldsomt, stærkt, af livskampen forbitret menneske. Hun saa med tvil, med haan paa de fleste forhold. Blev hun vred, var hun uden hensyn.»

Det kjærlighetsløse forhold i hjemmet har dannet en skyggefuld bakgrund for Amalie Skrams digtning, likesom det alt i barneaarene la tyngsel over hendes sind. Allikevel er kløften mellem det Alverske hjem og Myres eftersom *Hellemyrsfolket* utviklet sig, blit saa stor at Amalie Skram hadde vanskelig for at anbringe sine gode og lyse barneminder i et hjem saa fuldt av ufred og uhygge som det Sofie og Severin vokste op i. Derfor kom Lina og Henrik til at faa sit hjem i konsul Smiths hus, og kunde dele av sin overflod med de to som levde paa skyggesiden. For der var ogsaa gode minder at ta med fra hjemmet, særlig fra samlivet med brødrene.

II

BARNEDAGENE HJEMME OG PAA SKOLEN

BERGEN har av alle vore byer hat størst indflydelse paa vort aandsliv. Det er ikke et tilfælde at saa mange av dem som har baaret kulturen i vort land, er vokset op i Bergen, eller har tilbragt sine utviklingsaar der. Det kosmopolitiske liv, som gjennem aarhundreder har været ført der, har sat sit præg paa byen og befolkningen, og git Bergen den charme som vore andre byer mangler, den som alene historie og tradition kan gi. Med sine gamle bygninger og smug og «gaarder», og med det liv som byens leveveier fører med sig, er Bergen blit noget av en personlighet, og bergenserne ved raceblanding og samfærdsel med fremmede land blit det friske pust i nationens liv. Der er en helt anden livsglæde over gatelivet i Bergen end paa Østlandet. Et ofte næsten uforskammet livsmod præger de indfødte, ikke mindst de yngste aarsklasser. Men i al sin uopdragenhet, og med sin næsvise slagfærdighet skal de bergenske gate-

gutter og jenter ikke ha vanskelig for at lokke smil endog fra dem som tar forargelse av deres fripostighet. Den lynsnare tanke og de rappe svar virker altfor bardus paa en norsk gjennemsnitstype. Men det bergenske vid er ikke harmløst, og det kan svi som svepeslag hvor det rammer. Ikke mindst har strilen faat føle slagene, naar han tung og sliten kommer til byen fra sin magre jord, hvis utbytte ikke vilde forslaa til familien, om han ikke hadde fisken at dække sine utgifter med. De skillinger han faar stridd sig til av de tungefærdige piker paa torvet, skal heller ikke strække langt; men saa trænger han ikke meget til husbehov. Og til fest kjender han ingen anden glæde end den brændevinen gir.

Mange har skildret Bergen og smugene med kjelderboderne, ungerne som ubarmhjertig lar sine vittigheter hagle over striletyperne og over originalerne mest, men ingen med større troskap end Amalie Skram. Hun kjendte dem baade fra byen og fra deres hjemstavn hvor hun saa dem paa nært hold i sommertiden i Alverstrømmen. Oline som sniker sig op i skjænkestuen for at sælge «brøstdukjen» og faa brændevin isteden, saa hun et øieblik i rusen kan drømme sig væk fra fattigdom og slit, eller Sivert som han efter sin sjømandsfærd har faat fart i sig, saa han driver det til at være altmuligmand hos kjøbmand Munthe, hvor han utfører alt med liv og synger viser fra sin sjømandstid under arbeidet, eller som han senere staar i kramboden hos Virs og muntrer kunderne med at rive av sig en behagelig spøk for at faa en handel istand.

Amalie Alver lærte tidlig gatelivet at kjende og fik snart i omgangen med sine brødre og deres kamerater utviklet den side av sin natur som gav sig utslag i gategutmanerer. Hun kunde være vilter og slagfærdig, fæl til at terge alle hun kom over, ikke mindst brødrene. Men saa var der en anden side i hende som viste sig naar hun sat stille og sydde og broderte smaating til fødselsdagene, eller hjalp moren med det nødvendige haandarbeide for at holde tøiet istand. Da hun hadde lært at læse, kunde hun ogsaa sitte stille med en bok og se saa adstadig ut, at ingen skulde ane hun kunde være vilter og kaat og fuld av gale indfald, værre end nogen av brødrene, paa høide med de bergenske gategutter. Der var stadig to strømretninger i hendes sind, en fra den maskuline side av hendes natur, den anden utpræget feminin.

I seks-syvaarsalderen begyndte hun paa skole, vandret med sin «Grøgaard» under armen, slik som *Elisa Kielland* fortæller i sin bok «Smaatræk og hverdagstyper fra Bergen». I frøken Heibergs stue fik hun sin første undervisning, og paa denne tid fik hun sine første veninder. Det var døtre av byens bedste familier, og instinktmæssig trak Amalie Alver sig forsigtig ind i sig selv under omgangen med dem. Hun merket snart at de bragte en anden luft med sig fra hjemmet end hun, og hun lærte at tie, mens de andre skravlet om løst og fast hjemmefra. Det gjorde hende noget mere stille, men hindret ikke at hun nok paa skolen kunde ta ledelsen, slik som fru *Nina Grieg* har fortalt

(«Morgenbladet» $^{20}/_{8}$ 1905): «Vi gik i Skole sammen, som ganske smaa, i en Slags Barnehave i Bergen. Jeg var 8 Aar, Amalie Alver bare 6. Men skjønt hun var to Aar yngre, regjerede hun med os alle. Jeg saa op til hende, jeg spurgte altid om hendes Mening, hendes Dom var den afgjørende, allerede den Gang gjorde hendes Personlighed det stærkeste Indtryk.»

Utenfor skoletiden sat hun mest inde og sydde og broderte. Om morgenen var hun tidlig oppe og kokte kaffen til brødrene, før de gik paa skolen. Det begyndte sikkert i de første skoleaar at dæmre for hende, hvad der aarene ufover tok fast tak i hendes funderinger — den ulykke som barn kan føle saa intenst ved at lide under den sociale kløft. Livet igjennem bar hun paa disse barndomsindtryk som har sat saa sterkt præg i hendes forfatterskap, især i *Afkom*, hvor Sofie og Severin skal presses ind paa skoler og kamerater som de efter forældrenes sociale og økonomiske stilling ikke føler sig hjemme i. Hun fremholdt ofte for de unge mennesker hun senere kom i berøring med, den store værdi som ligger i det at være født i «en god æt»; ofte kom det i utbrudd som lot ane at hun selv her hadde et saart minde. Krænkelser og daglige ydmykelser gjør sindet saart hos dem som aldrig faar være med til nogen glæde. Under dette kom hun og brødrene, som vel hadde lignende kampe at bestaa paa latinskolen, nærmere til hinanden, og særlig sluttet Amalie og den litt yngre bror Johan Ludvig sig til hverandre med

stor hengivenhet, uten nogen slags ømhet, men mere med en viss gutagtig kameratslighet.

Amalie var fra frøken Heibergs smaaskole kommet over paa Holck og Irgens' pikeskole, den bedste som var i byen, og her hadde hendes læselyst utvidet sig saa den tok dimensioner som det litet oplyste hjem manglet forstaaelse for. Moren forbød snart al læsning hjemme utenfor lekserne, og saa maatte trangen til læsestof tilfredsstilles i smug. Her blev Amalie og Ludvig forbundsfæller. Utover kveldene sat de med en lysestump de i dagens løp hadde stukket til sig — Amalie sydde og broderte, Ludvig læste høit. Han læste ikke godt — hans norsklærer var altid misfornøiet med hans diktion —, men søsteren fulgte saa levende med og gik saa op i fortællingen at hun ofte strigraat, saa Ludvig maatte holde inde med læsningen av den grund. Ludvig vilde gjerne læse eventyr. Men det hadde ikke Amalie videre lyst paa — kanske var hun blit kjed av dem allerede før, mens hun og barnepiken utvekslet sit aandsindhold av eventyr, røverhistorier og viser, saaledes som hun selv har fortalt i «Af Dagens Krønike», 1889. Hun hadde størst hug paa den rørende genre — Emilie Flygare-Carlén, fru Gyllembourg, ogsaa Dickens — og historiske romaner av Ingemann og Walter Scott. Johan Ludvig Alver fortæller i et brev til professor *G. Gran*, som denne velvillig har overlatt mig, om disse natlige læse-orgier: «Gud ved, hvor vi fik alle bøgerne fra,» siger han videre; «men det var rent utroligt, hvad vi læste. Det var næsten udelukkende hende, som skaffede bøgerne; først fra pige-

skolens bibliotek[1], og da det var udtømt, fra venner og veninder; hun snusede efter bøger overalt og kom ofte til mig om aftenen rent triumferende, naar hun hadde gjort en heldig fangst; jeg bragte jo en del bøger fra latinskolens bibliotek, men det var ikke mange, som smagte os; jeg kom engang hjem med «Perus erobring»; men den blev efter nogle faa blade forkastet. Men engang fik jeg hos en kammerat fat paa Fieldings «Tom Jones» — jeg kunde da være en ca. 13 aar gl. og min søster var halvandet aar ældre. Jeg vil just ikke sie om denne bog, som Ewald (?) sier med hensyn til sig selv at «den ga min moralitet det første stød»; men nogen heldig indflydelse hadde den neppe. Jeg hadde paa forhaand hørt saa meget om den, at jeg hadde en fornemmelse af, at den ikke egnede sig til høitlæsning, og da jeg paa egen haand hadde læst noget i den, stod det for mig, at jeg ikke burde la Amalie faa den. Men hun kom over den, hvor jeg hadde skjult den, og saa gjemte hun sig bort og læste den; jeg overrumplede hende, og vi sloges nogen gange om bogen, men hun fik altid fat paa den paany; tilsist gjemte jeg den mellem spærrerne oppe paa loftet, men der gled den ned bag væggen og gik saaledes tabt for os begge; hun hadde imidlertid læst den omtrentlig ud; denne bog hadde aabenbart vakt hendes nysgjerrighed i høi grad.»

[1] **Dette var ikke meget rikholdig, men Holck laante ut av sit private bibliotek. Den literatur hun her fik, var meget uskyldig. Eksempelvis kan nævnes den tyske forfatterinde** ***Marie Nathusius.***

Foruten med læsning sysselsatte de to søsken sig i disse nattetimer med at drøfte alvorlige materier. Naar selv ikke Amalies tæft kunde skaffe bøker, sat de i dypeste alvor og snakket om de vanskeligste spørsmaal. Ludvig Alver fortæller i det nævnte brev: «i 10—11 aarsalderen kunde vi sidde og spekulere og udtale vore tanker over den uudgrundelige «evighed» — ogsaa syndefaldet; det var jo saa ganske rimeligt, at Adam og Eva og alle mennesker maatte fordømmes, naar de hadde trodset Guds udtrykkelige befaling, men at Gud, som vidste det paa forhaand, at han alligevel hadde skabt mennesket? ogsaa var det «helvede», fordømmelsen; næsten alle mennesker kom jo i helvede; hvor forfærdelig nødvendigt det var at bli en sand kristen for at kunne bli salig. Vore forældre var sande kristne, derom var der ikke tvil hos os, og Holck og rektor Holmbo og saa alle prester; men for os børn var det værre; hvad hadde vi ikke paa samvittigheden; sad vi ikke her med stjaalne lys uden tilladelse udover natten; — ja vor ældste bror Vilhelm, skjønt han var ugudelig og verdslig nok, han var alligevel noksaa sikker, ti han skulde bli prest; og Amalie blev derfor ogsaa næsten sikker paa, at hun maatte gifte sig med en prest; kanske det kunde hjælpe hende, og jeg selv hadde sorte bekymringer, fordi jeg var aldeles sikker paa, at jeg ikke duede til at præke, og det saaledes maatte bero paa en ren træf, om jeg kunde komme til at høre til de yderlig faa udenfor prestestanden, der blev salige.» Slik kunde de sitte og snakke ut av sine alvorligste tanker. De emner som de

her drøftet, ut fra sin barnlige filosofi, hadde stor plads i begges sjæleliv. De fulgte dem begge gjennem livet. Amalie Skram kom aldrig helt ut av grublinger over religiøse materier, og Ludvig Alver har ved at utgi skrifter av religiøs-filosofisk indhold vist at tankerne ikke slap ham.

Foruten i disse samtaler spilte mystikken ogsaa ind i deres samvær i form av spøkelseshistorier som Amalie hadde et helt lager av — «og slig som hun kunde fortælle dem!» siger broren. «Hun fulgte saa intenst med under sin egen fortælling, at hun selv blev mere og mere opfyldt af rædsel og turde tilslut, naar vi endelig skulde begi os til ro, af angst ikke røre sig af pletten. Hun viste allerede meget tidlig en merkelig evne til at fremstille levende og fortælle fængslende. Jeg kom senere efter, at hun under disse fortællinger digtede adskilligt; hun huskede udmerket alt, hvad hun hadde hørt eller læst; men det var det væsentlige, kjernen, de karakteristiske træk hun greb, og disse udmalede hun saa videre under gjengivelsen med sin egen fantasi. Baade min ældste nu afdøde bror, senere sogneprest i Risør, og Amalie skrev vers; men mens Vilhelm gjerne indlod sig paa det lystige, var det altid alvorlige emner, Amalie behandlede. Hvor vilter og munter hun end kunde være sammen med andre, saa var det altid tunge, alvorlige sorgfulde tanker og religiøse spørsmaal, som bevægede dybet i hendes sjæl. Dette kom ogsaa frem i hendes drømme, der som oftest var fulde af gru, om menneskers lidelse og elendighed, dommedag og den «forfærdelige» Kristus.»

Broren fortæller videre om hendes livlige fantasi som i barnedagene vakte hendes trang til at fremstille dramatisk det hun hadde læst: «Hun og V. og jeg gav os da igang med saadanne fremstillinger; hun var da spillende livlig, det var hende, der tog ledelsen, arrangerede vort kostyme, som sandelig var tarvelig nok til saadant brug, fandt paa alskens ting, instruerte og korrigerte. Saaledes fremstillede vi: «Jarlen ligger paa sotteseng»; hun skulde naturligvis være Odin; med et lommetørklæ bundet over det ene øie og med sammensnørte klær, forat hun skulde se høiere ud, tren hun ind i salen; «enøiet var han og lang» — medens V. var jarlen og jeg «broderen Orm». Til andre tider fik hun arrangeret kjærlighedsviser og sjømandsviser; saaledes: «Der levede i Hamburg en jomfru saa skjøn», og da vi i denne tragedie kom til stedet: «Saa støder han det sverd dybt ind i sit bryst,» og vi gutter ikke brød os om blodet, jo, saa maatte der endelig være blod og hun fik det snart istand med noget tyttebærsaft; det maatte altid være nøiagtigt og tydeligt; ogsaa scener af Kristi passionshistorie gjorde vi forsøg paa at fremstille — kort sagt, vi gjennemlevede i disse vore lege og adspredelser hele middelalderens liv og romantikkens sentimentale drømme.» Om aarsaken til at lekene tok denne form, siger Alver: «Alt dette kom naturligvis for en væsentlig del af den opdragelse og undervisning, vi fik paa skolen — det var jo romantikkens guldalder i Norden — og af den omstændighed, at vi børn var saa godt som overladte til os selv uden at faa veiledning og modvegt

i hjemmet; men for min søsters vedkommende var der ogsaa noget særegent i hendes natur, noget eiendommeligt i hendes karakter og begavelse, der gjorde at hun i saa høi grad blev betagen af romantikken, særlig romantikkens sorg. Det staar saadan for mig, at denne hendes natur og karakter paa den anden side bevirkede en reaktion i en modsat retning; hun følte det selv som noget ulykkeligt, og derfor stræbte hun at komme ud af det, at bli befriet derfra, at slaa det fra sig, og saaledes kunde hun være saa vild og munter og djærv, at mange forundrede sig over hendes ustyrlighed. Det blev ligesom to naturer. Den, som hadde set hende i hendes vilterhed, vilde ha hat vanskeligt for at kjende hende igjen, hvis han hadde set og hørt hende i vore sildige aftentimer, grædende over sit broderi eller opfyldt af grublerier over livets alvorlige spørsmaal.»

Vildskapen i hendes væsen kom mest frem i sommerferierne som de tilbragte hos farens familie ute i Alverstrømmen. Der slog de sig løs i friluftslivet paa land og sjø, og der hadde de kamerater nok. Ogsaa her var Amalie gjerne den som førte an, «altid parat til at gjøre erfaringer,» siger broren; «nysgjerrig og vovsom og ikke ræd for at begi sig ud paa ukjendte, farlige veie; sjelden nogen klog beregning af hvorledes hun skulde klare sig, men naar hun kom i knibe, brugte hun alle tænkelige midler og forlangte ofte det umulige af folk i retning af hjælp. Jeg husker saaledes fra vore sommerferieophold i Alverstrømmen, naar hun og jeg, hvad der ofte hændte, hadde begit os ud i

strømmen i en liden baad. Mellem de talrige holmer i sundet gik strømmen tildels som den strideste elv og det kunde ofte være umuligt for os at ro den tilbage efterat vi en lang stund hadde seilet med den saa deilig og behageligt. Under saadanne omstændigheder valgte jeg den udvei at kare mig hen til en holme og vente der, til strømmen vendte sig, eller at fortøie baaden paa fastlandet og gaa tilbage; men hun var som oftest ikke tilsinds til at benytte sig af saadanne tarvelige midler, og hun vilde sætte sin vilje igjennem, «har vi rod frem, skal vi ogsaa ro tilbage,» og en og anden gang lod hun mig paa mit forlangende gaa iland og satte selv ud igjen alene. Men det var naturligvis et umuligt arbeide — nogen egentlig fare var der jo ikke —; hun stridde med aarerne og kjæmpet som en kar, saa sveden haglede af hende, men kom næsten ikke af flækken. Saa kunde der komme en sogning strygende paa sin jagt med strømmen nordover eller sydover og saa skreg hun i forbifarten: «Yndige, deilige stril! (for smaapigerne i Bergen er, som bekjendt, alle bønder striler), aa deilige stril, kom og hjælp mig!» Hvorledes det skulde ske, var ikke godt at vide; sogningerne stod ved rælingen med hænderne i bukselommerne og stirrede paa dette svartøiede vidunder og rystede flegmatisk paa hovedet, og saa slængtes der efter dem, da de allerede var et godt stykke borte: «Uf, væmmelige tosk, modbydelige søndfjordsstril».» — Det var aldrig langt mellem motsætningerne hos hende, og hendes uttryksmaate var like heftig enten det gjaldt at gi venlige eller

fiendtlige følelser luft — hvad der ogsaa holdt sig hos hende livet igjennem sammen med hendes uforholdsmæssig store krav til sine medmennesker i retning av hjælp. Hun vilde ha hjælp, av mennesker eller Gud eller overnaturlige magter, som S. G. Myre, da han var som værst stedt i nød, og som næsten alle de personer hun i sin kunst har staat nær.

Minderne fra de glade feriedage spiller ind i meget av det hun siden kom til at skrive. Det mest levende av disse minder har hun laant Constance Ring, der hvor hun sitter og ser paa solskyggerne og vandet og tænker paa barnedagene og sit hjemsteds friske hav. Der er liten antydning i Amalie Skrams produktion til noget intimere samliv med naturen, det skulde da være havet i *To Venner* og de smaa ferieminder i *Constance Ring*. Havet fik hun langt senere sit kjendskap til. Men fra barnedagene har hun de indtryk som Constance Ring længes hjem paa. Med hende har hun delt skjændene for aldrig at kunne la vandet være i fred, men ligge og rote i det bestandig i al slags veir. Og hun har vist ogsaa kjendt «den deilige, sinte Fiskerhans, som altid havde lugtet af Sommerferie».

Det var en stor sorg for hende at forlate landet og det friske uteliv, og naar avskedens time slog, hadde hun færdig elegiske vers («høist løierlige», kalder hendes bror dem) og deklamerte dem med megen patos.

For skolen ser det ut som om alle Alvers barn har hat stor respekt; ogsaa gode evner og en viss

ærgjerrighet viste de alle. Gutterne var paa latinskolen rene «mønsterstilker» som Severin i «Afkom». Paa Holck og Irgens' pikeskole var Amalie avholdt baade av lærere og kamerater. Paa kameraterne virket hun mest ved sin usedvanlige skjønhet. Klassekameraterne glemte at høre efter for at sitte og se paa hende, de yngre løp efter hende paa gaten — «fordi hun var saa straalende skjøn, at det var en fest at se hende,» som en av dem, en kjendt personlighet i Bergen, har sagt. En gammel dame, frøken *Anna Hesselmann*, som hadde staat fadder til Amalie Alver, fortalte mig for et par aar siden — hun var da 91 aar — at hun sat i sit vindu ved Bryggesporen og saa Malla Alver og Fanny Danielsen som opløpne skolepiker, og «Malla var saa vakker at folk snudde sig efter hende paa gaten.»

Lærerne hadde indtryk av at hun var et i mange henseender ualmindelig begavet barn. Den ene av skolens bestyrere, den senere skoledirektør paa Hamar *O. E. Holck* († 1909) var hendes religionslærer og fik som saadan baade i skoletiden og senere ut i livet stor indflydelse paa hende. Holck var en nobel personlighet, helt gjennemtrængt av den kristendomslære han forkyndte og som la hovedvegten paa «forsoningen i Kristus». Hans undervisning grep i sjelden grad de unge piker, og da det ofte hændte at hans milde kristendomsforkyndelse senere ved konfirmationsforberedelsen blev en kilde til anfægtelse for dem, fortsatte han i almindelighet religionslæsningen med dem, idet han dog da væsentlig læste kirkehistorie med dem. Elisa Kielland

har i sin nævnte lille bok fortalt adskillige smaatræk av ham, slik som hun, der var skolekamerat av Amalie Alver, husket ham fra skoledagene. Holck har selv med stor elskværdighet og interesse for sin fordums elev fortalt et og andet fra skolen, likesom han har overlatt mig de brever han i senere aar fik fra hendes reiser. Han blev tidlig opmerksom paa hendes lidenskabelige sind. Han husket specielt en liten scene fra næstøverste klasse, en av de ytterst faa ganger han var nødt til at irettesætte hende. Det var regnetime, og Holck gik fra pult til pult med facitboken i haanden og saa efter om stykkerne var rigtige. Netop som han kom til Amalie, blev han kaldt ut. Facitboken blev liggende igjen paa hendes pult. Saa meget hadde Holck set at hendes første stykke var galt. Da han kom ind igjen, var det rigtig. Han foreholdt hende at dette var fusk. De ord som derefter faldt, var i sig selv ikke merkelige. Men Amalie Alver la en lidenskap i sine uttryk og i sin graat, som forfærdet Holck. Han blev opmerksom paa hvor ganske anderledes intenst hun følte end de jevnaldrende. Det kan ogsaa synes rimelig at denne lille fuskehistorie ligger til grund for Severins latinske stil som blev feilfri som følge av at læreren glemte sin bok igjen i klasseværelset.

I tysk læste de i øverste klasse med Holck «Wilhelm Tell» og «Faust», og hun lærte grundig og læste paa egen haand anden del av «Faust». Disse ting sat saa godt fast i hendes hukommelse at citater av dem ramlet ut av hende ved den

ringeste idé-association hele livet igjennem, ikke altid i rette øieblik.

Den anden av bestyrerne *Irgens*, senere skoleinspektør i Bergen, var norsklærer. Han har altid uttalt sig meget rosende om Amalie Alvers evner og særlig om de gode besvarelser av de norske stiler. Særlig naar emnet tillot fantasien frit spillerum, skrev hun godt, og det gjorde opgaverne som oftest dengang. Hun skrev stiler om slike emner som: «Valpladsen natten efter et slag», «Tanker ved Napoleons grav». Særlig den sidste som hun skrev i øverste klasse, var hvad Holck, som Irgens ofte viste Amalie Alvers stiler til, kalder «et forholdsvis mesterverk, idet baade form og indhold var merkelig godt behandlet for hendes alder». Hun var berømt i klassen for sine gode norske stiler, og ogsaa utenfor skolen blev de omtalt. En senere veninde av hende fra Bergen, som ikke gik paa samme skole, hadde god greie paa at hun utmerket sig med de norske stiler. Det har naturligvis ogsaa sin grund i hendes sterke følelsesliv og livlige fantasi; men den hadde kanske ikke vist sig saa tidlig om hun ikke hadde læst alle de bøker. Ogsaa det at saa mange bøker blev læst høit for hende, har hat sin betydning; hun blev derved mere opmerksom paa sprog og stil end om hun hadde slukt dem paa egen haand. Sikkert har hun ogsaa hat nytte av at bytte tanker om bøkerne med broren, som var en helt anderledes nøktern begavelse.

Foruten de vers som broren nævner, skrev hun ogsaa i skoledagene smaa fortællinger som hun med

stolthet viste frem til veninderne og fortalte at hendes ældste bror hadde sagt til hende: «Der blir noget av dig, Malla». Allikevel later det ikke til at hun har været indbildsk hverken av evner eller skjønhet. Hun var avholdt for sin elskværdighet baade av kamerater og lærere, om end de sidste, som av og til fik anledning til at se litt dypere i hende, hadde en anelse om at hendes natur vilde gi hende mange kamper at bestaa om hun skulde finde sig til rette i verden. Som en av de interessanteste elever var hun ofte gjenstand for lærernes samtaler, og disse var snart paa det rene med at hendes liv ikke vilde bli noget hverdagsliv — hun kunde bli meget lykkelig, om forholdene artet sig godt for hende; men snarere trodde de hun vilde bli meget ulykkelig.

Foruten de to bestyrere var der ogsaa en lærerinde, en jomfru *Henriksen* (senere g. m. sorenskriver Skagen paa Voss) som interesserte sig for Amalie Alver, og som ogsaa kom til at være med et stykke utover i livet.

Mens brødrene ikke betænkte sig paa at ta kamerater med hjem, undgik Amalie altid at la veninderne fra skolen faa noget indblik i hvordan hun hadde det hjemme. Paa det punkt var hun utilgjængelig; men ellers var hun ingen indesluttet natur, om der end kunde være noget drømmende over hende, som gik hun fyldt av indre syner og oplevelser det vilde være faafængt at gjøre veninderne delagtig i. Det sidste skoleaar hadde dog de som stod hende nærmest, en følelse av at hun var trykket av forholdene i hjemmet, hvor det

dengang gik nedover mot den sikre ruin. Hun har ogsaa været nødt til at bidra til hjemmets indtægter ved at sælge og bortlodde haandarbeider. Hun broderte utover natten og var ofte saa træt at hun maatte stille sig op i døren og støtte ryggen for ikke at falde i søvne over arbeidet.

Imidlertid lakket det mot skoletidens slutning. Det har sikkert været haardt for Amalie Alver at tænke paa at denne dør ind til et finere og gladere liv end det hjemme, nu skulde lukkes for hende. De efterkurser Holck hadde sat i gang, og som hun selv i «Af Dagens Krønike» fortæller at hun deltok i, har hun rimelig allikevel ikke besøkt, og det av hensyn til forholdene i hjemmet, hvor hendes tid blev beslaglagt. Holck som med saa stor interesse altid har fulgt hende, kan ikke huske hende derfra, heller ikke de andre elever fra hendes klasse som var med. Derimot gik hun i 16-aarsalderen paa syskole sammen med *Drude Krog*, den senere fru Janson. Naar hun i «Af Dagens Krønike» fortæller at hun «kun en eneste Gang» skrev vers i barndomen, saa er det, som det fremgaar av Ludvig Alvers brev til professor Gran, ikke helt korrekt. Men saa er det ganske betydningsfuldt at den ene gang som hun reducerer sit versmakeri til, var ved avskeden fra skolen. Hun har følt trang til at pointere sorgen over avslutningen av en skolegang som fra først av hadde voldt hende kvaler, men som efterhaanden blev hende kjær, fordi den gav hende det hun savnet i hjemmet: kundskaper og social kultur. Det var kanske ikke saa meget de kundskaper som læsebøkerne gav,

som tilfredsstillet hende, men mere lærernes personligheter, ogsaa et par veninders sjælsadel, og det indblik hun gjennem kameraterne fik i livet blandt dem som «var med».

I april 1863 blev Amalie Alver konfirmert av stiftsprost Flottmann i Nykirken. Naar det nævnes at hun i konfirmationstiden var sterkt religiøst paavirket, saa skyldtes det ikke den prest hun blev forberedt av. Som hun selv fremhæver i «Af Dagens Krønike» var det en følge av religionsundervisningen paa skolen, og skyldtes væsentlig Holcks personlige paavirkning. Hans opfatning av hende var dog ikke at hun var religiøst grepet i personlig overbevisning, men vel at hun ved ærlig sind søkte at komme overens med kristendommens lære. Det har været vanskelig nok for hende, først fordi hendes tankegang var skarp og forstanden godt utviklet, dernæst fordi hun hadde set mere av reversen end Holcks andre elever. Alt det hun i disse aar tidde stille med, og senere prøvde at bortforklare eller utpynte, tynget hende. Det kjærlighetsforlatte liv i hjemmet, økonomisk tryk og al den

Amalie Alver i konfirmationsalderen.

styghet som fulgte med det, paa den ene side, romantikkens mest lysende idealer paa den anden. Paa begge sider kristendommens lære, paa den ene side stivnet søndagsreligion, paa den anden side levende kristendom. Hun følte sig draget til den side hvor alt godt syntes hende at maatte trives. Men hun var født paa den anden side og skulde vel leve der hvor hun hadde set at kristendommen ikke lot sig praktisere. Der var allerede samlet i hende tanker om samfundsforholdene, og de kunde alt nu bryte ut i haarde og bitre ord mest likeoverfor brødrene og deres venner, og da var hun aldrig ræd for uvørne uttryk og ord som kunde saare, fordi de ramte netop der hun vilde. Paa den anden side var hun endnu i saa meget helt barn, og fremfor alt uten forstaaelse av sin egen skjønhet og de virkninger den hadde.

III

GIFTERMAAL OG REISER

Det var i pinsen 1863, da studentersangerne gjestet Bergen, at Amalie Alver paa sangerballet først fik en anelse om hvad hendes sjeldne skjønhet var for det andet kjøn. Som barn hadde hun, i motsætning til S. G. Myres barn, gaat paa danseskole, og gutterne hadde slaas sig til at danse med den «kjuajenten» Malla Alver; men det hadde ikke gjort stort indtryk paa hende. Denne gang var det anderledes. Kavalererne var voksne herrer. At de ogsaa tydelig utmerket hende fremfor veninderne, vakte hende saa smaat til forstaaelse av at her var noget hun hadde forut for dem med de elegante toiletter og velkjendte navn. Med stolthet og glæde nød hun feststemningen, indtil der hændte noget som berørte hende pinlig og bragte indignationen op i hende. En av herrerne hadde været nærgaaende mot hende. Hendes natur reagerte instinktmæssig mot tilnærmelsen. Hun kom i et oprør som forbauset dem der saa det. Hendes ophidselse syntes meningsløs, men skyldtes

vel de uklare forestillinger i forbindelse med en sterk fantasi, og sanser som ikke var normalt anlagte. Da raseriet hadde lagt sig, kom refleksionerne: hvorfor netop mot hende? hvorfor hadde ikke de andre været utsat for noget lignende? Og pint som hun dengang var under forholdene i hjemmet, søkte hun straks aarsaken i de sociale vilkaar, som skilte hende fra veninderne. De hadde kjendte og agtede navn; dem viste man respekt. Men hun — hvor meget hendes fars navn netop i den tid var værdt, hadde hun nok faat vite baade ute og hjemme. Der hadde lagt sig over hende en tyngsel, som kunde bringe en og anden av hendes veninder til at vaage et spørsmaal, og da kunde det en enkelt gang briste ut av hende, hvad det var som la det uendelig tungsindige uttryk i de vidunderlige øine, som ogsaa kunde straale i festlig solglans.

Hjemmet og tilstandene der var blit ulykken for hende. Der laa likesom altid noget paa lur for at ta glæden fra hende, noget inde i hende selv, splidagtigheten i hendes sjælelige anlæg. Hendes natur var ikke hjemstavnsberettiget i livsglæden; den var ikke laget over samme form som de flestes. Det hadde git hende den ulykkefølelse hun har latt gaa i arv til alle de barnesjæle hendes kunst har git liv. Men selv søkte hun aarsaken andensteds, og de fortvilete forhold i hjemmet bragte hende til at foreta et skridt der braat skulde gjøre ende paa det som endnu var tilbake i hende av barnet.

Hvad der hadde hændt hende paa sanger-

ballet, hadde skræmt hende, slik at hun sanseløs løp like ind i fælden.

Kort efter var hun forlovet. Med skibsfører *Bernt Ulrik August Müller*, som var ni aar ældre end hun selv. Men han hørte til byens bedste familier, var en søn av brigadelæge Jacob Worm Müller, som hadde baade anseelse og penger. Allikevel hadde Amalie Alver ikke forlovet sig med ham om hun ikke var blit presset sterkt, især av moren. Til en veninde som senere, da egteskapet viste sig at bli til ulykke for begge parter, bebreidet hende at hun hadde latt sig overtale, sa hun: «Kan du ikke begripe at man kan gjøre alt, naar ens nærmeste er stedt i den yderste nød?» Faren gik fallit og forlot landet. Fru Alvers ambition som var blit saa sørgelig skuffet i hendes eget egteskap, tok nu holdepunkt i datterens skjønhet, som maatte kunne gjøres om i værdier. Hun malte ut for Amalie, som paa sangerballet hadde faat et glimt ind i ungdomsglæden, hvad der ventet hende i selskapslivet og paa reiser. Amalie gik stille om og tænkte, paa idealerne fra skolen og livet hjemme og utsigterne for fremtiden. Hvad skulde det bli til med dem alle? Forelsket var hun ikke. Det kan være tvilsomt om hun overhodet oplevet en regulær forelskelse. Denne gang var der ialfald ikke spor til det. Hendes bror Ludvig, som hadde hendes fulde fortrolighet i denne tid, siger at hun var «aldeles uberørt af livet, opfyldt af romantikkens drømme og gjennemtrængt af en sterk følelse af den ideale kristendoms krav til menneskene. Hendes sanser var uden antydning

til at vækkes[1]; hun var absolut uvidende med hensyn til alt kjønsligt og vistnok fast overbevist om, at det var aldeles umuligt, at dannede mænd hadde fruentimmerhistorier før giftermaalet, eller var utro i egteskabet [smlg. Lina i *Afkom*] — ja en og anden kunde der nok gives, men saa var det også et sandt udskud, som alle vidste om og skyede. Nogen kjærlighed var der ikke tale om fra hendes side; egteskabet kom istand saadan af omstændighederne; hun læste for mig det svar, hun efter en tids betænkning sendte ham paa hans frierbrev, og det var holdt i formelle yderst almindelige fra bøger hentede udtryk — som et ærbart svar fra en dydsiret jomfru.»

B. U. A. Müller og Amalie Müller, efter fotografi kort efter bryllupet.

Müller skyndte paa med giftermaalet, løste kongebrev mellem to reiser, og den 3dje oktober

[1] Det er sandsynlig at broren ikke har kjendt episoden fra sangerballet.

1864 stod bryllupet. De nygifte satte ikke straks bo i Bergen, men reiste med Müllers skib til Mexiko.

Naar Amalie Skram har brukt saa mange træk fra sit eget liv i sine bøker, har det sin grund i det sterke indtryk, det gjorde paa hende at kastes saa braat fra sine drømme ut i et liv som hadde meget litet tilfælles med det de hadde lært hende hjemme og paa skolen, at livet var. Men at hun atter og atter tar op til behandling det emne som for hende hette *forraadt,* viser hvor sterk hendes trang var til at skifte ret mellem parterne, og hvor dypt nødvendig det var for hende at finde forklaringen paa at livet blev til en ulykke for saa mange. Hvad der ofte mer end andet har bidrat til at stille Amalie Skrams bøker paa index, er publikums trang til at se levende model overalt hvor en eller anden virkelig begivenhet har været motiv til digtningen. At et og andet træk lar sig paavise at stamme fra den og den person, betyder dog ikke, at digteren skal forpligtes til at fremstille historisk vedkommende persons hele liv, familieforhold og saa videre. Men slik har man snakket og forvrøvlet den dype, omfattende menneskekundskap og den ærlige kunstneriske skaperevne som var Amalie Skram egen, og som engang vil stille hendes verker ved siden av vore største forfatteres, hvor de hører hjemme.

La gaa at et ulykkelig egteskap har været en drivkraft i Amalie Skrams produktion. Det vilde være at gjøre kaptein Müller blodig uret at henvise til de mange troløse og pjaltete egtemænd

hun har fremstillet, for at lægge skylden over paa ham for at egteskapet blev mislykket. Det har heller ikke Amalie Skram gjort. Om end egtemændene i hendes debutarbeide er blit behandlet fra et synspunkt som man kan kalde en fiks idé om at alle egtemænd bedrager sine hustruer, saa er det ikke det sidste ord hun har hat at sige i denne sak. Hendes sandhetssøkning og retfærdighetstrang førte hende til ogsaa at granske det spørsmaal: hvordan blir en egtemand en pjalt? og i sit svar har hun ikke kastet skylden paa ham, ialfald ikke utelukkende. Eftersom tiden gik, forstod hun sin andel i den. Sammenholder man *Constance Ring* med *Forraadt*, er det klart at forfatterinden i mellemtiden har gjennemgaat en voldsom utvikling, der har git hende en klar og smertelig forstaaelse av ansvarets fordeling. Og hendes retskafne kunst tvang den frem i dagen.

Kaptein Müller var 27 aar gammel da han giftet sig. At han skulde være like uerfaren i livet som sin 18-aarige hustru, kunde ingen vente uten hun selv, som gik og trodde paa idealerne. Han var vokset op i andre, lysere forhold end hun. Hans familie stod socialt langt over hendes. Han var en vakker mand, livlig og morsom. Hans væsen var præget av kultur og intelligens. For kunst hadde han baade interesse og forstaaelse, særlig for teater; han hadde ogsaa en kort tid været skuespiller. Han var en avholdt selskapsmand og en prægtig kamerat, flot, elskværdig og snild, men ingen fast karakter. Som sjømand hadde han vel hverken været værre eller bedre i

moralsk henseende end andre sjøfolk, og at han hadde hat sine smaa historier i havnebyerne, kunde vel ikke godt være anderledes. Som kaptein var han godt likt av folkene, og sørget for dem især paa længere turer som faa andre kapteiner. Da fik de fri om lørdags eftermiddagene og en bolle punsch at glæde sig med. Ved større festligheter ombord var han en sjelden mand, siger en som har reist med ham i flere aar. I det hele har han et godt lov av alle som kom i berøring med ham. Han var rigtignok «en hidsigfeber»; men han blev fort blid og gjorde godt igjen om han i ilterhet hadde gjort nogen uret. Der var meget godt stof i ham. Men efterhaanden — og kanske for en stor del som følge av skuffelser og oprivende egteskapelige scener — tok hans hang til alkohol overhaand og blev til periodiske anfald, som brøt ned mange av hans gode sider og gjorde ham hensynsløs og til sine tider brutal. I sin kjærlighet til sin hustru var han omsorgsfuld og overbærende, og hun var i sine senere aar altid rede til at anerkjende hvad hun kalder hans «utrolig gode sider».

Foruten at være et godt parti, har han sikkert ogsaa været en meget tiltalende mand, da han forlovet sig med Amalie Alver. Hans forelskelse som holdt ut gjennem mange skuffelsens aar, bragte alt det gode i ham til at utfolde sig, og den lykke han mente at ha vundet, la glans over hans væsen.

At egteskapet temmelig snart tok en vending som maatte bli skjæbnesvanger for dem begge, har Amalie Skram forklart i sin digtning. Hun visste ikke hvad hun gik til, og hendes natur

skulde ingen hjælp gi hende. Dertil kom at alt hvad hun saa og hørte ombord paa sin første reise, virket saa voldsomt paa hende at hun tapte fatningen. Hendes lidenskabelige sind kom i oprør, hans hidsighet skulde ikke gjøre hende roligere, og saa kunde det aldrig komme til den ringeste forstaaelse mellem dem. Hun prøvde da at ta religionen til hjælp. Hun kjæmpet og stred med sig selv, mindtes skoledagene hjemme i Bergen, alt hvad de hadde lært hende paa skolen om at bekjæmpe sig selv, være ydmyk og føie sig i Guds styrelse. Det vilde ikke gaa. Der var ingen berøringspunkter mellem egtefolkene. Hun forstod ikke hans forelskelse; kunde derfor heller ikke forstaa den dype skuffelse hendes maate at ta det egteskapelige samliv paa, nødvendigvis maatte berede ham. Det er lettere at finde undskyldninger for hende, fordi hun var saa ung. Men derfor behøver ikke han at ha været noget umenneske. Han forstod hende like litet som hun forstod ham. Som den livslystne unge mand med penger i lommen, hadde han tat for sig ved glædens bord uten tanke paa det moralske indhold i de idealer han ogsaa engang var blit indprentet fra religion og digtning. For ham var de ikke blit nogen livsværdier som han ventet at kunne faa bruk for. Hans natur og den sociale kreds han tilhørte, hadde lært ham at ta idealerne som luksus, men ikke som bruksgjenstande. Under et liv i Bergen med avveksling i selskabelighet og omgang, kunde det kanske ha gaat noget bedre. Men Müller længtes efter at ha sin hustru helt for sig selv;

derfor tok han hende straks med paa reiser. Og ombord var disse to legemlige og sjælelige kontraster helt henvist til sig selv og hverandre.

Da Müller saa at det ikke netop blev hvetebrødsdage, gjorde han forsøk paa at etablere fredelige forhold, søkte at finde et nøitralt felt hvor de kunde møtes, og tilslut fandt han det i sproglæsning. Han begyndte at læse engelsk med hende. Det hadde hun ikke lært paa skolen, og en sjømandshustru maatte kunne engelsk. Hun var en lærvillig og ivrig elev; alt paa overreisen lærte hun saa meget at hun kunde greie sig da hun i de oversjøiske havnebyer fik bruk for det. Hun læste ogsaa med lethet engelske romaner.

Fru Müller som nygift.

Det var paa denne reise at den første revolution foregik i hendes sind. Hun hadde nok før ut fra kontrasten mellem hjemmet og familiens omgang paa den ene side og skolens sfære paa den anden tænkt sit, gaat om med mange slags funderinger. Men nu blev der aapen revolution i hendes tankegang. Det de hadde lært hende, var jo ikke noget som lignet det hun følte ved samlivet med sin mand. Og de glimt hun fik ind i

hans tidligere liv, skulde ikke hjælpe hende til forstaaelse. Hun blev besat av de historier hun hørte. Mistanke, og en slags skinsyke ogsaa, drev hende til at forske videre paa de omraader hvor hun indtil fornylig hadde været helt ukjendt. Den trang til grundighet som laa i hendes natur, blev hidset av omstændigheterne. Hun la merke til de andre sjøfolk, deres væsen og vaner iland. Hun vilde ind paa vertshus og danseboder, vilde se dette liv hun før aldrig hadde anet, men nu visste eksisterte. Hendes mand blev ikke litet forbauset over at det var disse steder hans uskyldige hustru søkte, naar hun fik sin reiselyst tilfredsstillet. Han forstod ikke at det var den nødvendige følge for hendes natur av kontrasten mellem de romantiske drømme og den brutale virkelighet. Maatte hun opgi det de hadde lært hende, opgi de værdier hun trodde man skulde leve paa, saa vilde hun ha greie paa det nye hun maatte sætte isteden.

Da hun kom hjem fra den første reise, blev hun nogen aar i Bergen, hvor hun nu fik sit eget hus at styre. Hun var nu modnet paa en vis, var blit voksen og trodde ikke længer paa eventyrene om lykken. Men begreperne var ikke blit klare for hende. De tumlet hjemløse om i hendes hjerne, gjorde hende ujevn og usikker, splittet interesserne og utviklet stadig kløften mellem de to retninger i hendes natur, som hendes bror omtaler fra barnedagene.

En veninde som da traf hende igjen, siger om hende i et brev: «hun var smukkere end nogensinde, men der var kommet noget fremmed, mere «vidende» over hende; hun havde mistet noget af det umiddelbare.»

I 1866 blev hendes ældste søn *Jacob Worm-Müller* født. Det gav hendes tanker igjen en fredeligere retning. Hun følte sig ogsaa for en tid sterkere knyttet til sin mand. Han søkte altid at være god og kjærlig mot hende, naar de var sammen, og føiet hende i alle hendes luner og indfald.

Med sin egen familie holdt hun stadig sammen, med moren og hendes familie, saaledes den gamle bedstemor, som hun ofte besøkte, og som satte stor pris paa sin datterdatter. Naar hun skulde besøke hende i Wallemskjelderen, klædte hun sig altid enkelt og gik avsted under en «regnehat» med sin pike, som bar et og andet til den gamle. Bedstemoren blev altid glad og oplivet, naar fru Müller kom. Hændte det at piken blev sendt alene, var der altid misnøie og bud om at nu maatte fru Müller komme selv.

Brødrene besøkte hende ofte, især Ludvig, naar han var i Bergen. De fortsatte sin fortrolige omgang fra barnedagene, læste og talte sammen.

Ogsaa omgangen fra skoledagene søkte hun at gjenopta, den tid som repræsenterte den lykkeligste tid for hende hittil. Det var barndomsveninder og lærere, fremfor alt Holck, som blev ved at staa for hende som et ideal længe efterat hun hadde faat tvilene ind i sin sjæl. Hun holdt av og til nogen

eiendommelige selskaper, hvor skolebestyrer Holck var hædersgjesten, og de øvrige gjester jomfru Henriksen og nogen skoleveninder. Der blev frisket op minder fra skolen og diskutert bøker og forøvrig hvad der kunde falde. Holck blev sterkt fetert og skulde være opmand hvis veninderne ikke blev enige. Tilslut utbragte saa eleverne hans skaal. Fru Müller holdt da gjerne en liten tale for ham.

Et sted hvor hendes urolige og utilfredsstillede længsler en stund kunde finde fred, var det ærværdige Damsgaard, hvor hun ofte besøkte sin kjæreste barndomsveninde, der var i huset hos gamle fru Janson, Kristofer Jansons mor. Der faldt fred over hende under de gamle trær i lunden, hvor hun kunde sitte med sine trofaste venner; til dem hørte ogsaa hele familien Janson. Hun mindtes ofte siden i livet «de gamle, uforglemmelige dage» paa «det prægtige, ældgamle, elskelige Damsgaard», og hun sørget oprigtig da fru Janson i 1880 gik bort og hun hadde følelsen av for alle tider at miste dette tilflugtssted. «Aldrig skal jeg se det mere,» skrev hun dengang i et brev til konsul *Helmich Janson,* «aldrig mere færdes der og glædes af den kvægende fred og underfulde, skjønhedsfyldte stilhed, aldrig mere sidde i Lunden og samtale med dig og Kath. og Elisa [Kielland], som i de gamle, uforglemmelige dage.»

Der var en side i hendes natur som droges mot den stille harmoni i slik en gammel have. Men der var ogsaa en anden som længtes ut i et broket selskapsliv, hvor hun følte livet bruse om sig. Der var hun ogsaa med, altid velset og

avgjort av herrerne, ofte ogsaa av damer, om end de, som rimelig kunde være, fandt adskillig at utsætte paa «silkestrilen sin datter», et navn familiens honnette ambition hadde skaffet hende, mens hendes egen karriére gav hende navnet «den opgaaende sol».

Amalie Müller i 22aars alderen.

Hun hadde altid hat lyst til at klæ sig pent, men hadde jo som Amalie Alver ikke hat stor anledning til det. Nu blev der ikke spart. Müller var ikke den som knep paa nogenting og allermindst naar det gjaldt at hans hustru skulde briljere. Baade i Bergen og paa reiserne var hun elegant klædt; hendes smag var ikke ganske sikker, men hun tok sig ut i sine dragter som en aabenbaring fra en skjønnere verden end vor. Ikke bare hjemme vakte hendes fremmedartede skjønhet opsigt; ogsaa i sydlige land hvor hendes type mere hørte hjemme, var hun av de sjeldne. Hendes

mands forelskelse har holdt længe ut. Da den mange aar efter begyndte at kjølne, blev det hans stolthet at ha den vakreste og eleganteste hustru. Det var for hende en daarlig erstatning for en tapt ungdom; men efterhaanden lærte hun at glæde sig ved det.

Saa hadde hun sine gutter, Jacob og *Ludvig August*, som den to aar yngre søn hette. Hun søkte hos dem trøst for alle skuffelser, og hun vilde saa gjerne gjøre deres barndom lysere end den hun selv hadde hat. Opdragelse forstod hun sig ikke stort paa, vel 20 aar som hun var. Hun overøste gutterne med kjærtegn saa voldsomme at de kunde sætte i at skrike. Der kom i det hele nu noget eksaltert, næsten abnormt i hendes heftighet baade hjemme og ute blandt andre mennesker. Skiftende indtryk og stemninger kom saa braat i disse aar at de umiddelbart virket paa hendes pludselig vakte følelsesliv uten at kunne sigtes gjennem fornuften i øieblikket. Men saa lagret indtrykkene sig i hjernen.

Imidlertid hadde Müller i disse aar mest været paa kortere reiser med smaa ophold indimellem i Bergen. Nu sidst hadde han været borte længere end vanlig, og hadde saa arrangert møte med sin familie i Kjøbenhavn. Fru Müller reiste med gutterne og barnepike og var et par uker høsten 1869 i Kjøbenhavn. Herfra fik hendes mand ordre til at gaa til Kristiania og laste trælast for Australien. Han skulde saa bli borte et helt aar. Det ser ut som om samværet mellem egtefolkene denne gang har været usedvanlig godt. Fru Müller var reist

sin mand imøte med de bedste forsætter om at være ham en god og kjærlig hustru, og saa godt har hun opfyldt dem at da tidspunktet for skibets avreise nærmet sig, begyndte Müller at slaa paa at naar han skulde være saa længe borte, vilde det være hyggeligst at ha familien med. Hun hadde ingen lyst, blev tvertimot fortvilet ved tanken paa sin forrige lange reise og opholdet ombord med ham alene. At gaa til en slik færd igjen hadde hun litet mod paa. Vel hadde hun nu gutterne, men Jacob var saa stor at han alt forstod et og andet. Han kunde bli vidne til scener som for altid vilde sætte sig fast i hans barnesind. Paa den anden side var det vel hendes pligt at følge sin mand. Müller hadde nu fremsat sin bøn som et bestemt ønske. Hun gik om i oprevet stemning og kunde ikke ta en beslutning. Saa skrev hun til sin gamle lærer og trofaste ven Holck. Han maatte gi hende et raad som kunde stille hendes samvittighet tilfreds. Holck svarte at naar hun hadde giftet sig med en sjømand, fik hun ta følgerne, og da der ikke var noget slikt i veien som at hun eller gutterne ikke taalte sjøen, saa var det efter hans mening hendes pligt at føie sig efter sin mands ønske. Hun skulde holde sig til sin Gud og vente hans hjælp i tunge stunder. Hendes gamle lærer vilde følge hende i tanker og forbøn. Müller fik læse Holcks brev, og det bragte «Taarer i hans Øine», siger hun i et senere brev til Holck. Hun tydet den øieblikkelige rørelse som et tegn paa en dypere sympati mellem dem, som nok tilslut skulde hjælpe dem over alle skjær. Saa tok hun sin be-

slutning; det kostet hende kamp at komme saa vidt. Men da hun hadde tat den, blev hun roligere. Hun skrev til Holck og takket ham for hans raad. Brevet er datert «Under Seil i Kristianiafjorden den 1te Decbr.» [1869], Det heter der: «jeg haaber og tror, at det for mig var det Rette dennegang at blive med; i alle Fald er jeg nu ganske rolig og fattet. Gud styrke mig nu i Kampen mod mig selv, ak jeg er haard som Sten og saare vanskelig at brydes med, endnu værre at overvinde; men vor Herre er dog stærkere, og vinder vel for Jesu Skyld Bugt, ogsaa med mig arme Menneske, lad kun ham om det, jeg er jo ikke den første han beseirer. Ofte er jeg dog nærved at fortvile over mig selv.» Hendes ro og fatning var nok ikke til at stole paa, naar hun tænkte frem — et helt aar; heldigvis ante hun dengang ikke at det skulde bli to.

Det var et fint nyt barkskib «*Admiral*», som i de følgende to aar skulde bli Amalie Müllers hjem. Det var i alle dele godt utstyrt. Hun roser, i det nævnte brev til Holck, Müller for den omtanke han la for dagen med hensyn til alle bekvemmeligheter for hende og gutterne, og fremhæver den fortrinlige proviant han sørget for.

Det var vintertid da de forlot Norge; men de hadde sol og godt veir til de kom ind i Kanalen. Der fik de storm og motvind i tolv dage. Fru Müller klarte sig godt, sjøvant som hun var. «Ho va tidig sjømand,» siger en av matroserne om hende. I fuldt sjøhyre gik hun over dækket under en storm paa sjømandsvis. Gutterne fandt sig

taalmodig i sin skjæbne at sitte paa kahytsgulvet dagen lang med sine leker, da skibet arbeidet og slingret, saa gulvet var det eneste sikre sted for de to smaa som endnu ikke var fuldbefarne. Endelig snudde vinden sig, og anden juledag passerte de Madeira i det deiligste solskin. Farten gjennem passaterne skildrer hun i brev til Holck temmelig nøiagtig som mange aar senere i *To Venner*, hvortil stoffet væsentlig er hentet fra denne reise. Den eneste avveksling ombord var haiene som skibsfolkene drev fangst efter, og flyvefiskene som undertiden faldt ned paa skibet.

I det Indiske ocean fik de en storm, og under en slik gik et beslag paa mesanmasten løs. Fru Müller som var paa dækket, var like ved at bli slaat ihjel av bommen; men styrmanden fik i sidste øieblik slængt hende i dækket med en kraftig næve. Hun viste sig aldrig ræd hverken i storm eller under optøier som senere forekom ombord. — Motvind sinket farten adskillig, saa de først efter $4^1/_2$ maaneds reise fik Australiens kyst i syne. Trælasten skulde losses i Melbourne, og «Admiral» blev liggende der i fem uker. Fru Müller later til at ha brukt tiden godt i land. I et langt brev hun skrev til skolebestyrer Holck, fortæller hun om byens utseende, dens brede, regelmæssige gater, moderne hus og det travle gateliv som alt minder hende om engelske forhold. Hun fortæller om kirker, teatre og skuespillere, deilige offentlige haver, et bibliotek hvor hun ogsaa har fundet en skandinavisk avdeling. Beretningerne om hvad hun saa og hørte er forresten temmelig tørre og røber

ikke paa noget punkt den fremtidige forfatterinde. Andre brever fra hendes reiser er for det meste tilintetgjort, da mottagerne aldrig fandt noget av særlig interesse i dem.

Der blev ogsaa stiftet bekjendskaper og festet med den straalende fru Müller som midtpunkt. Det later til at hun baade her i Melbourne og i de andre byer de kom til, rigtig paa sjømandsvis nød livet iland, tok hvad der var av glæde, saa der kunde være noget at leve paa de lange maaneder i rum sjø. Gutterne derimot hadde det bedre paa reisen end ved lossepladserne. De kjedet sig, naar opholdet varte for længe; de var vel mere overlatt til sig selv da. Fru Müller vilde more sig, og hun kunde let bli utaalmodig, naar gutterne hindret hende i at være med i land.

Da «Admiral» var klar til at gaa fra Melbourne, kom der to fremmede engelsktalende mænd ombord i al hemmelighet. De gjemte sig i kulkjelderen, men fik siden kabellugaren at bo i. Disse to mænd bragte under reisen fra Australien over det Stille Hav avveksling i det ensformige liv, som kanske vilde føltes dobbelt stille efter de glade dage i Melbourne. Senere viste de sig at være to bedragere som hadde snytt en tredje kompagnon de hadde, og nu forsvandt med pengene. Men det visste ingen om dengang eller vilde i alle fald ikke vite det. De sat med kapteinen og fruen i salonen om kveldene og spilte kort. Der blev røkt og drukket toddy, og stemningen var ofte meget høi. De har tjent som modeller for de to franskmænd i *To Venner*.

Veiret var rusket, regn og vind, næsten under hele overfarten til Peru. De seilte allikevel de 2000 mil paa 46 dage. Det var vinter i Peru, da de kom dit i begyndelsen av juli, men sterk varme ved kysten.

Der var adskillige festligheter i Lima hvorhen de stadig tok fra havnebyen Callao, i anledning av peruvianske sjøofficerers nærvær i byen. Særlig en av disse skal ha gjort meget væsen av fru Müller. Der blev i de følgende aar i Bergen laget meget ut av en slik fortælling, saa det er ikke godt at sige hvor meget der har været i den. Noget var der i det; det later til, at Müller, vistnok for eneste gang, har været ordentlig skinsyk. Fra hendes side kan det muligens ha været koketteri, mulig ogsaa lyst paa en liten oplevelse, men neppe følelser med i spillet.

Fra Callao reiste «Admiral» for at laste guano ved Chinchasøerne, og her hadde de et langt og kjedelig ophold paa et par maaneder. I land var ingenting at se, og ombord led man ved den ulidelige stank. En enkelt gang blev der arrangert bal i land av alle de skibsofficerer som var der. Avvekslingen kom ellers til at bestaa i gjensidige besøk mellem kapteinerne paa de mange skibe som laa der. For fru Müller var denne tid ikke behagelig. Mellem kapteinerne har det ofte gaat noget vildt til; der har været mangen en kamp for hende og mere end én rivning mellem egtefællerne.

Under opholdet ved Chinchasøerne var der ogsaa en gang alvorlige optøier ombord. En søndag da første-styrmand var ombord paa et svensk skib,

gjorde nogen av mandskapet mytteri. Müller kom op med ladd revolver og holdt dem saaledes fra livet, indtil styrmanden kunde komme med hjælp fra det svenske skib, og derefter faa politistyrke fra land til at arrestere urostifterne. Stillingen var en stund ganske alvorlig for Müller; men fruen var den hele tid saa rolig at det vakte baade overraskelse og beundring blandt mandskapet. Av slagsmaal blandt folkene har hun ogsaa paa denne reise set en del som kunde gi stof til slagsmaalet ombord paa *To Venner*.

Amalie Müller

Efter et kort ophold i Callao paa tilbakevei, gik saa reisen rundt Kap Horn til Europa. Fru Müller hadde gruet svært for denne del av turen, da hun hadde hørt om saa mangen en storm utenfor Kap Horn. Men under det lange ophold ved Perus kyst var forholdet til manden stadig blit hende utaaleligere, og saa kunde hun ogsaa tænke paa storm og mulig undergang paa hjemreisen med en viss glæde. Hvad skulde der vel bli av et fortsat samliv med en mand hun aldrig hadde elsket, men nu ikke engang kunde føle agtelse for? Han har vel i sin skuffelse som nu ikke længer fik ringeste haap om

mulig bedring i fremtiden, tat trøsten hvor han kunde finde den. Det laa ikke for Müllers natur at sørge sig melankoli til over en skuffet kjærlighet. Han hadde paa sin vis søkt at gjøre det saa godt han kunde for hustru og barn. Men han saa liten tak for det. Det ene fornødne manglet — og uten evne til at føle kjærlighet for denne mand, blev hun mer og mer frastøtt av ham, følte sig ofte irritert endog av hans venlighet, og naar saa han slog sig løs blandt kamerater, kanske drak mer end der bekom hans taalmodighetsforraad vel, saa blev det snart saa galt at fru Müller tænkte sig en skilsmisse som den eneste mulige utvei. Men den tanke var en kilde til fortvilelse for hende. Hun kunde ikke bringe den i overensstemmelse med sin kristenpligt. Iblandt har hun følt det som en slags mission at redde Müller fra letsindighetens veier. Men saa har hun igjen med tanke paa den verdslige og livsglæde-sultne side i sig selv fundet sig uværdig og udugelig til en slik mission. I slike øieblikke kunde der komme op i hende en likegladhet med det hele. Hun kunde saamen likesaa gjerne ha fulgt den fremmede officer som vilde tat hende med sig til glæde og fester. Naturligvis spilte ogsaa gutterne med i hendes overveielser. Tankerne tumlet med alskens planer, men vek tilbake for de avgjørende skridt.

Reisen om Kap Horn gik godt og vel. Men kort efter forkjølte hun sig og blev liggende alvorlig syk, og under sygdommen tok fortvilelsen slik overhaand at det ser ut som om det gik paa forstanden løs. Religionen var hendes trøst og kanske

hendes redning i disse sjælslidelser, som dog efterhaanden løste sig op i en foreløbig resignation. Hun var jo nu paa hjemveien. Snart skulde hun være hos sine trofaste venner hjemme som fulgte hende i tanker og brever og gav hende al den opmuntring de kunde.

Fra Callao var «Admiral» fragtet til Spanien. Efter ca. 3 maaneders reise passerte skibet i juledagene Gibraltar og kom nytaarsaften til Valenzia. Til avveksling skulde kapteinen med familie en stund bo i land, mens skibet losset; men de tydde snart ombord igjen til sin gode kamin, da de frøs i land.

«Valenzia er i Grunden en prægtig Stad,» skriver fru Müller; «men forstaar saa mageløst at skjule al sin Herlighed, idet Gaderne ere saa trange og mørke, at man ikke ved første Syn, bemerker de overordentlig prægtige Bygninger, der næsten overalt findes i uafbrudte Rækker, Gade op og Gade ned.» Hun nævner følger av den nylig stedfundne revolution og sørgehøitideligheten for den myrdete general Prim. Historien rykket hende likesom ind paa livet og utvidet hendes horisont.

Haapet om nu at komme hjem blev skuffet, idet «Admiral» fik fragt til Sortehavet. I Konstantinopel var hun som alle andre steder gjenstand for stor opmerksomhet for sin skjønhets skyld. Fester har der været — der tales ogsaa om et karneval hvor hun skal ha overstraalet alle andre. Müller skal i den anledning ha sagt: «Det kostet penger; men saa hadde jeg da den glæde at hun var den skjønneste av alle.» Det er indtrykkene

fra Konstantinopel, hvortil hun forøvrig ogsaa senere kom tilbake, som hun har benyttet i fortællingen *Fru Inés.*

Fra Odessa endelig satte «Admiral» kurs for hjemligere farvand. Men til Norge kom skibet endnu ikke. Fra London reiste imidlertid fru Müller med gutterne hjem i følge med første-styrmand, som nu skulde ha eget skib at føre. Hjemreisen gik over Kristiania. Hun kom endelig til Bergen efter at ha seilet jorden rundt og været borte i hele to aar.

Ogsaa senere har hun været med sin mand, men da paa kortere turer, d. v. s. i europæiske farvand, saaledes til Sortehavet; men det var ingenting for saa vidtbereiste folk som fru Müller og hendes smaagutter. Den store reise som varte to aar, er imidlertid den som har sat dypest spor i hendes senere forfatterskap, og sammen med den første like efter bryllupet gjort mest til at aapne hendes øine for svelget mellem idealer og virkelighet. Hendes skjønhet hadde ført hende og hendes mand ind i kredse hvor ellers almindelige skibsførere ikke kommer. Overalt hadde den høieste societets medlemmer søkt at knytte forbindelse med kaptein Müller, for derved at kunne indbyde hans frue til sine fester. Hendes bror Ludvig Alver siger: «Hun kom i de mest glimrende selskaber overalt hvor hun færdedes, hos rigmænd, diplomater, generalkonsuler og guvernører, og overalt hørte hun sin skjønhed beundret og priset. Og saa — paa den anden side — ja midt op i denne for-

nemme societé — den afgrund af raahed og brutalitet og laster, hun fik skue ned i! Disharmonien — dobbeltmennesket, som allerede i barndommen var kommet tilsyne — fik en rig anledning til udvikling. Hun berusedes af al den hyldest, hun fik, og af det verdens liv, hun færdedes i — hun vilde slaa sig løs, drev ogsaa en slags koketteri, men det laa ikke for hendes natur, derfor blev hendes koketteri ofte unaturlig, antog uharmoniske, ja tildels til det plumpe grænsende former; hun var og vedblev at være en kold og usanselig natur, «en kvinde, der ikke kan elske,» som Garborg har sagt om «Constance Ring». Var ofte freidig, djærv, ja drøi i sine udtalelser — ingen sminke; sandheden, saadan som den virkelig var, skulde sies. Man tilga hende meget paa grund af hendes skjønhed; men det hændte dog ogsaa, at en eller anden, som skjønte, det var alvor, blev ordentlig fornærmet og vred. Men paa bunden af hendes sjæl bodde fremdeles, som i barndommen, ja endnu mere beherskende, sorgen, tungsindet, livsfortvilelsen, og al hendes vilterhed og freidighed og glade tumlen omkring var ligesom kraftanstrengelser for at komme bort fra de tunge tanker, fra det livssyn, hun førte med sig af naturen, fra den smerte og elendighed hun var i følge alle sine anlæg bestemt til at gjennemtrænge og gjennemleve. I enkelte breve, hun skrev hjem til mig, kom det frem, alvoret, sorgen, problemerne, kristendommens krav — der var hun igjen smaapigen fra vore nattetimer.» Hendes bror Ludvig

var altid den som bedst forstod hende — det visste hun ogsaa selv. Til ham og Holck og til en barndomsveninde hjemme vendte hun sig med sine inderste tanker. De andre, dem hun traf i selskaper og ved andre tilfældigheter, fik noget helt andet, hendes tillærte festivitas som aldrig klang egte.

IV

I BERGEN I SLUTNINGEN AV 70-AARENE

Der var kommet impulser fra de store forhold ute i Europa til Norden. Den tysk-franske krig hadde endevendt begreperne og lagt om idealerne. De mest lydhøre hadde merket omveltningen alt under krigen. Da Ibsen sat i Dresden og skrev *Ballon-brevet* i december 1870, følte han at Sedan betydde noget mere end et militært nederlag for Frankrike. Det var fantasien, tankens og drømmens flugt, som var blit stanset av germannerskaren. Poesien var blit myrdet. Dødens sortehvite klut hadde seiret. Og denne seier var tallenes seier over poesien. Det var de tørre realiteter som hadde vækket dem som sov og drømte om fortidens krige, der hadde tændt begeistring i sindene og git digterne emner.

Reaktionen mot sifferseiren kom ikke saa fort som Ibsen ventet den. Krigen blev efterfulgt en tid som gav realiteterne overmagten. Den hvirvlet op problemer av større rækkevidde end de fleste hadde tænkt.

Nederlaget for Frankrike betydde først og fremst fjasko for det andet keiserdømme og seier for republikken. Men forfatningsspørsmaalet blev længe ved at være brændende. Da der endelig kom nogenlunde ordnete forhold, kom striden til at staa mellem individ og autoritet, og kampen blev rettet mot den sterkeste autoritet, kirken. Statskirken blev stridsspørsmaalet. De kirkelige handlinger, først og fremst egteskapet og adgangen til at opløse det, kom paa dagsordenen.

Amalie Müller

Paa literaturens omraade stod der en række av mænd rede til at ta de politiske og sociale spørsmaal med op til behandling, som de alt hadde tat den moderne videnskap. Romantikken hadde forlængst faat gi plads for naturalismen, og den arbeidet efter helt andre metoder end den retning den avløste. Her sat ikke en digter i sit studerkammer og skapte ut av sin fantasi. Han maatte drive sine studier midt i det moderne liv, og tok op til analytisk granskning hvad han saa og hørte. Det var iagttagelse og kombinationsevne den nye tid krævde av ham, ikke flugt fra realiteterne. Ut-

viklingens lov var ikke til at komme utenom for digteren heller. Den gav ham det bevisste formaal som blev tendensen i hans arbeide.

De nye tanker fra sociale og literære omraader blev ført til Norden av *Georg Brandes*. Vore egne digtere slog over i problemdigtning, og gjennem dem førtes idéerne ut blandt mængden. De slog voldsomt nęd. Snart var kampen i fuldt gjænge. Man reiste sig mot al den revolutionære import, dannet sikkerhetsvakt imot den. I den yngre slegt gav de radikale tanker gjenklang, og snart stod leirene mot hinanden med al den bitterhet to generationer i en brytningstid føler sig indsat med.

Kristiania var hovedkamppladsen hos os. Der hadde begge parter sine bedste førere. Men ogsaa i Bergen gik lidenskapens bølger høit. Der hadde dannet sig en kreds av de unge som saa radikalt paa samfundsforholdene. Det var folk av begge kjøn hvis navn senere har faat god klang i vort aandsliv. Der blev diskutert politik og literatur. Man fulgte ivrig med hvor noget nyt viste sig. Hver ny bok av en norsk eller dansk forfatter var en begivenhet. Ibsen hadde alt i 1869 tat dagens spørsmaal op i sin digtning. Snart fulgte Bjørnson efter. I begyndelsen av 70-aarene hadde han lagt i vei med sine forelæsningsreiser for at bringe tidens aandsvilkaar frem til diskussion. I 1873 forlot han med *Brude-Slaatten* romantikken. Aaret efter kom *Redaktøren* og *En Fallit*. I 1877 kom fra Ibsen *Samfundets Støtter*, fra Bjørnson *Kongen* og *Magnhild*. Fra Danmark kom i disse aar J. P. Jacobsens første arbeide som det poetiske

utslag av Georg Brandes's virksomhet, mens han selv levde et omflakkende liv efterat Kjøbenhavns universitet hadde vraket ham. Da han paa sine forelæsningsreiser ogsaa kom til Norge, fik det teologiske fakultet anledning til at vise sig i sin magts fylde, idet det fik det akademiske kollegium til at lukke universitetets døre for ham som følge av at han hadde tillatt sig «en meget forargelig Behandling af en af de vigtigste og vakreste bibelske Fortællinger» — han hadde kaldt historien om Isaks ofring en legende. Brandes talte saa i studentersamfundet, og kollegiets optræden hadde været en ypperlig reklame for ham. Redaktør Bætzmann i «Dagbladet», som hadde foranlediget hans foredrag i Kristiania, tok saken op til behandling i pressen. Den kom ogsaa frem i Bergensaviserne, hvor «Bergens Tidende» hadde følgende Kristiania-brev om saken den 13. dec. 76:

«Vor største Mærkværdighed i disse Dage er Dr. Brandes. Han er nu et stadigt Samtaleæmne, og han har nu ogsaa ved det akademiske Kollegiums uventede Bistand opnaaet at blive en særdeles populær Mand i en Fart. Man vidste før ikke andet, end at en ved det danske Universitet kreeret Doktor havde udisputeret Ret til at betræde vort Universitets Katedre — — — Men anderledes med Brandes; han er nu et skabbet Faar. Danmarks og hele Nordens fortrinligste Kritiker og Æstetiker vilde rimeligvis komme til at besudle vort Universitets Lærestole ved at betræde dem; Universitetets Ære stod paa Spil, den rene Lære var i Fare; de højværdige Teologer var bange for,

at Brandes ved sin Nærværelse skulde vække Teologernes og Juristernes allerede vaklende Ortodoksi; nok er det, efter et Kollegiemøde paa 2 Timer blev det negtet Brandes at betræde domus academica.

Nu dette er Forspillet; saa gaar da Teppet op, og vi finder Georg Brandes i Studentersamfundets store lysende Sal, ligeoverfor en talrig Forsamling af Kristiania intelligenteste Publikum. Der fortælles, at den Sal ogsaa forsøgtes stængt ved en kollegial Advarsel, men som venteligt var, — her frugtede den ikke.»

Saken tok store dimensioner da Garborg og Jonas Lie la sin indflydelse i vegtskaalen til fordel for ortodoxien. Det blev en diskussion som maatte vække til eftertanke dem som stod i tvil.

Kredsen omkring «Bergens Tidende» var i Bergen vakten om de nye idéer. Det var den samme freidige tro paa det nye og den samme glæde ved kampen mot fordommene som i Kristiania karakteriserte Dagbladskredsen. Det var til denne kreds fru Müller hørte. Paa sine reiser hadde hun faat smak paa verdenslivet, lært at skatte den ytre glans i omgang med glade mennesker. Nu vilde hun ogsaa under opholdene hjemme se sig omgit av fest og glæde. Det var ikke vanskelig for hende. Hendes skjønhet og intelligens gav hende overalt ret til at være midtpunktet for en beundrende skare «mellem 16 og 60 aar», der virket som en komethale efter den lysende kjerne, som en av hendes venner fra den tid uttrykker det. I denne kreds var de selskabelige former ikke de stive kjedsommelige fra før, og særlig var der mindre skille

mellem mænds og kvinders interesser. Det kameratslige samvær mellem kjønnene og den glade tone gjorde snart sit til at gode borgere begyndte at skule til dem og kaldte dem en bohêmeklik. Den lette omgangstone forfærdet den spidsborgerlige hæderlighet, og som fru Müller var midtpunktet for en beundrerskare, saa blev hun ogsaa midtpunkt for skumlernes fantasi. Hun gav stof nok: hendes avstamning, hendes omtumlede reiseliv, det ulykkelige egteskap trængte knapt til det fyldte toddyglas, og den tændte cigaret eller cigar for at gi rygterne fart. De mindste træk som kunde opsnuses fra reiserne, satte fantasien i gang — historierne boltret sig om hverandre, saa fru Müller blev en levende myte.

I 1876 var Müller holdt op at fare og hadde kjøpt møllen paa Ask ved Bergen. Det siges at det var hans hustru som fik ham bevæget til at forlate sjøen i haap om at han paa landjorden skulde føre et regelmæssigere liv. I saa fald blev hun skuffet. Livet ute paa Ask blev snart uutholdelig for begge, og de søkte hver for sig trøst hvor den kunde findes. Fru Müller reiste til byen, og søkte adspredelser for sine tanker og skuffete haap. En viss nervøs og opjaget stemning karakteriserte hende i denne tid; hun søkte at holde sig oppe ved forcert lystighet. Hjemmet tok hun sig litet av. Spisetider overholdt hun sjelden. Hun kom hjem naar det passet hende, og sat saa hendes mand ærgerlig og ventet paa middagen, slog hun det lystig hen i ord som: «Nei men August, hvorfor har du ikke sat maten paa bordet?» Selv

gutterne gjorde hun mindre væsen av. Men saa kunde hun iblandt overvældes av sin kjærlighet til dem og gi den luft i voldsomme overdrivelser.

Det var i denne tid der vaktes bevægelse i Bergen for gjenoprettelse av den nationale scene. «Teaterforeningen» var blit stiftet i 1872; men først 1876 kom der fart i dens arbeide for at faa scenen aapnet. Mens forhandlinger førtes med skuespillere, gjordes der anstrengelser for at skaffe penger til driftsfond. Ved avisartikler og møter var publikums interesse vakt, og teaterforeningens styre leiet om vaaren teatret for at gi dilettantforestillinger som kunde ventes at bringe penger ind. Det gjaldt nu om at finde et passende personale. Det faldt likesom af sig selv at fru Müller maatte være med. Det var for teaterstyrelsen og hendes andre venner en saa given sak at det ikke kunde falde dem ind hun skulde ha betænkeligheter ved at være med. Det synes heller ikke som om hun har røbet dem for teaterklikken. Men de var der, og grunden til dem var det gamle religiøse syn. Hun var nær ved at gi det hele op av religiøse skrupler. Men tilslut blev hun da med og spilte den kvindelige hovedrolle i et stykke tysk fabrikkomedie av Paul Lindau, *Kritik og Kjærlighet (Ein Erfolg)*, et helaftensstykke, som gav de optrædende nok at gjøre. Hendes medspillende var for den mandlige hovedpersons vedkommende bankbokholder A. Blanc. En av de større roller hadde fru Randi Blehr. Fhv. statsraad Lehmkuhl, og justissekretær Lars Holst var ogsaa blandt de optrædende. Der var prøver og sammenkomster, hvor «teaterbanden», som de-

kaldtes, ikke i nogen grad la an paa at sætte tonen efter de borgerlige begreper. Der stod et brus av fest om Amalie Müller i denne tid. De mandlige kolleger og interesserte overbød hverandre i at bringe hende sin hyldest. Mistet hun en knappenaal, laa der en snes kavalerer for hendes føtter for at skaffe hende den tilbake eller gjemme den som en relikvie. De var alle charmert av hendes skjønhet. Hendes væsen har netop i denne tid, da hendes aand fik sin første utvikling, foldet sig ut i hele sin dragende magt. Hun stod med overlegen ro og saa med et smil til alt hvad der bødes hende, tok imot det som en selvfølge, men ikke uten en viss tilfredsstillelse. Hendes mand, der undertiden kom med til sammenkomsterne, viste ingen tegn til skinsyke i denne tid, men vel en slags forfængelighet over at være gift med hende som var skjønhetens inkarnation for dem alle.

Stykket blev opført tre ganger og gjorde stor lykke, hvad der vistnok mere skyldtes de optrædende og charmen ved deres amatørpræstationer end stykket, hvis handling — om man kan tale om en saadan — er temmelig flat, og hvis intrige knapt hæver sig til gjennemsnittet av den tids komedier.

Der siges undertiden av folk som har hat anledning til at se stykket, at fru Müller her viste talent som skuespiller, og Ludvig Alver fortæller at overlærer Hoelfeldt sa om hende: «Hadde hun begyndt i tide, var hun blit Nordens største skuespillerinde.» «Men det sandsynlige er vel at det var hendes skjønhet mer end hendes spil som henrev til slike uttryk. Om forestillingen skrev «Bergens Tidende» for 27. april

1876: «Den lille Række av Forestillinger, som Amateurer og Amatricer har bestemt sig til at opføre til Indtægt for den nationale Scene her i Byen, begyndte igaar med Opførelsen af Paul Lindaus nye fireakts Lystspil «Kritik og Kjærlighed». Det er blevet en almindelig vedtaget Regel, at man paa slige Forestillinger ikke skal lægge den samme kritiske Alen som paa de sceniske Præstationer, der proklamerer sig selv som udførte af «Kunstnere». Hvorvel Regelen i og for sig er aldeles berettiget, saa er der dog Tilfælder, hvor det saa langt fra vilde skade, om man ogsaa paa disse anvendte det sædvanlige kritiske Maal. Saaledes vilde ingen af de Damer og Herrer, der igaar optraadte, have havt Grund til at ængste sig for, hvad en streng, ærlig Kritik havde at sige. Ros og Hæder vilde naturligvis blive noget forskjelligt uddelt. — Blomsterne gror ikke lige tykt paa alles Vej —; men om det hele Ensemble maa det siges, at dersom den nationale Scene var sikret et sligt Personale, saa vilde man være tryg for dens Fremtid. En heldig Instruktion og omhyggelig Indstudering af de enkelte Roller gjorde Samspillet sikkert og livligt. Stemningen blandt Publikum var derfor ogsaa festlig og dets Taknemlighed gav sig gjentagende Luft i Applaus og Fremkaldelser specielt efter tredie og fjerde Akt.» Anmeldelsen var skrevet av Olav Lofthus som dengang redigerte «Bergens Tidende» sammen med Lars Holst.

Fra disse teaterdage daterer sig en livligere omgang med den radikale intelligens som snart fik betydning for fru Müllers tankegang. Hun blev

revet med her, som hun var blit revet med i selskapsliv og festglæde paa sine reiser. Hun tok aldrig del i noget bare paa overflaten — tilbunds i det maatte hun. Snart var hun inde paa alle tidens spørsmaal, om det end væsentlig blev de sociale og etiske som optok hendes funderinger. Samfundslagene og deres indbyrdes forhold hadde altid interessert hende. Hun hadde gaat og set paa dem alt som barn og lagt merke til hvordan moralen paa overflaten kunde synes at følge visse sociale lag, men ved nærmere betragtning viste sig at være helt uavhængig av dem, idet alle laster syntes at forgrene sig gjennem alle lag, bare med den forskjel at de briljerte oppe i dagen, mens de blev hæsligere jo længer ned de kom. Hun hadde alt som barn vist interesse og hjertelag for de ulykkelige i samfundet, familier som ved drukkenskap eller uforskyldt var sunket ned i elendighet. Hun kunde gaa til slike med et og andet hun skrapte sammen, men ikke med nogen praktisk tanke paa at hjælpe, mere fordi deres lidelser tiltrak hendes følelse og tvang hende til at lide med ved synet av elendigheten. Ved denne tid begyndte hun mere at reflektere over den menneskelige lidelse i sin almindelighet og fandt stadig tilknytningspunkter i sine egne oplevelser. Hun kom ogsaa nu gjennem sin omgang med intelligente og frisindete mænd ind paa nye synsmaater og begyndte at studere literaturen med litt mere planmæssighet end før. Hun hadde altid været glad i at læse, hadde slukt alt hun kom over. Nu fik hun mere tak i det som var værdifuldt, baade som kunstverk og ved sit

tendensere indhold. Læsningen blev mere studium end tidsfordriv. Hun fordypet sig i *Kierkegaard*, som var blit aktuel efter Brandes's foredrag i 1876 og prof. Petersens motforedrag. Der fandt hun meget for de sterke krav til menneskene, som endnu hang i hende. Hendes religiøse sind er ikke i slegt med Vestlandspietismen, snarere er det sydlændingens følelse av hjemløshet i protestantismen med sin kunstfattige gudstjeneste og sin «tro uten gjerninger» som ikke tilfredsstillet hendes trang til virksomhet. Ord, talemaater hadde de proppet hende fuld av — de talte nu til hendes tanke, gav hendes hjerne arbeide og hendes forstand motsigelseslyst. Kanske hadde musik, messe og røkelse git hende fred, fordi hendes utilfredsstillete sanser da hadde faat næring. Nu drev hun over i opposition mot officiel gudsdyrkelse. Hun fandt sin uvilje mot den igjen hos Kierkegaard som blev hendes anden bibel uten at hun dog forsømte sin første.

Av engelsk literatur hadde hun læst en del tilfældige romaner. Nu kom hun ind i de store digterverker. Hos Byron fandt hun ogsaa sine egne tanker i kunstens form. *Cain* virket mægtig paa hende som paa Henrik Smith i *Afkom*. Det gik hende som det gik Cain, da Lucifer læste hans tanker og forklarte dem for ham. Hun hadde tænkt Cains oprørske tanker, men søkt at trænge dem tilbake, fordi man hadde lært hende de var syndige. Nu fik hun Lucifers utlægning av dem: «They are the thoughts of all worthy of thought». Og hendes svar blir Cains ord: «Thou speak'st to me of tings which long have swum in visions

through my thought: I never could reconcile what I saw with what I heard.» Det var hendes egen tragedie Cain trængte sammen i de ord. Og saa gik ogsaa Lucifers opfordring klart ind paa hende: «We, who see the truth, must speak it.»

Fra læsningen av Kierkegaard og Byron kom hun til den nye danske og norske literatur, som hun læste og drøftet sammen med sine venner. Da *Marie Grubbe* kom ut, kunde hun ikke længer holde sine tanker for sig selv og sin nærmeste kreds, men skrev dem ned for «Bergens Tidende», vistnok animert dertil av redaktørerne. Hendes anmeldelse av *Marie Grubbe* som er det første der er trykt av hende, stod i «Bergens Tidende», nr. 41 for 1877. Hun viser straks her sin interesse for *menneskeskildringen* mer end for andre momenter og hilser med glæde overgangen fra romantik til realisme. Hun priser Jacobsen særlig fordi han ikke har nøiet sig med «Fortidens Kostumer og Vaabenmærker», men ogsaa har faat «Tag i Fortidens levende Sjæle og virkelige Karakter». Hun finder fremstillingen av Marie Grubbes vekslende

Fru Müller i 70-aarene.

skjæbne «fuldkommen psychologisk begrundet og forklaret undtagen paa et enkelt, men rigtignok et meget væsentligt Punkt, nemlig i Skildringen af Marie Grubbe's intellektuelle og moralske Fornedrelse i hendes andet Ægteskab,» og «vi nøjes ikke med at vide, *at* det gik saaledes, vi vil se *hvorfor* og *hvorledes*. Vi kræver Forholdets psychologiske Forklaring og begrundede Fremstilling, og vi fordrer det saa meget stærkere og med saa meget større Ret af en Forfatter, som ellers i sin Bog har vist, at han som faa kjender Lønkrogene i det menneskelige Gemyt, forstaar de menneskelige Handlingers smaa og store Aarsager og kan skildre de finest og mærkeligst skiftende Stemninger. Men her paa dette Punkt har han svigtet, maaske fordi fremstillingen der vilde have stillet de største Fordringer og fordi Forklaringen her vilde havt de dybeste Gaader at løse. Han burde dog baaret sig ad som Alexander den store ved Oraklet i Delfi, da han tvang Præstinden ned paa Trefoden og befalede hende at tale. Saaledes skulde ogsaa han have tvunget sin Genius til at give Svar paa Spørgsmaalet; og han kunde have gjort det, thi hele hans Bog forøvrigt viser, at han har noget af en Erobrers Karakter og Væsen.» Det er værdt at lægge merke til denne indvending. Hun hadde faat øie paa utviklingslinjer i sit eget og sine nærmestes liv; hun saa aarsaker og virkninger av begivenheter, baade ytre og indre, og saa forlangte hun led for led hele utviklingskjæden i kunstverket. Hun var alt dengang selv i færd med et eget arbeide, og stred for at avtvinge sin genius svar

paa de indviklede spørsmaal i livet. Det blev siden hendes styrke som forfatter selv at gi karakterutviklingen slik. Hun slutter sin anmeldelse: «Det er Aarhundredets Aand og Tænkning, som er denne nye Digters Grundvold, og det er netop fordi han har fulgt Göthes Lære om at fylde sin Aand og sit Hjærte med sin Tids Idéer, at han har formaaet at skabe en god og betydningsfuld Bog. — — Der begynder altsaa nu i Danmark en ny Literaturperiode, der er grundet paa ganske andre Forudsætninger end den forrige, som blundede i den tyske Romantik.»

Omtrent paa denne tid har hun ogsaa nedskrevet sine tanker om mellemspillene i Bjørnsons *Kongen*, og sendte dem anonymt til Bjørnson og bad ham offentliggjøre dem om han fandt det værdt. Paa grund av al den mængde anonyme brever Bjørnson dengang fik, med «den laveste kritik», (hans eget uttryk) skete offentliggjørelsen først to aar efter paa fornyet anmodning av fru Müller. I «Oplandenes Avis» for 28. mai 1879 gir Bjørnson en redegjørelse for grunden til at manuskriptet er blit liggende, og trykker det saa med enkelte uvæsentlige ændringer, væsentlig sammendragninger, han selv har foretat med forfatterindens bemyndigelse.

Hvad der har tat sterkest tak i Amalie Müller ved læsningen av *Kongen* er interessant, ikke bare fordi det atter viser hendes evne til at fordype sig i et stof, men kanske vel saa meget fordi det gir indblik i hendes sjæleliv. Det kan derfor gi noget utbytte at se nogen av hendes tanker ved læsningen av *Kongen*:

«Bjørnsons «Kongen» kan synes at indeholde to ganske forskjelligartede Slags Digtninger, — den ene henlægges til det Sted, der pleier at være den almindelige Tumleplads for de af Digtere og Forfattere skabte Væsener, Jorden nemlig, medens den anden, «Mellemspillene», flytter os hen i en ukjendt, straalende, overjordisk Verden, hvor vi har vanskeligere for at finde os tilrette. Vi er der, hvor intet Øje har seet og intet Øre har hørt. Den saa at sige jordiske Del af Bogen blir man snart færdig med, forsaavidt man ikke kan tage feil af, hvad Forfatteren mener og hvortil han sigter. Der er Klarhed og Greihed i den mest udstrakte Betydning, og djærvt og frit har han sagt sin Samtid Besked, om det end kan indvendes, at det kunde være gjort med mere Finhed og mindre Hadskhed. Og dog — hvo ved om ikke netop det groveste Skyds er nødvendigt for ret at faa rusket Slægten op af Dvalen; man maa træffes og saares og forbitres i sit inderste; — den finere Satire bider ikke paa, man læser og beundrer den, fordi man er for tykhudet til at føle Braadden i den. Hvad Bjørnson vil tillivs er alt det løgnagtige Hykleri, hvoraf Samfundslivet er gjennemsyret og hvorpaa det hviler; han bekjæmper Institutionernes *barbariske* Urimelighed og deres Opretholderes uværdige Trællesind. Han afskræller alle de intetsigende Talemaader, som den ene Generation giver den anden i Arv, som et Klenodie, der maa troes paa og værnes om, for at ikke Land og Rige skal forgaa. Kongemagt, Statskirke, Militærmagt, Bureaukrati, Adel, Stor-

industri og disses Forhold til de smaa — det blir alt synligt, hvert paa sit Sted.

En synkende Sags Forsvarere karakteriseres i deres Fanatisme. Har Forfatteren bragt, om end nogle enkelte af sine Læsere til at stanse og betragte sig selv og sit Liv, i en redelig Reflektions Lys, — har han bragt dem, om end kun nogle enkelte til at *ville* Klarhed over sig selv og sit Standpunkt, da har Bogen gjort sin Gjerning blandt os, en Gjerning, der vil bære Frugt for den Slægt, som er, og derved for den, som kommer. Og naar man engang nævner Kongedømmet og alt, som dette vedligeholder, og som vedligeholdes af dette, *som noget, der var*, men ikke mere kan vorde, — som et «Tugtens Ris, der blev sendt over Folkene for deres Hjerters Haardheds Skyld»; naar man har forsonet sig med det, som noget, der var et vigtigt Led i den store Udviklingens Kjæde, der slynger sig gjennem Menneskeslægtens Historie, da vil Bjørnstjerne Bjørnsons Navn nævnes med Tak blandt sin Samtids ypperste. Og naar den Tids Ungdom læser om, at han blev miskjendt og ilde behandlet for sin politiske Digtning, da vil de unge overbærende smile til deres Fædres Daarlighed og skatte Digteren dobbelt.»

Der gaar i hendes syn paa Bjørnsons bok de samme tanker igjen som inderst inde bevæget hende, de religiøse og sociale. Hun beruser sig i aandeverdenen, lar sig overdrysse av «digterens solstraaleguld», fordi det døver hendes smerte ved de barbariske institutioner som hun lider mer under end de fleste, fordi hendes natur ikke tilhører de enkle

den sociale lovgivning regner med. Hun mener at finde sit kvinde-ideal i «den dybe, rene Sædelighed, der er stærk som en Helt og taalmodig som et Lam, der er uden Sanselighed, og dog elskovsvarm» — i en motsigelse altsaa, som kun kan forklares ut fra hendes egen længsel efter kameratskap med mændene, uten sanselighet, men gjennemstrømmet av et interesse-fællesskap, en medfølelse og medlidenhet som hun i enkelte øieblikke forveksler med det hun vel heller burde kaldt kjærlighet end elskov. Ogsaa arvelighetsteorien er i hele sin gru gaat op for hende, om hun end knytter den til den bibelske gjengjældelseslære. I disse tanker om *Kongen* har hun lagt frem spiren til den beundring for Bjørnson som den store samfundsreformator hun senere skulde komme til at dyrke. I stilen hænger hun her, som gjennem en række av aar fremover, fast i uttryk og talemaater fra den religiøse terminologi som hadde saa sterkt tak i hende.

Aaret 1877 — kanske alt 1876 — synes at ha git Amalie Müller den første alvorlige tanke paa at bli forfatterinde. Der gjæret saa meget i hende av det samme som skapte gjæring og utstrømninger i tiden, og efterat hun hadde følt den overensstemmelse mellem sin egen utvikling og tidens som var i hende fra ungdommen av, tok hendes tanker mer og mer retning imot selvstændig produktion.

I mars 1877 skrev hun et brev til en veninde, hvorav det fremgaar at hun arbeider paa et drama og forhandler med et medlem av teaterdirektionen

om at faa det opført. Dette drama som aldrig saa dagens lys, bar titelen *At lege med Ilden*. Det handlet om en egteskabelig konflikt som ender med skilsmisse, — forholdet mellem to egtefolk og hustruens elsker. Emnet synes efter de sparsomme oplysninger som nu — mer end 30 aar efter — er at faa fra dem som dengang hørte om stykket eller læste det i manuskript, at være beslegtet med det avsnit av *Constance Ring* som behandler forholdet Lorck—Constance—Meyer. Den til Meyer svarende person i dramaet skal ogsaa ha baaret hans navn: Harald. Der var sterke dramatiske scener, endog et mordforsøk. Vedkommende medlem av teaterdirektionen, skolebestyrer *Bendixen*, husker opgjørsscenen mellem egtefolkene som git med stor energi.

Amalie Müller forholdt sig taus om sit arbeide endog likeoverfor sine bedste venner fra den tid, hvis kritik ikke kan ha været hende likegyldig, og hun avslog bestemt at la manuskriptet cirkulere blandt samtlige medlemmer av teaterdirektionen. Til den ovenfor nævnte veninde skriver hun: «Hvor jeg blev forskrækket over at se de Ord i dit Brev: «Hvordan gaar det med «*At lege med Ilden*»?» Det gav ordentlig et Sæt i mig, — jeg ved jo at Du er indviet i Sagen, men alligevel at se det saaledes røbet for Papiret med Blæk og Pen var ganske eiendommeligt.» Alle forhandlinger om det blev ført mundtlig.

Det direktionsmedlem som hadde gjennemlæst manuskriptet, fraraadet opførelse, vel væsentlig av hensyn til forfatterindens personlige forhold som

publikum ialfald sikkert vilde finde i stykket. Men han fandt trods begynderfeil og mangler saa meget talent at han opmuntret hende til ikke at gi tapt. Hun tok kritik og opmuntring med et forstaaende smil og fortsatte utover vaaren arbeidet med stykket, som hun vistnok sammendrog og delvis omarbeidet. Men saa forsvinder det ogsaa av sagaen. I den første tid da hun opholdt sig i Kristiania, bad hun en dag en veninde gaa med til teaterchef Schrøder. Hun hadde da et manuskript med, men nævnte ellers ingenting om det. Rimeligvis har det været det samme, og hun kan da efter at ha faat Schrøders avslag ha indarbeidet stoffet i den roman hun arbeidet med paa den tid, og som siden blev til *Constance Ring*.

Den ydre foranledning til det første forsøk paa selvstændig produktion har muligens været det teaterstykke hun var med at spille i. Det indeholdt en enkelt mulighet for en dramatisk konflikt: To unge mennesker har engang holdt av hinanden. De kunde ikke gifte sig — han tjente ikke nok paa sit arbeide som digter og journalist. Saa skilles deres veier, og hun gifter sig en tid efter med en ældre geheimraad. Efter aars forløp møtes de igjen. Han slaar igjennem og faar sig en hustru til glæde for alle parter, ogsaa geheimraadinden. Om nu menneskene i denne harmløse komedie hadde været levende og ikke marionetter? De skrupler fru Müller hadde ved at spille komedie, viser at hun gik til dette med det samme alvor som præger alt hvad hun foretok sig. Det ligger da nær at anta at hun har villet forsøke paa at

se mennesker i de teaterfigurer hun en tid skulde la sine tanker sysle med. Da hendes kritiske sans snart maatte sige hende at det eksperiment ikke kunde lykkes hende, lar det sig vel tænke at hun selv har villet bygge op en konflikt som den hvis mulighet kunde skimtes gjennem det Lindau'ske stykkes replikker, saa meget mere som den konflikt hun kunde frembringe, var et aktuelt emne, baade paa det sociale og det literære omraade i tiden, og desuten for hendes egne inderste tanker. Hendes utvikling til skapende kunstner hadde tat sterk fart efterat hun ved sin omgang i Bergen var kommet i kontakt med tidens strømninger. Hvad hun under reiserne hadde set som en personlig konflikt mellem sine egne følelser, det videt sig nu ut for hende — det blev et socialt spørsmaal som vedkom tusener av andre, som ogsaa led under et uværdig egteskap, og stred med den gjængse pligtopfatning uten at vaage at bryte med den. Under al den hyldest som blev baade hendes skjønhet og aand til del, har saa tanken fra Byron's *Cain* slaat rot i hende: «We, who see the truth, must speak it.» Tusener føler ulykken ved de samfundsvedtægter som stænger, men ikke alle ser den utvei at bryte ned stængslerne. Saa mange er dukket slik ned i sit daglige slaveliv at resignationen har gjort hver tanke paa frihet til en utopisk drøm. Men desto større er pligten for dem som øiner en utvei, til at vise den baade i ord og handling. Paa disse tanker kan Amalie Müllers første forsøk som forfatter være blit til. Naar det ikke lyktes hende

at faa det frem til offentligheten i den form hun hadde valgt, laa aarsaken vistnok like meget i de smaa og gjennemsigtige forhold i Bergen som i hendes egen ukritiske bruk av model. Den eneste nulevende person som kan gi oplysninger om stykket, skolebestyrer Bendixen, staar ikke i den tro at

Müllers bolig paa Askøen med møllen til høire.

hun hadde misbrukt private forhold, men vel at opinionen vilde beskyldt hende for det. Større vanskeligheter end forholdet til model har uten tvil det rent tekniske beredt hende. Hendes dramatiske sans hadde vist sig alt i barnedagene i trangen til at dramatisere det hun læste. Og det eneste betydningsfulde drama hun siden har skrevet, har vist sig virkningsfuldt paa scenen. Men paa denne tid kjendte hun endnu saa litet virkelig god drama-

tisk literatur at det ikke var nogen let sak for hende at overvinde de tekniske vanskeligheter. Av et senere brev til den tidligere nævnte veninde der kjendte til hendes dramatiske arbeide, fremgaar ogsaa at hun stræver med formen uten at naa hvad hun tilsigtet. Hun skriver i anledning av en paatænkt opførelse av stykket i næste sæson: «forresten er det muligt, at jeg selv næste Aar bliver saa misfornøiet med det, saa ømfindtlig for alle de Feil og Svagheder, det naturligvis lider af, at jeg tager det tilbage.»

Hendes mand skal ha været meget interessert i hendes arbeide. Saaledes hadde han renskrevet det og tilbød sig at reise til Kristiania med det for at faa kyndige mænds dom om det paa et sted hvor forfatterindens personlige forhold ikke var saa velkjendt. Det var ogsaa tale om at stykket skulde læses op med fordelte roller ved en sammenkomst av husets venner ute paa Ask. Men der kom andre begivenheter i veien som for en tid umuliggjorde enhver tanke paa baade selskabelighet og literær produktion.

V

SKILSMISSE OG SYGDOM

«Jeg hadde en dunkel fornemmelse af noget ulykkeligt dengang hun betrodde mig, at hun hadde bestemt sig til at sie «ja»; det var som den første dybe skygge, der sænkede sig over mit sind» — saa skriver Ludvig Alver om indledningen til det egteskap som skulde bli av saa stor betydning for hendes utvikling. Hun gik til det, som saa mangfoldige unge piker baade før og siden, uten anelse om hvad der forestod hende. Hjemme hadde de snakket til hende om den bedring i vilkaar egteskapet vilde føre med sig, om selskapsliv og reiser og alt det som gik utenom sakens kjerne. «Hvorfor skulde jeg besudle din Fantasi, før det var nødvendig?» siger Ory's mor i *Forraadt* som svar paa datterens bebreidelse over at hun ingenting har sagt hende. Den første forskrækkelse over det de har drevet hende ind i, som siger de holder av hende og handler ut fra ønsket om at gjøre hende lykkelig, den gjør en saa voldsom revolution i Ory's tanker at ingen hensynsfuldhet

kan bringe hende til ro igjen. Da Amalie Skram skrev *Forraadt,* har hun bygget paa sin egen utvikling og forstaaelse av det første egteskap. Hun har villet forklare hvordan Ory indirekte blev skyld i sin mands død, hvordan et egteskap indgaat paa mandens forelskelse, mens den unge pike av sine nærmeste lempelig skyves over i det og finder sig i tanken fordi det er den vanlige livsens gang for kvinder, hvordan et slikt egteskap maa bli til ulykke for begge parter. Det var paa lignende grundlag Constance Rings egteskap blev indgaat og Sofie Myres. Det var et tema som kunde varieres av den som hadde selvoplevelsens uhygge at øse av.

Om grunden til at hendes egteskap blev til en ulykke for begge parter, kan der læses meget ut av Amalie Skrams produktion som forfatterinde. Vi møter i hendes digtning stadig den sexuelt abnorme kvinde; det ser ut som om hun ikke kjendte den normale erotiske trang hos kvinden. Hun er fuldt fortrolig med en natur som Constance Rings og Ory's; hun kjender ogsaa fru Inés, som stadig forgjæves søker det «henrykkelsens mysterium» i virkeligheten som hun har oplevd i drømme. Men hun kjender ogsaa usanselige kvinder av saa vakker og ren natur som Milla i *Afkom*. Den erotiske kvinde blir hos Amalie Skram til en Lucie og en Andrea Ravn.

Det er sikkert ikke mulig at forklare hverken mennesket eller forfatterinden Amalie Skram, hvis man ikke vil gaa ut fra den abnormitet i hendes følelsesliv som alt viste sig i barnedagene, i en dobbeltnatur, en sjælelig hermafroditisme. Det

maskuline og det feminine element vokste side om side i hendes væsen og utviklet en disharmoni, som maatte bringe ulykke over hende i et samfund som ikke regner med andre naturer end dem det kalder normale. Den stadige strid i hendes indre, som hadde ulmet alt i barne-aarene, slog ut i voldsomme utbrudd under egteskapet.

Hun gik til det uten antydning til sterkere følelser for den mand hvis hustru hun skulde være, men med en utpræget pligtfølelse, og vistnok med ideelle forestillinger om det hun længe blev ved at kalde livets helligste forhold. Hendes natur blev straks krænket, og reiste sig mot den samfundsordning som skjøv unge piker op i det hun saa som styghet og raaskap. Striden mellem natur og pligt begyndte og maatte utvikle sig til kamp mellem de to individer som var henvist til at leve sammen, men som hadde saa forskjellige anlæg og var vokset op under saa forskjellige vilkaar, at der var liten mulighet for at en forstaaelse kunde utvikle sig. Dertil kom naturligvis den omstændighet at Müller ikke længer var nogen ungdom, men en moden mand som ikke husket den første ungdoms varhet for de indtryk en brusten illusion gir. Han forstod ikke hvor dypt det gik ind i hendes sjæleliv hvad der nu efterhaanden viste sig for hende, forstod eller ikke, hendes voldsomme iver efter at lære den nye verden at kjende som var aapnet for hende i det nye vilkaar hun nu levde under. Hendes trang til grundighet drev hende til opdagelsesfærd i mændenes erotiske liv; jo mer hun forfærdedes, desto dypere vilde hun ind i det. Hendes mand

var uten forstaaelse av hendes motiver naar hun i havnebyerne kunde finde paa at ville se de sjofleste kneiper og lytte til den raa snak blandt samfundets bærme.

Under dette vokste hendes uvilje mot manden. Den maate hvorpaa livet formet sig for hende som sjømandshustru, idet det blev delt mellem en fredelig tid hjemme, naar manden alene var ute paa reiser, og en oprivende tid ombord, aapnet snart øinene paa hende for at der kunde være utsigt til fred og lykke, om hun blev skilt fra manden for stedse. Tidlig i egteskapet trængte de tanker ind paa hende. Det var bare den korte tid de to ganger omkring sønnernes fødsel at hun følte sig sterkere knyttet til sin mand. Hun syntes da i stemningen av de overstrømmende følelser at hun ogsaa kunde omslutte gutternes far med varme. Men det var forbigaaende. Saasnart der atter stiltes krav til hustruen, reiste hendes motvilje sig.

Tanken paa skilsmisse støtte straks paa en tilsynelatende ugjennemtrængelig mur, først de formelle og sociale vanskeligheter som gjorde en skilsmisse til en saa sjelden foreteelse at en fraskilt hustru blev betragtet som et væsen utenfor samfundet, hvem ingen skyldte hensyn eller forpligtelser. Men de vanskeligheter vilde for fru Müller været overkommelige, eftersom aarene gik og bare gjorde samlivet værre at bære. Hvad der fremfor alt tilskyndet hende til at holde ut i egteskapet, var kirkelige hensyn. Hun hang i grunden altid fast i de formelle krav statskirken stiller til sine medlemmer, og i denne tid var hun ofte sterkt religiøst

bevæget. Egteskapet var Guds indstiftelse, hadde hun lært — det kostet hende møie at se det guddommelige i det uværdige egteskap hun levde i; men gjennem mange aar stred hun ærlig med sig selv for at gjøre det de hadde lært hende var «Guds vilje». Den værste tørn hadde hun at bestaa før og under den to-aarige reise. Under opholdet i Amerika var hun dypt ulykkelig, hvad ogsaa et fotografi fra den tid (s. 54) vidner om, og her var det vistnok tanken paa skilsmisse første gang gik op for hende som en mulighet. De straalende festligheter hadde vist hende endnu tydligere end før hvor dypt glædesløs hendes tilværelse var. Under sygdommen paa hjemreisen hadde hun saa gjennemgaat en alvorlig krise, og under denne har Müller i sin angst for at miste hende lovet bod og bedring og været saa rørende i sin omsorg for hende at skridtet igjen blev vanskeliggjort. Hun har søkt ind paa ham med religionen, og later til selv at staa i den tro at de skal kunne forenes i den. Hun skriver i et brev om manden: «Gud har ogsaa været naadig og barmhjærtig mod ham, i større Maal end jeg kan udsige. Gud har ogsaa aabnet hans Øine og givet ham Naade til for fuldt Alvor at fatte den Beslutning at ville stride Troens gode Strid, og med Jesu velsignede Hjælp overvinde Verden. — Ja vi skulle stride, vi skulle hjælpes ad paa Veien, og i Kjærlighed bære hinandens Byrde, saa ved jeg nok at Gud vil velsigne os, og lade os komme til at smage alt mere og mere, hvor livsaligt det er endskjøndt i stor Skrøbelighed, saa dog med den ærligste Villie, at tjene ham. Hvor det dog er

sandt, at «hans Aag er gavnligt og hans Byrde let», o sandeste av alle Ord som de sandrue Læber talte; hvor let bliver det der var tungt, hvor lyst der, hvor kun var Mørke, hvilket Indhold faar Livet, og hvilken salig Tanke bliver Evigheten; maatte hele mit Liv blive en Tak til ham, al min Gjerning gjort til hans Ære. Gud give mig dertil Naade i Jesu Navn.» I slike ord og tanker beruser hun sig paa samme maate som fru Holm i *Bøn og Anfægtelse*, saa det sande forhold en tid træder i skygge for dette haap som religionen og kanske særlig brever fra Holck, gir hende utsigt til. Men længe varte den forhaabningsfulde stemning ikke. Snart heter det igjen «mit eget ynkværdige og foragtelige Jeg». Det er brevene fra Holck som holder hende oppe. Ut fra sit lyse syn gir han hende mod, naar det ser som mørkest ut for hende. Det heter i brev fra Odessa (22. mars 1871): «For de kjærlige Trøstens og Kraftens Ord til mig i Deres Brev takker jeg Dem ret av Sjælens Grund. Aldrig vil De faa at vide i hvilken Grad de styrkede og opmuntrede mig.» Senere hen i samme brev heter det: «Jeg erfarer alt mere og mere at den «Strid» som kaldes den «gode», er saare haard og tung, ofte synes den mig at overstige mine Kræfter, og naar jeg raaber til Gud, saa svarer han mig ikke, — — —. Hvor maa jeg erkjende Sandheden i Apostelens ord: Det Gode som jeg vil gjøre, det gjør jeg ikke, men det Onde, som jeg ikke vil, det gjør jeg; men dette er ogsaa en stor Trøst; thi naar han Gudsmanden klagede saaledes, hvad kan jeg da vel vente. Saa haaber

jeg da at faa Naade til at holde ud indtil Enden, endskjøndt jeg selv ei øiner hvorledes min Kraft skal kunne strække til.»

Med nyt haap imøtesaa hun hjemkomsten og utsigten til at faa leve i fred nogen tid i land. Men saa kom den ulyksalige flytning til Ask. Som allerede nævnt gik det dengang over grænserne med hans uregelmæssigheter, mens hun inde i byen søkte adspredelser og beskjæftigelse for tankerne som i hjemmet martredes mer for hver dag som gik. Hun fik ogsaa gjennem omgang og læsning den samføling med tiden som gav sig utslag i kravet paa at redde personligheten selv om det skulde koste nogen nedarvete dogmer.

Hvad der i denne tid kom ut av ny norsk og dansk literatur, kredset likesom om de ulykkelige egteskaper, og gik endelig like paa dem med fordring paa løsning av et uværdig samliv. I 1877 kom *Samfundets Støtter* og *Magnhild.* De tanker de maatte sætte i svingninger, og de diskussioner de fremkaldte, gik længere ind paa virkelige forhold end vanlig. Bøkerne kom som utladninger fra de tordenskyer man længe hadde kjendt lummerheten fra. I fru Müllers tanker slog *Magnhild* ned med voldsomhet. Her saa hun jo for sig paa prent hele den procedure for og imot skilsmisse, som i saa mange aar hadde været ført i hendes eget indre. Hun saa den ført frem av en digter hun skattet og beundret, til den løsning som for hende stod som den eneste mulige, og hun hørte i det ordskifte boken fremkaldte, den samme kjendelse: hustruens ret til at gaa fra et

egteskap som trak hendes sedelige instinkter ned. Da nu den sidste katastrofe fandt sted ute paa Ask — en begivenhet av samme art som den der i *Constance Ring* volder separationen — forsvandt alle hendes tvil. Hun maatte ut av det, og nu stilte ikke længer religionens krav til hende sig i veien. Hun hadde gyldig skilsmissegrund. Hendes lidelser og kampe med sin egen natur gjennem 13 aar skulde ha en ende, og hun tok de første skridt til at faa egteskapet løst. Der blev nok gjort indvendinger av lignende art som dem Constance Ring er utsat for; men de veide ikke stort for hende. Værre var hensynet til gutterne. Og her kom en ny konflikt op i hende, som i den overnervøse sindstilstand hvori hun befandt sig, var for sterk for hendes forstand. De formelle vanskeligheter lot til at være fjernet. Hun hadde forlatt sin mands hus under omstændigheter som maatte løse hende fra de egteskapelige pligter for alle retter. Ogsaa hendes samtale med presten gav hende grund til at tro at alle hindringer var fjernet, da Müllers familie søkte at faa et kompromis istand, som det der blev foreslaat Constance Ring: Hun skulde foreløbig bli boende i mandens hus, saa den skandale som fulgte et opløst egteskap kunde dæmpes litt. Tanken var hende fra først av helt uutholdelig; men efterhaanden blev hun snakket saa rundt at hun gav efter paa de vilkaar for gutternes skyld.

Den første nat efterat hun hadde git sig paa dette punkt, blev hun sindssyk. Det er neppe sandsynlig at det var selve overenskomsten som

virket saa overvældende paa hende. Snarere var det alle de sjælslidelser hun hadde været utsat for gjennem alle disse aar, som i koncentrert skikkelse var brutt ind over hende i den sidste tid av egteskapet. Spændingen hadde naadd et høitryk saa sterkt at en gradvis overgang til normale tilstande syntes umulig. Der er dem som mener at denne sindssygdom ikke var egte, men at hun simulerte — hvad der er helt utelukket efter utsagn fra hendes læge og en veninde som pleiet hende den første tid. Hun var efter deres mening fuldstændig berøvet sin forstand og blev da ogsaa som sindssyk ført til Kristiania og indlagt paa Gaustad.

Her kom hendes nervesystem snart til ro. Det synes som om opholdet der har været til hendes fulde tilfredshet, saa Else Kants uttalelser om sit tidligere ophold paa en sindssykeanstalt kan stemme godt med Amalie Skrams minder fra Gaustad:

«Ja, dengang. Hvor stille og godt havde hun ikke havt det paa Anstalten hos den humane og kjærlige gamle Overlæge, der nu forlængst laa i sin Grav. Dengang var det ogsaa langvarig Søvnløshed fremkaldt ved sjælelige Rystelser, som havde voldt, at hun blev syg. Og hun havde dengang været daarligere end nu. Havde ikke kunnet kjende sine allernærmeste og havde havt en bitte liden graa, tyk Mand, som ustanselig hopped op og ned paa Bordet, og altid fik Lampen mellem Benene. Men straks hun kom paa Anstalten fik hun sove. Den tykke graa Mand blev borte, og der faldt helbredende Fred over hende. Og da

hun efter knapt 2 Maaneders Forløb skulde forlade Anstalten, havde hun bedt om Lov til at bli der lidt endnu. Men den gamle, kjærlige Overlæge havde smilende rystet sit graa Hode og sagt, at han kunde ikke forsvare at beholde hende længere, fordi hun tog Pladsen op for en virkelig syg. Det var netop Mindet om dette fredfuldt velsignede Ophold hos den gamle elskelige Overlæge, der havde gjort hende saa villig til at søge Hjælp hos Hieronimus.»

Netop den samme taknemlighet gaar gjennem et brev hun efter overlæge *Sandbergs* død skrev til hans svigerdatter. Det heter der: «Den velsignede prægtige, elskelige direktøren! Faa mennesker var elsket som han; hans minde vil leve gjennem lange tider, og mangfoldige mennesker landet rundt staar i taknemlighedsgjæld til ham, deriblandt ogsaa jeg.»

Allerede sommeren 1878 er hun i Risør, hvor hendes ældste bror Wilhelm var sogneprest. Her tilbragte hun med sine gutter, som nu kom til hende, en fredelig tid, og da ferierne var slut, flyttet hun med sine sønner til Fredrikshald, hvor hendes bror Ludvig var adjunkt.

VI

OPGJØR MED KRISTENDOMMEN. NY OPVAAKNING

I Fredrikshald levde fru Müller i den første tid stille og indesluttet, optat av sin egen indre utvikling, i færd med at vinde balance i sit sind. Det var for saa vidt det bedste sted hun kunde være, hos sin bror Ludvig, som hun elsket, næsten tilbad. Av ham taalte hun veiledning og irettesættelser. De brukte tiden til læsning og samtaler, mest om de ting som inderst optok hende sterkest, de religiøse emner. Det blev en fortsættelse av de religiøse samtaler fra nattetimerne i barnedagene og den senere høitlæsning i fru Müllers hjem i Bergen. Det var i denne Fredrikshaldstid hun gjennemlevde den alvorlige religiøse krise som skulde føre til brudd med ortodoxien, og for en tid gjøre al tro paa en guddommelig verdensordning til en umulighet for hende.

Den religiøsitet som til sine tider grep fru Müller med en voldsomhet som ellers bare de sterkeste naturdrifter har, kan neppe forklares som

helt normal. Den kunde vel tænkes at staa i forbindelse med den mangel paa erotisk evne som vel er den egentlige abnormitet i hendes sjæleliv, og de former den tok, maa kunne stilles sammen med den trang til narkotika som paa et senere stadium av hendes liv blev fremtrædende.

Joh. L. Alver og Amalie Skram, efter fotografi tat paa Kongsberg 1888.

Hvor meget der har været i hende av medfødte religiøse anlæg, er vanskelig at sige. Noget har baade hun og broren Johan Ludvig tat i arv, og da rimeligvis fra faren, hvis melankolske natur godt kan ha hat en religiøs understrøm. I hans familie er der en dyp religiøsitet hos adskillige medlemmer av slegten, tildels som hos hans søster Ingeborg, forbundet med sterk menneskekjærlighet og trang til at hjælpe dem som har det ondt. I hjemmet praktisertes ellers den tørre vanekristendom. Det var paa skolen at hendes religiøse instinkter blev

vakt, og saa gav de sig utslag i samtalerne med broren og i ensomme grublerier. I det ulykkelige egteskap blev religionen et surrogat. Paa reiserne, da vanskeligheterne ved at opfylde de egteskapelige pligter taarnet sig op om hende, søkte hun religionens trøst. Det hendes trang til forstaaelse søkte, fandt hun ikke, men en viss hvile gav det hendes tanker at hvirvle op om sig alle de talemaater og citater hun kjendte fra kristendomskundskapen hun var blit oplært i. Brevene til Holck er en utstrømning av følelser de færreste vilde tillægge Amalie Skram, men som dog hører til dem der hadde dypest røtter i hendes natur.

Under reiserne ser der efter brevene ut til at ha været scener som i *Forraadt* hvor Ory søker at indvirke paa Riiber til ogsaa at gi sig over i religiøs iver. Værst er hun angrepet paa reisen mellem Syd-Amerika og Spanien. Her tar det helt overspændte former. «Endskjøndt det var onde Dage for mig, takker jeg dog nu Gud for dem, som for alt, hvad der før har forekommet mig ondt; thi medens jeg laa der, syg og lidende, aabnedes mine Øine for meget og mangt, for hvilket jeg tidligere havde været blind. Al min Synd og Brøde, alle mine Forsømmelser og Overtrædelser kom i skarevis frem for min Sjæl, og sønderknust som aldrig før, raabte jeg af Sjælens dybeste Nød: «Herre, frels mig, jeg forgaar!» Og han kom den store Sjælelæge, mild og varm som ingensinde, han rakte mig sin kraftige trofaste Haand, og jeg tog fat med et Tag, som, det haaber jeg til Gud, skal aldrig briste mere, førend mit Hjærte brister i

Døden, naar Striden er endt, og alting fuldbragt i hans velsignede Navn, der hengav sit Liv, for at frelse det Fortabte. Hvor jeg længes efter denne Time da jeg skal faa se den store, stærke Seierherre, den elskede Herre Jesus, der gik hen for at berede os Sted. Hvor jeg er bange for at falde fra ham, frygtsom for Kampen, modløs over min Stillestaaen, hvor var det bedre at slippe bort i Fred. O bliv ikke træt af at bede Gud forbarme sig over mig alt mere og mere, at jeg maa faa Styrke til at holde fast ved ham, trods Alt, Alt, at jeg maa forfremmes i Jesu Christi Tro Dag for Dag, at jeg maa bestaa i Fristelsens Stund og blive bestandig indtil Enden. Hvor alvorsfuldt er Livet dog! og dog, hvor let at gaa seierrig igjennem synes det mig ofte, med Kjærligheden til Jesu levende i mit Hjærte, med Følelsen af den Helligaands Bistand, der ikke udebliver naar den bliver paakaldt, men jeg ved hvor svag jeg er, hvor træg og dorsk, hvor jeg falder i hver Stund, hvilken jeg ikke er paa min Post, hvor tilbøielig jeg er til at blive træt og modløs. Det er dog mit Haab og min Fortrøstning, at Guds forbarmende Kjærlighed der saa trofast har ledet mig saa langt, ikke vil opgive mig, førend den velsignede Time slaar, da jeg ved Guds Naade skal udfries fra denne onde Verden og formedelst Christi Forløsning finde evig Fred.» Saa overdrevent dette klinger, er det sikkert utslag av dyp religiøs følelse, saadan som den kommer frem med kortere og længere mellemrum i dette avsnit av Amalie Müllers liv. Det er ingen forbigaaende utladning av fraser. Sammenholdt

med Ludvig Alvers uttalelser om sin søster synes de tvertimot at utspringe fra et dyp i hendes sjæl og høre sammen med centralnervesystemet i hendes liv som i hendes digtning. Der er paa den ene side en trang til at dyrke, som hun ikke anden steds har faat tat i bruk. Hendes evne her som overalt hvor det gjælder utslag av hendes følelsesliv, er utviklet langt over det normale. Paa den anden side er der trangen til at bedøve sig i religionen.

Midt oppe i et slikt brev hvor hun beruser sig i ord og talemaater fra de religiøse bøker, kan imidlertid hendes dømmekraft vaakne. Just som hun har søkt at snakke sig selv til ro med at det er «Guds vilje» at hun skulde overvinde sig selv og holde ut det uværdige og usande liv, gjør tankerne oprør og former sig til uttryk som disse: «Sørgelige, ubegribelige Tanke, hvor forfærdeligt nedslaaende er ikke dette, og hvor kunde man fristes til at spørge om hvilken anden Slægt der fra Evighed af herskede ved Siden af Guds; ja en endnu mægtigere maatte det jo være, saasom Gud jo skabte Djævelen god fra Begyndelsen af. Gud hjælpe mig, at jeg ikke maa gruble over disse Ting.» Det er allerede i 1871 at disse oprørske tanker uttales i brev til Holck; men i en aarrække endnu var hun fangen i den religiøse irgang hvor hun hverken fandt ut eller ind. Da hun i 1876 i Bergen blev anmodet om at være med og spille komedie, og Holck ikke længer var i Bergen, blev det en barndomsveninde hun spurte til raads: var i grunden komediespil rigtig? Spørsmaalet blev

fremsat paa et tidspunkt da hun ellers gik for at være ytterst letsindig og samvittighetsløs, og det klang for vedkommende veninde fuldt egte som utslag av pinende tanker.

Efter sygdommen arbeidet hun sig ind i en slags askese, og særlig en tid i Fredrikshald var hun besat av en Schopenhauersk pessimisme ved tanken paa hvad hun hadde gjennemlevet og set av menneskelig lidelse og elendighet. Livet var en ulykke. Menneskene maatte komme saa langt at de efter frivillig overenskomst lot være at sætte barn ind i verden. Disse tanker drøftet hun i Fredrikshaldstiden med sin bror Joh. L. Alver, som ogsaa paa den tid var sterkt optat av religionsfilosofiske tanker, idet han fulgte utviklingen av den moderne teologi med stor interesse og nogen aar senere fremla for offentligheten nogen resultater av den i sin oversættelse av den engelske prest *F. W. Farrars* skrifter. (*Bibelens og Kirkens lære om Helvedesstraffene.* Kristiania 1886).

Det har i det ydre været en fredelig tid for hende; men i hendes sjæl brøtes forstand og autoritetstro. Hun klamret sig endnu en tid til troen paa en guddommelig verdensordning, men slap den igjen gang paa gang, og oprørtes av alt det hykleri og tomme gudfrygtighetsvæsen hun blev vidne til. Naturvidenskap kjendte hun ikke noget til, hadde derfor ingen holdepunkter, men flakket om hvileløs som *Garborg* i «En Fritænkers Bøn».

Vaaren 1880 skrev hun endnu til en ven i anledning av et dødsfald: «Det er dog deiligt at kunne have dette haab at de der dø gaa ind til himlens

glæde. Uden det var jordelivet uudholdeligt.» Det var vist den sidste tribut paa lang tid til troen paa et fortsat liv. Samme sommer besøkte hun sin gamle lærer og ven Holck som da var skoledirektør paa Hamar, og under en alvorlig samtale med ham erklærte hun at nu kunde hun ikke længer holde fast ved kristendommens lære. Hun kunde jo ikke tro paa et kjærlig forsyn, naar hun saa hvordan det gik i verden, sa hun til ham. I den følgende tids avisartikler av hende kommer om igjen og om igjen tilsyne en alvorlig sandhetssøkning, saaledes ogsaa i polemikken mot senere biskop *Heuch*. I 1882 utgav Bjørnson en brochure efter amerikaneren *Charles B. Waite* om Miraklerne — det var Amalie Müller som oversatte den, og helt uten kundskaper paa naturvidenskapernes omraade som hun var, blev hun ganske overvældet av disse tanker hun her blev stillet overfor. Hun skriver til en ven et brev fuldt av forloren videnskabelighet; det ender saa: «Du forstaar nu at jeg ikke alene *ikke* tror paa Kristi opstandelse og himmelfart men at jeg tvertom er urokkelig overbevist om at alt det er at ligne med de smaa æventyr, man læser i sin barndom. *Og i den overbevisning vil jeg leve, og i den vil jeg dø.* Alle tænkende mennesker som har lært og kjender til alt det der er kommet for dagen angaaende Kristendommmens oprindelse, er ligesaa urokkelig overbeviste som jeg. Om jeg tror paa et liv efter dette? Nej, jeg tror ikke paa det, men jeg *ved* intet, og ingen kan derom vide mere end jeg.

«Nu har jeg talt lige ud. Da jeg forudser at du

vil forfærdes over mig og faa tusen modsigelser paa tungen, ber jeg Dig paa forhaand lade være at nedskrive dem. Tro du mig, alle de indvendinger har jeg selv stillet op. I 4 aar stred jeg for at beholde min tro, og opgav den først da jeg lige indtil den inderste trevl af min sjælerod var overbevist om deres uholdbarhed. Men en saa dyrekjøbt og erfaringsbundet overbevisning lader sig ikke rokke for smaa indvendinger der kan opstilles.»

Hun trodde nu at hun for alle tider hadde løst sig fra kristendommens lære, og den kreds hun kom til at tilhøre i Kristiania og senere i Kjøbenhavn, trodde ogsaa paa hendes frigjørelse i denne henseende til trods for at hun en tid ialfald flittig gik i kirke; de har vel forklart det som trang til at gjøre studier paa det omraade. Det føltes til en begyndelse slet ikke som en befrielse for hende. Ifølge brorens utsagn var hun en god stund utover sløvt fortvilet over at maatte gi op dette som allikevel hadde været et holdepunkt for hende og skaffet hende en viss trøst. Hun søkte at indsætte andre værdier istedenfor dem hun hadde mistet. Bjørnson som hadde hat saa stor andel i hendes brudd med religionen, gav hende jo i sin morallære noget, om ikke at leve paa, saa i det mindste at deklamere om. Hun kaldte ham gjentagende en bodsprædikant. *En handske* tok hun med sig ut i selskaper og vilde læse høit av, dypt grepet som hun var av den. Men Bjørnsons opbyggelige fremtidssyner kunde ikke drive tungsindet ut av hendes natur, likesaa litet som hans

paavirkning kunde rive hende ut av den religiøse natur som hun allikevel hadde.

Gjennem alt hvad hun har skrevet gaar den samme røde traad av religionens magt over menneskesind. Der var en permanent konflikt i hende mellem det hun hadde lært, og det hun saa. Men der var ogsaa en konflikt i hende mellem de talemaater hun nu brukte og hendes sterke autoritetstro. Hun kunde ikke godt rive sig løs fra de former hun var oplært i. Hendes trang til altid at fremstille skriftlig hvad hun trodde i disse aar, kan godt være et forsøk paa at overdøve det sterke, religiøse instinkt som vilde tale med. Stadig vendte hun sine vaaben mot kristendommens lære. Da hun hadde skrevet om *Det ny System*, kom hun i avisfeide med ortodoksien i «Luthersk Ugeskrift», hvor den senere biskop *Heuch* beskylder anmelderen i Dagbladet, «den Kristusfornegtende Vantros Hovedorgan hos os», for ikke at kjende det som prækes i vore kirker. Hun svarer: «Nærværende Forfatter har Aar efter Aar, i lange Tider, fra Barndommen av, været en flittig, og vi vover at sige det, andægtig Tilhører i Kirkerne paa forskjellige Steder, i Byerne og paa Landet, i Norge og udenlands, hvad der vilde kunne dokumenteres med mangfoldige Øienvidner.» Hun klager over at presterne ikke gir den bodsprækken som trænges; de gaar ut fra at «Tilhørerne *er* virkelige Kristne eller idetmindste let kan blive det». I motsætning til presternes lære er Bjørnsons bøker blit «en Bodsprædiken», og hun kunde fortælle «underlige Ting om sin egen indre Førelse i saa Henseende,

og det vilde flere end vi kunne gjøre». Heuch har ironisk opfordret til at stille Bjørnson sammen med Huss istedenfor Hans Nilsen Hauge, som hun har sammenlignet ham med. Hertil svarer hun: «Naar Red. opfordrer til næste Gang at stille Bjørnson sammen med Huss f. Ex., saa er der intet ivejen for at tjene Red. deri, thi Hierarkiets Aand er til alle Tider den samme.» Da hun senere kom til personlig at tale med Heuch, skal han ifølge Ludvig Alvers brev til professor Gran ha brukt disse ord til hende: «Ligeoverfor Dem, Frue, hjælper ingen menneskelig bestræbelse; til Dem maa en høiere tale» (sammenlign pastor Hahns ord til Constance Ring).

I Amalie Skrams første bok spiller den officielle kristendom og dens avmagt en stor rolle, og i hendes øvrige bøker gaar der en understrøm av en religiøsitet som griper alle samfundsklasser og alle aldere, og derved hemmer den frie utvikling av deres egne tanker om samfundsmoralen.

At hun i Fredrikshaldstiden kom til at holde det store opgjør med ortodoxien, er utslag baade av hendes indre utvikling og av hendes opvaakning til atter at ta del i tidens spørsmaal. Gjennem sin bror kom hun til at være med i diskussionen om literatur og dermed samfundsspørsmaal. Alver var, til trods for at han var ivrig venstremand, literaturanmelder i den konservative «Smaalenenes Amtstidende». Derved kom ogsaa fru Müller til at levere en del anmeldelser, først av halvt religiøse bøker, senere av den moderne literatur. Hun skrev under merket *-ie,* det samme som hun senere brukte i «Dagbladet».

Tonen er fra først av ikke den samme sikre som hun hadde slaat an i «Bergens Tidende»; den er forsigtig, næsten ængstelig. Det har vel sin grund i at hun følte hvor ufærdige hendes meninger endnu var, hvor hun endnu arbeidet for at komme ut av autoritetstroen og ind til kjernen av sit eget væsen. Efterhaanden blir hun sig selv igjen fra den sidste tid i Bergen. Hendes uttalelser blir djervere og djervere. Med det gode selskap i Fredrikshald kom hun snart paa kant, eftersom hun saa sig gal paa det. Hendes bror siger herom: «det bornerte og i sit inderste væsen raa og paa samme tid eksklusive «selskap» i Fr.hald kom snart til at gjøre hende bitter». Saa blev harmen vakt, og hun fik mere og mere øinene op for sine egne anlæg som bodsprædikant.

Anmeldelserne har forøvrig sin største betydning som dokumenter til utviklingen av hendes kritiske sans. Om *Elisabeth Schøyens* bok *Et egteskab* skriver hun ganske velvillig, men hun bebreider forfatterinden at hun har «lavet istand» en person «for effektens skyld; men sligt bør ingen forfatter gjøre». Større evner som karakterskildrer finder hun hos *Marie*, hvis bok *I det stille* hun har adskillig godt at sige om til trods for at hun savner poesi. Det som tiltaler hende i boken er den hjertevarme, hun altid vurderte høit hvor hun fandt den, og «den klare, freidige sjælefred, der lyser os imøde, det faste, trygge, ophøiede standpunkt, hvorfra den hele fortælling er udgaaet».

Av større interesse er hendes uttalelser om *Camilla Colletts Mod Strømmen*: «Den bog inde-

holder hovedsagelig en række nye, ligesaa energiske som geniale indlæg for den sag, Nordens mest fremragende forfatterinde kjæmper for med en dygtighed og troskab, der ikke kan undlade at vække ærbødighed hos ethvert alvorligt menneske. Hun er den personificerede protest mod det, der danner grundlaget og indholdet af tidens betragtning og opfatning af kvindens moralske og sociale stilling i samfundet, den, generationerne har givet hinanden i arv aarhundreder igjennem, idet dog hver og en af dem har tillempet den efter sin tids specielle tarv. Selvfølgelig er hun ikke, hvad man kalder populær, men desto ensommere og større. Hun er en av dem, der gaar forud i rækkerne og bryder nye baner, og det er en gammel historie, at disse falder i breschen. Hendes sprog sprudler av vittighed og aandrighed og hendes bevisførelse er logisk og ubarmhjærtig konsekvent. Det er en bog, man læser med anspændt interesse. Om hundrede aar er alting glemt, det er en gammel, velkjendt sats. Men om hundrede aar vil Camilla Collets navn ikke alene *ikke* være glemt, men tvertom hædret og levende hos det norske folk, og hun vil være en af dem, det med stolthed vil kalde sine.»

Der var beslegtete strenger hos de to, om end meget hos Camilla Collett har virket fremmed for Amalie Müller, som gik ut fra andre forhold og tilhørte en anden tid. For kvindesaken hadde hun sympati ut fra sine egne erfaringer, som var langt brutalere end Camilla Colletts. Der ligger et svelg mellem *Amtmandens Døtre* og *Constance Ring.*

Fru Müller tok ogsaa i Fredrikshald fat paa at skrive noget selvstændig. Hendes bror omtaler en novelle, som hun endog i al hemmelighet — hvad han senere fik vite — sendte ind til Gyldendal, men fik refusert. Broren omtaler den som helt ubetydelig og fjern fra alle moderne idéer; den bevæget sig endnu i romantikkens uvirkelige riker.

Imidlertid følte hun stadig sterkere tidens krav. Hun traf sammen med *Garborg* hos *Steinar Schjøtt*, som var overlærer ved skolen, og det er ikke usandsynlig at han har sin andel i at uroen begyndte at komme over hende, utilfredsheten ved at leve borte fra aandslivets brændpunkt, længselen efter at faa være med blandt den nye tids repræsentanter. Hun vilde ind til Kristiania for at være med i den kreds som arbeidet for den nye tids gjennembrud. Hun ante ikke hvad hun skulde leve av, men skrev til en veninde at hun maatte leie «rigtig, rigtig billig» for hende. Saa pakket hun sammen og forlot Fredrikshald, hvor hun hadde tilbragt et par aar i samliv med sin bror og nogen faa gode venner og ført et liv saa fredelig som det var mulig for hendes natur.

VII

I KRISTIANIA I BEGYNDELSEN AV 80-AARENE

Det som var begyndt i Amalie Müller i slutningen av Bergenstiden, var gjennembruddet av hendes rike evner ved koncentrationen omkring de literatur- og samfundsspørsmaal som skulde utvikle forfatteren i hende. Ved at absorbere tidens tanker, trække dem ind i sin egen sjæl og der la dem smelte hendes egne oplevelser sammen med den menneskelige lidelse, var hun begyndt at vokse ut over den Amalie Alver som var gaat ut i livet som fuldblods romantiker uten kjendskap til livets realiteter, og ut over den fru Müller som i et ulykkelig egteskap hadde klamret sig til religionens bud for at holde ut det som for hende var et nedværdigende forhold, og søkte at døve sin ulykkefølelse i selskapslivets forlystelser. Veksten blev stanset ved sykdommen, og den første tid efter spores ikke længer den fru Müller som var en forargelsens klippe for det gode selskap, fordi mægtige kræfter holdt paa at bryte frem fra

hendes indre, voldsomme, motstridende kræfter, som med en naturmagts hensynsløshet skulde sprænge frem.

Men alt i Fredrikshaldstiden hadde veksten igjen tat fat, og det var i følelsen av den at hun brøt op fra smaabyen for at leve i det eneste kulturcentrum vi hadde. Byen var mindre dengang, knapt halvt saa stor som nu — men den har aldrig været mer av et kulturcentrum end netop i begyndelsen av 80-aarene.

Det var livsværdier som laa i kamp mot hverandre, av videre rækkevidde end de politiske og æstetiske som dannet fronten i slaglinjen. Det var en *social* nytid som brøt frem med ubrukte kræfter mot det gamle skjørnete samfund. Hvad der i politikken formet sig som alliancen mellem Sverdrup og Jaabæk, var i virkeligheten ved siden av den nationale bevissthet som vaaknet, de unge samfundslag uten traditioner som brøt de sidste rester av det gamle embedsmandsaristokrati. Det var en tid da det herskende lag i samfundet laa i dødskampen, og arvingerne som hadde været tvungne til uvirksomhet, brændte av begjær efter at bruke arven, kaste den ut paa markedet, vaage med den, ikke respektere noget reservefond, bare dagens krav og kræfternes utløsning.

Det var dette sociale lagskifte som slog ut i de forskjelligste former. Det blev til en kamp mellem idealer og realiteter, paa det politiske omraade, i videnskapen, i kunsten og i livet. Og realiteterne som man slaas for, blev til nye idealer, som efterhaanden stivnet til dogmer. Men det saa

man ikke i kampens hete. Livets evige lagskifte, det sociale kredsløp, som kanske har like lovbundene baner som kloderne, blir man ikke var i døds- og fødselstider. Det er derfor man i slike tider ser den sterkeste kraftutfolding, som ikke spør om vindingen, bare sætter alle kræfter ind paa at slaa sig frem.

Det var under denne kamp at Amalie Müller i saa sterk grad vokste ut over sig selv. Hun saa at det liv hendes utvikling hadde aapnet for hende, ikke var bare en enkelttilværelse, men netop den verden som tidstankerne vilde skape, og hun tok ind i sin forsorg alt det som kjæmpet sig frem, hun rustet sig fra dag til dag til selv at lægge sin sjæl ind i striden. Og alt det, fordi hun hadde evnen til at utvide sin egen lidelse og kamp, fordi hun ikke saa sin egen skuffelse og fortvilelse som et enkelt fænomen, men saa sammenhængen med verdenslidelsen. Slik vokste hendes sjæl ut fra hendes egne oplevelser.

Trangen til at være med blandt dem som skulde skape den nye tid, var vaaknet hos hende alt i Bergen. Nu tok den fart under de stimulerende forhold hun var kommet op i efter at ha slaat sig ned i Kristiania.

Hun kom straks med i den radikale kreds, hvor Bjørnson var det selvskrevne midtpunkt, naar han var i byen, og hvor ellers navn som Sars, Skavlan, Berner var de ledende. Det var i oppositionens rækker hun traadte ind. Endnu var Kristiania i konservative hænder. De gamle embedsmandsslegter stod endnu paa alle mere

fremskutte pladser. Den hop som præket republik, fritænkning, kvindesak og maalstræv, var endnu ikke større end at den med lethet kunde pipes ut, som tante Ulrikke blir det hos *Gunnar Heiberg*. Men den hadde ungdommen med sig og vokste med forbitret fart. Bjørnson utfoldet en vældig virksomhet paa det politiske og etiske omraade. Det var hans Kong Midas-tid. Ved sine ophold i Kristiania var han midtpunktet i den radikale leir av kunstnere, videnskapsmænd og vakre damer.

Det var her han traf Amalie Müller. Der var dem som vilde vite at fru Müller hadde næret et ønske om at komme ind i en anden kreds, de gamle embedsmandsslegter, og endog gjort anstrengelser i den retning. Helt uten grund var disse rygter ikke. Familien Alvers ambition var ogsaa nedarvet paa fru Müller, og den kunde undertiden lede hende til slemme motsigelser. Men om hun har famlet noget, før hun valgte sin omgang, kan det ogsaa — og det er vel her den rimeligste forklaring — bero paa de uklare partigrænser paa aandslivets omraade. Det var til aandslivets brændpunkt hun søkte, og det var de gamle konservative slegter som hadde været intelligenspartiet før. Nu hadde de sviktet sin gamle opgave at bringe ind de nye strømninger utenfra da disse blev farlige for deres position; de havde endog reist mur mot det nye og stængt ute kulturens bærere. Saa maatte andre fylde pladsene efter dem som hadde trukket sig væk eller var gaat over til at bli fiender av aandsfriheten. De nye førere stod rustet og kampmodige, og blandt dem var fru Müller. Hendes

liv i Kristiania blev en direkte fortsættelse av den sidste tid i Bergen. Hun fandt i sin nye omgangskreds de samme idéer som nogen aar før i Bergen hadde egget hendes tanker og kræfter. Som dengang gav hendes skjønhet hende den sikre position, hvor ellers nu hendes økonomiske og sociale stilling kunde stillet sig i veien.

Amalie Müller hadde som nævnt skrevet til Bjørnson alt i 1877 i anledning av *Kongen*, men dengang anonymt. Senere gjentok hun sin bøn til ham om at offentliggjøre det hun hadde skrevet om Mellemspillene i *Kongen*, og i 1879 stod det i «Oplandenes Avis». De traf hverandre første gang hos Thaulows nede i Løveapotekets gaard. Bjørnson blev betat av hendes skjønhet, og det var ikke frit for at de begge drev litt koketteri med hverandre.

Senere optok hun en korrespondanse med ham med fru Drude Krog Janson (dengang bosat i Gausdal) som mellemmand. Bjørnson følte sig tiltrukket baade av hendes skjønhet og hendes tanker. Han var heller ikke ufølsom likeoverfor hendes beundring og har vel overvurdert hendes evner noget, ikke mindst efterat hun i «Dagbladet» hadde anmeldt *Det ny System*, og vist større forstaaelse av stykkets rækkevidde end de fleste paa den tid. Det var kort efter dette at Bjørnson foreslog hende som sekretær for det paatænkte tidsskrift «Det frie Ord», som Kielland i et brev til Bjørnson tar avstand fra, fordi det var «et Foretagende, — der (hvis det forholder sig som jeg tror) bærer alle Mærker paa et kort Liv og en forsmædelig Død» (Kiellands *Breve*, *I*, side 97). Det var ikke mindst

det at fru Müller skulde være sekretær som bragte Kielland til at harcelere over tidskrifttanken baade i brev til Georg Brandes og professor Skavlan. Bjørnson mente selv at det var paa Kiellands motvilje mot fru Müller det hele strandet, skjønt Kielland jo ogsaa nævner saa væsentlige mangler som at starterne hverken hadde sikret sig penger eller forlægger. Den vigtigste grund Bjørnson hadde for netop at ville bruke fru Müller, var vel ønsket om at skaffe hende et levebrød. I den retning var han jo altid sine venners forsyn, som det fremgaar baade av Ibsens og Kiellands offentliggjorte brever. Ved siden av det ønske trængte ogsaa en anden grund sig frem. Foretagendet skulde baseres paa alle mulige frisindete idéer, og da vilde det virke som en slags reklame for disse at ha en dames navn knyttet til foretagendet — «det vilde været noget nyt det dengang», har Bjørnson selv sagt om det.

Selvfølgelig virket Bjørnson baade ved sin vældige personlighet og ved sine nye og rike idéer mægtig paa et sind som Amalie Müllers. Da hun kom ind under hans personlige paavirkning, dæmret der snart et nyt liv for hende. Mismodet svandt under straalerne fra hans sterke tro paa fremskridt og seier for alle gode tanker. Hun blev revet med av ham, hun som alle andre. Og kanske ikke mindst fordi han var betat av hende, vistnok mest av hendes skjønhet, men ogsaa av den «lyskrans av interesser», som han saa om hende. Det satte mod i hende at se en mand som hun skattet saa høit, tro paa hendes evner, og under disse for-

hold tok hun op igjen tanken paa at skrive ogsaa andet end avisartikler. Han virket vækkende paa kunstneren i hende. Engang bad hun ham ogsaa om lov til at læse for ham noget hun hadde skrevet. Bjørnson mente selv i 1907 at det ikke var noget som senere var benyttet, men husket det som meget kras sensualisme, mente det var utslag av læsning av Zola som hun hadde misforstaat. Det virket frastøtende paa ham. Han sa til hende med sin vanlige oprigtighet at det var noget skidt, og bad hende holde op med læsningen. Hun har selv senere uttalt at hun netop ved den leilighet sterkere end før følte at hun evnet noget trods Bjørnsons avvisning.

For Bjørnsons produktion har hun ialfald hat den betydning at han har benyttet «mer end træk av hende», efter hvad han selv mente, i Tora i *Det flager.* Der er ogsaa mange ypperlige ting til belysning av Tora Holms natur, som uten videre kan overføres paa Amalie Müller. Men ogsaa i Tomasine Rendalens skjæbne tror jeg man kan se spor av en fru Müller slik som Bjørnson kunde ønsket at bygge hendes tanker op, efterat byens bedste selskap enstemmig hadde utlevert hende til et uværdig egteskap. Bjørnsons bedste iagttagelser ser man imidlertid av den fine forstaaelse av Toras saakaldte sanselighet, dens natur og den maate hvorpaa den blir misforstaat. Netop paa det omraade var fru Müller i denne tid utsat for megen misforstaaelse. Det kan vel tænkes at hun selv i de nye omgivelser har følt mangelen paa erotisk evne og kanske en og anden gang har spilt sanselig. I saa tilfælde er det blit forcert, tildels endog plumpt,

og der kunde opstaa saa feilagtige opfatninger som de der næres mot Tora i *Det flager* fra oppositionens side. Ogsaa Ludvig Alver har nævnt at det virket frastøtende at se søsteren gjøre forsøk paa at kokettere, som en skjærende motsætning til hendes ydre skjønhet.

Amalie Müller,

I den kreds fru Müller kom ind i, da hun bosatte sig i Kristiania, følte hun stadig sterkere sin mangel paa solide kundskaper. Hun søkte da at indhente hvad der før var blit forsømt, og fremfor alt forstod hun at lytte til dem som kunde gi hende værdifuld belæring. Hun gik paa foredrag, og hun søkte ved samtaler at utvide sin kundskapssfære. Naturvidenskapelige, historiske, politiske, sociale spørsmaal som utgjorde den aandelige føde for dem som ledet kredsen, fraadset hun i. Hun kunde lytte til *Ernst Sars*, saa der kom noget

beaandet over hendes væsen. Ved sine intelligente spørsmaal vakte hun interessen hos andre videnskapsmænd for at forklare hende grundig hvad hun hadde faa betingelser for at forstaa. Under alt dette videt hendes livssyn sig ut. Hvad hun hørte og læste, kastet nyt lys over meget ogsaa av det hun hadde gjennemlevd. Sammenhængen gik stadig mere op for hende. Utviklingen av hendes egen og andres natur, det lovbundne i tilværet, interesserte hende, og knyttet sig til de lidelser hun hadde gjennemgaat, — og mange tusener med hende — og avsatte en dyp medlidenhet i hendes sjæl. Den kom ofte til syne i hendes hjertelag for dem som led ondt. Hun var ømtaalig for ethvert utslag av uret, enten det gik ut over hende selv eller andre, fandt saa let undskyldninger for andres handlemaate. Under paavirkning fra Bjørnson begyndte hun, pessimisten, saa at tro paa at menneskene vilde bli lykkeligere naar de fik øinene oplatte for al usandhet og uretfærdighet.

Da *Georg Brandes* i mai 1880 var i Kristiania, var hun med i den radikale kreds som samlet sig om ham. Brandes har selv, i *Levned II*, omtalt sit besøk i Norge, hvor endog universitetets dører denne gang blev aapnet for ham, til trods for protest fra enkelte prestehold. Han kalder opholdet i Kristiania for «smukke, festlige dage». Han traf ved den fest som holdtes for ham, for første gang Amalie Müller, som han omtaler i sin biografi, idet han nævner hendes hode som «uforglemmeligt», mens «skikkelsen ikke var saa fuldendt smuk», hvad der vel skrev sig fra at hun dengang begyndte

at bli noget før, og hendes bevægelser under den sterke indre gjæring kunde bli noget heftige og endog tildels plumpe, hvad Brandes, som i de dage var sterkt optat av fru Drude Krog Jansons fine kvindelighet, kanske fandt mere støtende end de som var vant til fru Müllers væsen og bedre kjendte hendes sterke personlighet som maatte ha sterke utslag. Brandes sætter de to sammen som kontraster: «Fra Fru Janson udstraalte Ynde og Sødme, fra Fru Müller Skjønhed og Disharmoni. Hun talte om Alt med Heftighed, beklagede sig over Mændenes Raahed og Plumphed, nærede samtidig stærk Entusiasme for enkelte Mænd, dengang særligt Bjørnson, om hvem hun skrev sine første Artikler.» Det var faa dage efter Dagbladsartikelen «En højkirkelig Bodsprædiken», som senere skal omtales.

Kjelland var samtidig i Kristiania. Ogsaa han traf dengang fru Müller for første gang og var nok en del mere betat av hendes skjønhet end Brandes. Det første møte mellem dem løp ikke saa svært heldig av, efter hvad Kielland den følgende dag fortalte Brandes *(Fra mange Tider og Lande)*: «Efter mine Noveller synes hun at have dannet sig den Forestilling om Forfatteren: dyster, mager, Verdenssmerte. Neppe havde jeg aabnet Døren og sagt mit Navn, før hun slog Hænderne sammen og udbrød: Nej, for en glad, fed Laps!» De blev dog snart bedre fortrolig med hinandens smaa svakheter, og saaes spasere ut over Drammensveien sammen. Det var et staselig par. Nogen dage efter møttes Brandes og Kielland i teatret (Kristiania teater paa Bankpladsen). Pludselig blev Kielland noget urolig og maatte endelig

over til «Ingebret» for at træffe «en skolekamerat», som han hadde faat høre sat derover. Brandes tok det for godt og nævnte denne grund for Alex. Kiellands forsvinden til hans bror Tycho, der sa: «Er du virkelig saa naiv at du tror paa skolekamerater? Det er den vakre fru Müller som sitter derover.» Men det var ogsaa bare hendes skjønhet Kielland hyldet. Alt andet i hende gik ham forbi. Ved dette korte sammentræf fik han ikke noget indtryk av hendes aand. Hendes anmeldelse av *Garmann & Worse*, som kort efter kom i «Dagbladet» (1. juni) imponerte ham vel heller ikke synderlig, om der end fra hendes side var lagt det samme alvor ind i anmeldelsen som i hendes tidligere artikler, og den samme trang til at forstaa ut fra sig selv alle tilstrømninger og deres utslag. Det er først og fremst realismen i Kiellands forfatterskap som tiltaler hende: «Der er ingen Forfatter hos os, der i den Grad har begyndt med at emancipere sig fra romantiske Reminiscentser som Alex. Kielland — — — Det gaar an at sige om denne Bog, at der ingen Fejl er at finde ved den.» Dens største fortrin «er at Tidens eget Hjerte banker i alle dens Blade». Om Jacob Worses samtale med Rachel inden hendes avreise siger hun: «der kommer den tilorde den opslidende Kamp mellem det gamle og nye, i hvilken alle de maa forkvakles eller gaa tilgrunde, der ikke er stærke nok til at taale den Proces, vi nuomdagen maa gjennemgaa for at blive præpareret, saaledes at vi kan gjøre Brug av Livet og det av os.»

Hun vilde gjerne samle om sig sine venner og

meningsfæller — det vilde passet for hende at holde salon. Men de økonomiske forhold stod i veien. Der var allikevel en livlig omgang med Dagblads-kredsen, mænd og kvinder som senere har indtat fremskutte stillinger i vort lille samfund. Der blev diskutert, men ogsaa festet. Fru Müller var likesom nogen aar før i Bergen det straalende midtpunkt og hadde en talrik beundrerskare om sig. Damerne var et utvalgt selskap hvad intelligens og skjønhet angaar. Der var fru Elise Nicolaysen, født Sars, fru Ingeborg Thaulow, født Gad, fru Mathilde Schjøtt, født Dunker, fru Ragna Nielsen, født Ullmann og mange flere. Det fortælles at Bjørnson engang kom ind i en kreds av dem. «Dere er vakre allesammen,» sa han; «men Dere er ingenting mot fru Müller.»

Fru Lammers og fru Müller i karnevalsdragt.

Særlig mindes fru Müller fra Semiramiskarne-

valet, som i 1883 var arrangert av kunstnerforeningen med svimlende utgifter (der nævnes i et brev fra Amalie Müller 22 000 kr.). Som en av hofdamerne hos den østerlandske dronning var hun ogsaa med post festum i de tableauer som arrangertes for at dække underskuddet. Aften efter aften var hun med paa disse tilstelninger til hun var saa «gørrende kjed og lei og træt» av det, at hun knapt orket at glæde sig mere over al den hyldest som blev hende til del i de dage.

En liten træfning som dog endte i forsoning, fandt sted da *John Paulsen* hadde utgit sin bok *Moderne Damer*, hvis heltinde uten tvil er et mislykket portræt av fru Müller, likesom hele den radikale kreds er avbildet paa en meget uskyldig maate. Fru *Mathilde Schjøtt* anmelder boken i «Nyt Tidsskrift», og skjønt hun hadde adskillig at indvende mot den, fandt hun dog ogsaa en del rosende ord og betegnet den som et utvilsomt fremskridt i forfatterens produktion. Den indgaaende kritik av boken vakte adskillig uvilje, og fru Müller som helst hadde reist hele Kristiania under vaaben mot den uskadelige John Poulsen, føk op mot fru Schjøtt med sterke bebreidelser, saa affæren saa ut til at bli kritisk for samholdet inden den kreds som hadde saa mange fælles berøringspunkter og interesser. For at mægle i striden rykket *Amund Helland*, som ogsaa før hadde været ute mot John Paulsen, ut i «Dagbladet» med en ironisk artikel som reducerte «hr. M.s» anmeldelse i Nyt Tidsskrift saa sterkt at det stemte fru Müller velvilligere baade overfor John Paulsen og fru Schjøtt, og for-

anlediget hende til at overrække Helland en merskumspipe med inskription til tak for hjælpen.

Saa vel som Amalie Müller ellers følte sig i denne kreds, hadde hun dog ogsaa i denne tid meget at kjæmpe med. Det var økonomiske vanskeligheter og bekymringer for sønnernes fremtid, foruten sjælelige kampe av dypere art som rev hende op, og til sine tider gjorde hende nervøs og irritabel. Naar hun var som mest oprevet, søkte hun tilflugt hos fru *Ullmann, f. Dunker*, ved hvis torsdagsmottagelser hun var en stadig gjest. Hun tronet da gjerne i sofaen ved Ullmanns side med et eller andet svært og uhaandterlig haandarbeide av den art som andre ikke netop vilde falde paa at ta med sig ut. Hos fru Ullmann følte hun sig trygg. Ofte kunde hun ogsaa komme til hende og bede hende gaa med en tur — hun maatte ha en at snakke ut for om alt som pinte hende. Og fru Ullmann gik trolig med hende, travet gjennem mørke og sølete gater i takt med hendes oprevne sindstilstand som ikke netop passet for fru Ullmann som alt dengang var gammel og let blev træt. Der var et inderlig forhold mellem de to, som holdt gjennem mange aar og synes at ha git fru Müller noget av det hun saa svært hadde savnet hos sin mor.

Foruten hos fru Ullmann hadde hun ogsaa et hvilepunkt hos en veninde fra barnedagene. De holdt vedlike de blidere følelser hos hende, den feminine strøm i hendes natur.

Ellers blev hendes væsen i disse aar mer og mer uharmonisk. Kløften mellem de to stridende

magter i hende utdypedes, eftersom hun kom nærmere ind paa liv og mennesker. Førte interesserne hendes sammen med mænd hos hvem hun søkte kameratslig samvær som kunde gi hendes kundskapstørst hvad den længtes efter, saa traf hun saa altfor ofte paa manden som forelsket sig i hendes skjønhet og misforstod hendes motiver til at søke samværet med ham. Kanske hadde hun der av og til selv skyld, idet hun ikke kjendte sin egen natur, og virket utfordrende ved det koketteri som tok uberegnede former fordi det var hendes væsen imot. Man mindes Lorcks og Mejers samtale om Constance, hvor Lorck gjør sig til talsmand for en opfatning som ikke var saa helt ualmindelig om fru Müller: «Hun kold! — hun er lutter Ild og Sanser — et Krater med et fløjelsblødt Grønsværstæppe over —. Død og Pine naar det engang spruder løst!» Paa en viss maate er opfatningen rigtig; den gjaldt bare ikke paa det erotiske omraade.

Da den hyldest hun overalt møtte efterat hun som voksen kom med i selskapelige kredse, hadde fortalt hende om den usedvanlige skjønhet hun eide, blev bevisstheten om den først en stor glæde for hende; først efterhaanden blev den brysom. Saalænge kurtisen var en avveksling og avleder i det ulykkelige egteskap, tok hun den som tidsfordriv og moret sig over den. Men eftersom den tok alvorligere former hos beundrerskaren som laa tilbedende ved hendes føtter, blev det en plage, og da det mislykkete egteskap bragte en og anden til at erklære sig i rene ord, blev det vanskelig at

opretholde kameratskap og selskabelig omgang med dem. Men først efterat egteskapet var opløst og tanken paa en ny forbindelse kunde ta fastere former hos de mange forelskete mænd, snek tanken sig ind paa hende om ulykken ved at være en skjønhet. For hende gjaldt et menneskes ydre saa litet. I «Post festum» (i *Sommer*) har hun sagt sin mening om det.

«Hvor kan nogen tro, at det ene Menneskes Lovprisning av det andet Menneskes Ydre betyder noget? Gaa ned til Varietéernes og Gadens Damer og bepris deres Ydre efter Fortjeneste. De er like saa vakre og mangen Gang meget vakrere end nogen av os andre. Nej, lad Menneskene aabenbare lidt af sine nøgne og blødende Sjæle for hinanden. *Det* betyder noget.»

Det var gjennem hele livet en stor sorg for hende at hendes lidende sjæl som blev lutret gjennem ulykker og arbeide ingenting betydde for menneskene i sammenligning med hendes vidunderlige øine.

VIII

I KAMP FOR TIDENS TANKER

Den samføling med alt som lider og kjæmper for sin ret, som under de sidste aars sterke utvikling hadde tat et fast tak i fru Müller, maatte helt naturlig føre hende over i venstres leir, selv om hun ikke ved sin brors standpunkt hadde faat retningen angit. Det var oprøreren i hende som maatte stille sig i oppositionens rækker. Hun hadde jo erfaring for hvad de nedarvete idealer hadde at sige, naar man kom ut i livsstriden med dem. Var der de ting som trak over til den anden side, hvor glansen og pengene var, saa hadde hun set nok paa sine reiser, og hjemme ogsaa, til at forstaa at vurdere de ting. Men hendes hjerte var med dem der som hun selv ikke var født paa samfundets høider, og stod utenfor deltagelse i samfundslivet, derfor vergeløs overfor alle overgrep.

Da hun følte sig alene og forsvarsløs langt borte fra alle sine, har selvopholdelsesdriften tvunget hende til at ruste sig med alt hun kunde faa tak i, og da hun siden stod forsvarsløs overfor «alt

det, der følger med en Skilsmisse, Skandalen og Gabestokken, og Spidsrodsløbet gjennem Bagvaskelsen og Giftighederne, og dertil Spliden og Forskrækkelsen i Familjen, og hele Besværet med at faa alting ordnet» (*Knut Tandberg*), — da viste det sig at det nyttet saa litet, det hun hadde skrapt sammen til forsvar; det brast jo for hende like fuldt. Nu var hun allikevel kommet over det, hadde igjen faat kontakt med liv og mennesker. Nu maatte hun være med at slaas for alt det som undertrykkes, saa der engang kunde bli bedre vilkaar for menneskene.

Naar hun før, især i Fredrikshaldstiden, men ogsaa nu i Kristiania, talte og ivret mot svenske overhøihetslyster, saa var det utenfor hendes egentlige sfære. Det nationale element i tiden hadde en helt forbigaaende betydning for hende. Det fanget ikke hendes interesser; hun manglet den rotfæstede nationalfølelse som kan skyte levedygtige skud. Det var de *sociale* bevægelser hun førtes hen til. Hun fulgte som efter et instinkt alt som pekte frem mot agtelse for individerne, og først efterhaanden klargjorde hun sine tanker.

Blandt de sociale spørsmaal som hos os kom frem i dagen netop i de aar hun var med i den radikale leir i Kristiania, staar *kvindesaken* i første række blandt de retfærdighetskrav, som paa det nøieste hænger sammen med arbeidernes krav paa social reform, men som ved et lune av utviklingen er glidd ut fra den socialdemokratiske bevægelse, og endog av og til stiller sig i opposition til den. Hvad Stuart Mill hadde tænkt og skrevet, var bragt

til Norden av Georg Brandes. Men der var ogsaa vokset frem i de nordiske land selv et krav paa retfærdighet inden samfundet for kvinderne. Hos os ligger det nærmest at mindes *Camilla Collett* og de tanker som fra literaturen i disse aar spreddes ut over landet. Dertil kom endelig det praktiske arbeide for kvindesaken som *H. E. Berner* tok op i et foredrag han holdt i studenterforeningen «Fram» i 1883, og siden lot trykke som en artikelrække i «Nyt Tidsskrift».

At fru Müller var med av ganske hjerte i tanken paa at skaffe kvinderne ret til utdannelse først og fremst, og senere til hæderlige vilkaar inden egteskapet eller utenfor, fremgaar foruten av hendes sjælelige anlæg med fuld tydelighet av hendes offentlige uttalelser. Her er det ikke nødvendig at gaa længer end til hendes avisartikler og *Constance Ring* som hun arbeidet med i disse aar.

I sin anmeldelse av Cam. Colletts *Mod Strømmen* har hun stillet sig sympatisk, om end noget kjølig til saken i sin almindelighet. Men eftersom de enkelte grener inden kvindesaken tvinges ind paa hende, finder hun straks uttryk for sin dype forstaaelse og sympati for kvindernes stilling og den kamp som maa til for at skaffe dem ret. Hvad der i hendes eget liv maatte forme sig som utslag av uretten mot kvinderne, blev utgangspunktet for hendes syn paa forholdene, eftersom hun blev egget av den literatur som stadig bevæget sig omkring kvindespørsmaalet.

I 1879 var *Et Dukkehjem* kommet ut. Hadde *Magnhild* virket mægtig paa hende og endog

grepet ind i hendes ydre liv, saa maatte Dukkehjemmet ta endnu sterkere fat i de tanker hun hadde slitt paa i alle de ulykkelige aar hun stred med sine egteskapelige pligter. Noras historie var jo hendes egen paa en anden maate, som Magnhilds hadde været det. I «Dagbladet» og i «Smaalenenes Amtstidende» har hun git sine tanker form i ord som viser med hvilken religiøs følelse hun mottok tidens literatur. Hun hadde brutt med kristendommens dogmelære, men ikke med dens moralske krav, og ikke med sin egen religiøse trang.

I «Dagbladet» (nr. 15, 1880) bærer hendes lange artikel overskriften *«En Betragtning over «Et Dukkehjem».»* Allerede hendes indledning her viser hvor religiøst grepet hun er blit av boken: «Naar man har læst den alvorsfulde, strenge og gribende Prædiken tilende, som indeholdes i denne Ibsens sidste, over al Maade betydningsfulde og mærkelige Digtning, udbryder Reflektionen uvilkaarlig: Gaar det saaledes med den grønne Gren, hvordan skal det da gaa den tørre?» Og saa behandler Amalie Müller (under sit merke *-ie*) for første gang paa prent den institution som endnu stod for hende som «livets helligste forhold», naar den bare blev lagt an paa det rigtige grundlag: Kjønnenes likestillethet under opvekst og utvikling og deres like rettigheter inden egteskapet. Hun hadde foretat veiningen av sit eget mislykkete egteskap og Helmers. Hun maatte erkjende at hendes eget hadde været en av «de tørre grene» som Ibsen var for «fornem» en digter til at ofre opmerksomhet. Men

hvorfor blev resultatet saa det samme, hvorfor blev den tørre og den saftige gren til syvende og sidst like ubrukelige? Hun opdager de første likhetspunkter: aldersforskjellen, selv om den ikke er der i aar, saa er den der i utvikling og myndighet. Ellers har hun ikke kunnet undgaa at se de mange gode betingelser for et egteskap Nora var i besiddelse av, og i den sammenligning taper hun selv. Nora er «gjennemaandet af en inderlig Kjærlighed til sin Mand» — det er saften som gir glans og farve til det Helmerske egteskap. I sin beundring for dette element i Noras sjæl overvurderer hun hendes øvrige sjælelige evner og kræfter, og blander dem ofte sammen med sine egne. Uretten mot Nora er at ingen har spurt efter hendes evner og kræfter — derfor er de ikke blit utviklet; hun har ikke «klaret sig nogetsomhelst Begreb, men er i den fuldstændige Vildrede med, hvad alting er for noget lige til Løgn og Sandhed i almindelig Forstand taget». Med de forutsætninger hendes eget liv hadde git hende, har fru Müller søkt at trænge ind i Noras sjæl med en intensitet som sjelden lægges for dagen, og endog i de dage da literaturen var problemkampen, var et særsyn. Hun gaar ind i Noras tankegang og føler det begynder «at brydes derinde i hendes forfærdede Sjæl» efter samtalen med Krogstad, da hun forstaar «at det nok egentlig er galt fat med hendes hemmelige Heltedaad, den, som har været hendes Hjertes Lyst og Stolthed». De uttryk og den sammenligning fru Müller saa finder for brytningen, viser retningen av hendes oprørstanker under læs-

ningen: «Hun (Nora) staar tvivlende, skrækslagen og raadvild, og det mest rystende er, at det er det eneste, hun med Bevidsthed og Kjærlighed har troet paa, der er ifærd med at styrte sammen over hendes Hoved. Tanken ledes uvilkaarlig hen paa en anden af Digteren for Sjælens Øje i Marmor mejslet Skikkelse, der som hendes personificerede Kontrast repræsenterer det absolut modsatte, Brand nemlig, idet hans Tvivls bitre Vaande er Frugten af en trælbunden modstandsløs, men lidenskabelig Underkastelse, under en absolut og i sine Konsekventser frygtelig Autoritetstro. Nora har derimod i lovløs oprindelig Uafhængighed, i suveræn Forkastelse af og Uvidenhed om al Autoritet, med kraftig Haand selv grebet ind for at underlægge sig den fiendtlige Skjæbne, der nærmede sig. Hun har handlet ud af sit naturlige Hjertes bydende Trang paa Grundlag af sin egen Følelses umiddelbare Morallov, uden at spørge om der gives noget alment, samfundsgyldigt, absolut vedtaget, der sætter Individerne Maal og Grænse. Disse to mindeværdige Skikkelser danner saa at sige hver sit Sidependant til det indholdsrige, storartede Maleri, der udgjør Ibsens Digtning i den Tid, der ligger mellem dengang og nu, idet de hver for sig repræsenterer et i Strenghed gjennemført praktisk Resultat af en Livsopgaaen i de to mægtige Faktorer, og i brede Strømme slynger sig igjennem Tiden, dannende Rammen om alt det mere eller mindre ubetydelige eller iøjnespringende, der ligger imellem, nemlig den sig selv opgivende blinde Autoritetstro paa den ene Side, og den absolute Emanciperen

fra og Ignoreren af al Autoritets Existence paa den anden. Begge disse Skikkelser har Digteren ført til Afgrundens Rand; den første lader han redningsløs styrte i Dybet, — Livet kan ikke bruge ham. Den anden gribes derimod netop af selve Livet, saaledes som det aabenbares i den formfuldendte for alle Skjær og Klipper afvejen bøjende Advokat Helmer og tvinges til at blive paa Valpladsen, og derved har han sat det bestemmende Mærke paa den Prædiken, han har forkyndt. Begge Resultater er forstenende i sin Trøstesløshed; men Forskjellen er, at medens han lader den ene plat forgaa, holder han en Dør aaben for den anden, og denne fører gjennem Selvprøvelsens og Selvgranskningens ensomme Stier til den frie Personligheds fuldt ud ansvarlige Tilegnelse af de Sandheder, hvorpaa Individet bygger sit Liv. Der er ogsaa en indre Forskjel tilstede, thi medens Brand er den, han er, i Kraft af sin modne Viljes Valg og sin under Troen bøjede Reflektion, er Nora det i Kraft af sin umiddelbare, ubevidste Naturlighed.»

Man øiner «autoritetstroens» indflydelse i fru Müllers eget liv, hendes kamp for som Brand blindt at bøie sig i den altopslukende fordring — «intet eller alt» — man ser hende med ham kjæmpende paa avgrundens rand for sin tro. Men hun kjæmper ikke som han i blind tro — hun kjæmper mot sin egen tvil og taper, for saa at føres ind i Noras tilværelse der hvor hendes uvidenhet kræver viden om den verden hun lever i. «Livet kan ikke bruge» den blinde autoritetstro. Men «livet» d. v. s. samfundet i advokat Helmers personifika-

tion kræver at Nora skal bli blandt de levende. Naar fru Müller kalder begge resultater «forstenende i sin Trøstesløshed», ser vi hende endnu midt i kampen i Fredrikshaldstiden, da hun har sluppet alt det som var hendes holdepunkter, uten at finde noget nyt at klamre sig til. Men vi ser ogsaa døren som aapner sig og fører «gjennem Selvprøvelsens og Selvgranskningens ensomme Stier til den frie Personligheds fuldt ud ansvarlige Tilegnelse af de Sandheder, hvorpaa Individet bygger sit Liv». Vi ser hende likesom ta livet op i al sin trøstesløshet og i ærlig vilje gi sig til at bygge et individ op.

Saa gaar hun løs paa at føre Noras forsvar, trække de skyldige frem til ansvar, mændene, far og egtefælle, men fremforalt «Undermaalsmennesket Helmer», som hun karakteriserer som «en klingende Malm og en lydende Bjelde», «den borgerlige Samfundsidés individualiserede Inkarnation», som «i egenretfærdig Ubarmhjertighed gjennem alle Tider vil blive ved at kaste Sten paa Noraerne, og Samfundshoben vil ligeledes altid trolig assistere dem.» Hun stevner disse samfundsbevarere for «den gallilæiske Mester»s domstol, som delte menneskene «i to Arter ved de Ord: «De Karske have ikke Lægen Behov, men de, der have ondt», og som derigjennem har karakteriseret dem begge; «thi just i *deres* Hjærter, der stødte an mod den authoritetsmæssige Farisæisme, og af disse stempledes som Syndere og Toldere, fandt han den Jordbund, i hvilken han kunde udsaa sin ophøjede Læres Sædefrø.» Den autoritet hadde fru Müller ikke

kastet væk og kom heller aldrig til at kaste væk; dertil hadde hun selv for meget av gallilæerens hjertelag for lidelsen.

De konsekvenser fru Müller trækker ut av «Et Dukkehjem», staar i forhold til den vegt hun tillægger problemet som er fremsat, og det maatte efter hendes egen kamp for og imot skilsmisse faa en overvældende betydning i hendes tanker. Dypt som hun stikker i de bibelske bøkers tale, ser hun *Et Dukkehjem* næsten som et dommedagsvarsel:

«Som et Tegn og en Advarsel og en Dom staar denne Levendegjørelse af Livet blandt os. Naar Kvinden vaagner til fuld Bevidsthed om sin Menneskeværdighed, naar hun ret faar Synet op for al den Uret, der gjennem Tiderne har været øvet mod hende, da vil hun væbne sig mod den, hun var given til Medhjælp, og hun vil sønderbryde alle Baand, overskride alle de Mure, Samfundet og den institutionsmæssige Authoritet har bygget op omkring hende. Hendes Modstand vil maaske føre hende langt ud over al Rimeligheds Grændse, og den vil være stærkest netop da, naar der gjøres noget for at forsone, udjævne og gjenoprette. Historien og Individet har til alle Tider vist, at det netop gaar løs over den, der forsøger at gaa paa Akkord, fordi Indrømmelserne giver den begyndende Frigjørelses Indsigt i hvor stor Uretten har været.

Men Advarslen er, at man ikke skal tage fejl af Problemerne. Naar kvinden først har rejst sig, lader hun sig ikke mere standse. Som Nora vil

hun lade de Pligter, hendes Dukkeliv har affødt, falde død til Jorden, fordi Arbejdet med hendes eget, forsømte jeg, opsluger og omstøder alt andet. Selv Moderkjærligheden rykkes op med Roden og kastes bort med Smerte, fordi Syndflodens Vande i Opvaagnelsens Øjeblik er gaaet hen over hendes Sjæl og har bortskyllet alt det, der før havde Væxt derinde. Hun vil kjæmpe sig frem til sin suveræne Ret til at vælge sin Plads og optage sin Livsens Gjerning, uden at være henvist til Ægteskabet som en Forsørgelsesanstalt. Og Dommen er over Ægteskabet. Dets højhellige Ide er bortflygtet fra Jorden. Digterne kan kun afklæde Vrangbilledet, der er sat istedet, eller manende pege opad. Det bliver Menneskeslægtens egen Sag at hente den tilbage og sætte den paa Højsædet iblandt sig. Og Dommen er endvidere over Fædrene, der opdrager sine Døtre, som havde de ingen Sjæl med Evighedens udødelige Kræfter, med Krav paa Omsorg og Udvikling, og over Ægtemændene der i hensynsløs Egoisme overser eller fornegter Hustruens Betydning og Bestemmelse, idet saamange af dem behandler dem enten som Dukker, der er til for at more og underholde dem i ledige Timer, eller som Tjenerinder, nødvendige for deres materielle Behov, og endelig over Kvinderne, der har ladet og lader sig nøje med noget, hvis Konsekventser er saa forfærdelige som de, hvormed «Et Dukkehjem» slutter.»

I anmeldelsen i «Smaalenenes Amtstidende» taler hun om «forkyndelsen» Dukkehjemmet, et uttryk som ogsaa godtgjør hendes krav paa i literaturen

at finde avløsning fra den religiøse læsning og forkyndelse hun netop holdt sit opgjør med, men endnu ikke helt hadde sluppet.

Fordringen hun stiller op, er den samme som kommer frem senere i *Constance Ring*: det er samfundets pligt at ruste kvinderne paa samme vis som mændene. Hvis ikke det blir gjort, maa de tape i livskampen; men det tap gaar ikke ut over dem selv alene. Det gaar ut over mand, barn, omgivelserne i det hele. Det er de samme tanker hun fører frem, naar hun i sin anmeldelse av *Det ny System* («Dagbladet», nr. 88 og 89, 1880) taler om fru Riis og al den uret som er begaat mot hende.

Ut fra religiøs og filosofisk læsning, kanske sterkest Kierkegaard, bevæger hendes tanker sig endnu tungt og abstrakt, og blir derfor et tungt vaaben, naar det gjælder at slaa for følelsens ret, og allikevel faar hun klart frem det hun vil, rigtignok ofte med de sterkt overdrevne uttryk som baade hitrørte fra hendes kvindelige natur og fra det bergenske blod. Undertiden kunde disse uttryk klinge bort imot det komiske, saaledes som netop i artiklerne om *Det ny System*, og da undgik hun ikke sin dom baade fra motstandere og meningsfæller; men det utviklet hendes evne til at uttrykke sin mening.

Sine tanker om kvindens stilling har fru Müller videre utviklet i sin anmeldelse av Kiellands *Gift* (i «Nyt Tidsskrift», 1883). Der er dem — blandt andre Bjørnson i sin artikel i «Kringsjaa» 1896 — som har ment at fru Müller var modellen for fru Wencke. Det kan vel tænkes han har laant nogen

træk fra hende; men efter Kiellands syn paa fru Müller, som det kommer frem i hans brever, faar man ikke indtryk av at forholdet mellem de to kvinder er særlig intimt.

Det er netop fru Wencke som er emnet for fru Müllers artikel. «Det er en tiltalende skikkelse,» siger hun om hende, «men tænker vi paa hende som paa et levende menneske, undrer det os, at vor sympathi ikke er inderligere. Det kommer vistnok af, at hun er saa grænseløst ærligt givet, som hun er i sig selv og i forholdet til sine omgivelser, hvilket paa den anden side, kunstnerisk set, gjør hende til et sjelden fuldkomment stykke arbejde. — — — Vi har saa let for at faa tag i hende, fordi hun er os saa kjendt og hjemlig, denne frejdige, troende, national- og ideal-begejstrede unge pige, der brænder efter at give sin sværmeriske offervillighed udtryk i handling, og griber til at lære «maalet» og gaa i klæder av hjemmevævet tøj. Det er en vestlandsk, specielt maaske en bergensk pigetype, som den hyppigt forekom fra omkring femtiaarene til opover mod ottierne, men som allerede nu holder paa at forsvinde, fordi den nationale begejstring, der fik et af sine skjønneste udtryk i den Bjørnsonske bondenovelle, har fundet nye maal og er slaaet ud i andre former.» Paa et felt er der mange likhetspunkter — og fru Müller finder dem, som hun fandt dem mellem sig selv og Nora — det er den fælles tro paa idealerne, som skulde «bære livet oppe og give det sin skjønhed». Mens fru Müllers tro i dette stykke led nederlag paa nederlag, er Wenckes ulykke den at

«der levnes hende ingen anledning til at eksperimentere paa dette felt; derfor lider hun heller ingen skuffelser, men bevarer sin tro uformindsket.» Hun lever tilsyneladende muntert og fornøiet, fordi hun er for kraftig en natur til at kunne «leve paa stemninger og drømme». Hun synker derfor ikke ned i sløv uvirksomhet. Men allikevel er hun «at ligne med et menneske, som er bleven «splidagtig med sig selv», thi det som engang har grebet hende med tro og begejstring, ligger endnu bestandig i hende. Ved givne lejligheder slaar det ud i ørkesløse tilløb, længsler uden gjenstand, higen uden fornuftige maal, og det formaar ikke at sætte nogen anden frugt end djærve udtalelser, hensynsløse angreb og buldrende ord i en eller anden selskabelig sammenkomst, hvor hun samtidig morer sig, og er det beundrede centrum.» Her har fru Müller git en karakteristik som passer like godt paa hende selv som paa fru Wencke. Hun er allerede i disse artikler inde paa den arbeidsmetode som siden i saa sterk grad skulde utvikle og lutre mennesket i hende gjennem det hun arbeidet med: hendes arbeide blev hendes opgjør med sig selv. Ogsaa den videre utvikling er, bevisst eller ubevisst, dommen over noget i hende selv, som dengang var ved at ta magten fra hende.

«Fru Wencke er en bundærlig og sanddru kvinde; at hun derfor tager anstød av livets mangeartede usseldom, siger sig selv. Men hun er ingen karakter, derfor kommer hun tilkort i alle sine forhold. Hun hader og avskyr løgnen under hvilkensomhelst form, men hun er ikke rede til at

sætte livet ind paa *ikke* at blive medskyldig. Hun skjælder og raser imod fusket og hykleriet, men hun vender det ikke ryggen i hellig indignation. Tidlig, halv, uformærkt, har hun vænnet sig til at lade det skure. Det er hendes ægteskabelige samliv med Løvdahl, som er hendes livs forbandelse; paa alle hold magtstjæles og fældes hun deraf. At forsøge paa at gjennemføre sine sandhedsidealer i samliv med og ligeoverfor denne mand, er det samme som at rende panden mod en mur. Lad længe nok det, hun forfægter, være sandt og retfærdigt i den grad, at man skulde vente, stenene vilde raabe, — det er dog altid hende, som faar uret og han, som faar ret, fordi den strid, hun strider, er den enkeltes haabløse modstand, mod et rige, der *er* af denne verden, det uovervindelige forbund, som heder samfundet. — — — Situationen hin aften, da hun efter det stygge optrin med manden gaar til Mordtmann og faar sine øjne opladte, er aldeles mesterlig givet. Det er rimeligt, at hun saa søger døden. Efter fattig lejlighed har hun kjæmpet med forholdene og er bleven slagen, slagen paa alle punkter af det liv, som man slipper lettest igjennem, jo mindre tro man er mod det bedste i sig selv. — — — For hende er der intet mere at gjøre. Hun er paa den ene side formeget menneske til, nu da smerten har gjort hende seende, at kunde udholde den forsmædelige lod, der venter hende i et fortvarende ægteskab med Løvdahl, og paa den anden, for svag og karakterløs til at bryde ud og bygge op noget paa de faldende ruiner, til at tage nederlagets lidelse paa

sine skuldre og stride sig igjennem den ensomme, møjefulde kamp, der saa vilde forestaa hende.

— — — — — — — — — — — — — —

Og Kiellands skildring er nedslaaende korrekt. Naar undtages de enkelte overragende aander, der slaar sig frem trods alle hindringer, saa er de bedste og sandeste iblandt os netop saa magtesløse som fru Wencke var, hvis de ikke itide lærer at gaa paa akkord med sandheden, og at læmpe sig under livets praktiske krav.»

Det var «den uovervindelige forbund, som beder samfund», som i de dage ofte var like ved at lokke fru Müller til at gaa paa akkord. I det stykke var hun like evneløs som fru Wencke, og hadde ikke livstrangen i hende været saa stor og trodsig som den nu var vokset sig i omgangen med dem som førte an i tiden, saa var kanske hendes liv blit avbrutt, før de rike kræfter i hende hadde faat utløsning. Som hun nu engang var, gik indtrykkene og tankerne over i *Constance Ring,* som var under arbeide.

Side om side med kampen for kvindernes ret til at utvikle og bruke sine evner, gaar hendes angrep paa *hykleriet* i samfundet. Hun har hat personlige erfaringer paa det felt ogsaa, idet hun gang paa gang i kampen for sin egen menneskeret støtte paa den mur av nedarvede fordommer, som gav sig utslag i sløv vanekristendom og endog bevisst hykleri som skulde dække over moralske skavanker. Som nævnt var det i Fredrikshaldstiden hun

fik sine tanker rettet mot denne side av samfundslivet, netop paa den tid da hun brøt med kristendommen og dens forkyndere, kanske netop ut fra det hun blev vidne til av sløvhet og hykleri som ertet op hendes lidenskapelige sandhetstrang.

Naar hun nu ikke mere kunde haape hjælp fra presterne i sin vilje til at rense ut usandhet og uhæderlighet, saa vendte hun sig andenstedshen med sit krav paa forkyndelse av sandheten. Menneskene trænger prester og profeter; man kan ikke ræsonnere bort deres berettigelse og nødvendighet. Kan ikke de prester som er, fylde kravene, faar man gaa til dem som uten at ha nogen autoritet paa det kirkelige omraade opfylder de fordringer menneskene stiller i retning av gammeltestamentlig revselse og nytestamentlig fremtidshaap. Ogsaa her kom hun straks i samklang med tiden, som tok sigte paa digterne som dem der skulde overta presternes forretninger. Det ligger nær at se denne retning som det naturlige utslag av den missionsvirksomhet som netop i de dager blev utfoldet av den store forkynder i norsk digtning. Ogsaa Bjørnson kjendte den magt prester og profeter har over mængden, og forstod at utnytte de gamle midler: prækestolen til utlægning, og «samfølelsens magt» i sangen. Han blev føreren eller «folkeforføreren» som han ogsaa kaldes i *Constance Ring*, hvor hans virksomhet drøftes. For fru Müller blev han det synlige billede av det hun ydet religiøs dyrkning, og hun var for ham inkarnationen av skjønheten. Man har en fornemmelse av gjensidig inspiration mellem de to i disse aar. Siden kom de

nok oftere til at vise frem sine kanter ogsaa likeoverfor hverandre, og da kunde der bli rivninger; men i grunden blev der altid noget igjen av tiltrækningen mellem dem.

Det var da ogsaa Bjørnson som bragte fru Müller ind i en religiøs polemik med ortodoksiens forkjæmpere, efterat hun i april 1880 hadde skrevet to artikler om *Det ny System* i «Dagbladet», en feide som gjorde godt for hendes utvikling ved at tvinge hende til at prøve sine tanker og uttryk ogsaa efter den første utformning. Hun kom dypere ind i sin egen ubøielige bevisførelse og fik klarere syn for hvor nødvendig det var for hende at gaa med selv midt ut i striden hvor den stod som bitrest.

Hvad hun ser i *Det ny System*, er «Tidens Typer samlet, tegnet i ædruelig Sandfærdighed»: «De fleste Mennesker er jo nemlig ikke sig selv i egentlig Betydning, men saa at sige et Stykke eller en Side af Samfundet, med andre Ord, de er en Del af det almindelige bestaaende og ikke et afsluttet hele.» Hun ser dramaet kanske mindre som kunstverk end som samfunds-dokument. Det har den betydning, siger hun, «et borgerligt-socialt Folkemaleri har i Kunsten». «Det er den modne Kjæmpeaands værdigste Frugt, hvortil maaske Frøet er sat under det Harmens og Vredens Uvejr, der altid følger med Synets Opladelse for «Baalsdyrkelsen», men det har faaet Vækst og Skikkelse under en *virkelig* Bedrøvelses- og en inderlig Fordrageligheds velgjørende Regndrys, og er endelig falden under Haabets og Kjærlighedens modnende Varme.»

Men som altid lægger fru Müller hovedvegten paa de avsnit hvor hun finder næring for sine egne tanker, som endnu sysler med religiøse emner. Disse avsnit dominerer fuldstændig hendes opfatning av boken, og hendes artikler blir derfor nærmest reflektioner der er vakt ved læsningen av Bjørnsons drama. De blir derfor, som alt hvad hun skrev av anmeldelser, mere betydningsfulde som dokumenter fra hendes eget sjæleliv end som en literær avhandling. Ved analysen av Riis kommer hun saaledes let ind paa de tanker som dypest optok hendes aand. Hun siger om ham: «Det er ganske mærkeligt at iagttage, hvorledes den Usandhed, hvorpaa hans Liv hviler, har gjennemsyret hans hele Væsen, saa at han i alle Forhold, som Ægtemand, Fader, Borger og Medmenneske, er ganske den samme. I Scenen i Dagligstuen i 4de Akt, faar vi ogsaa Anledning til at se ham ligeoverfor Religionen. Dette Syn overrasker os ikke, thi det er saa vidunderligt naturligt og af sig selv følgende, men dog er der noget usædvanligt uhyggeligt i denne Samtale mellem Riis og hans Hustru, fordi den tager Dækket væk fra en skjult Kræftskade, der tærer paa Menneskets indre Organisme, denne taagede, ligesaa bespottelige som modbydelige Leflen med den kristelige Religion; og det mangfoldiggjør Virkningen, at det pludselig staar i fuld Klarhed for os, at dette er Tusinders Forhold til Religionen. Hvem har ikke seet og hørt dem, disse altersøgende Folk, der med saa megen Omhu vælger den mest passende Dag, der føler sin «Tro» paa de Helliges Samfund styrket ved at knæle om Alterbordet, sammen med «Ministerens» og

«Biskoppens», der ønsker at bringe sine voxne Børn med, fordi det er et Syn, der opbygger deres Omgangsvenner, der vil komme tidlig i Kirken, fordi det ser mere «vel beredt» ud. Hvem har ikke seet dem, med det halve Øre man spenderer paa tomme Fraser, lytte til de alvorlige Ord om «Verdens Ustadighed og Falskhed», og hørt deres tankeløse, letsindige eftersnakkende Ja og Amen! Hvem har ikke betragtet dem, naar Følgerne af deres Løgnagtighed og Uduelighed truede med at bryde ind over dem, hvorledes de famler efter den visne Trøst, der ligger i den aldrig gjennemtænkte, aldrig tilegnede, men i dorsk Vanemæssighed antagne Floskel om, at Menneskets Gjerning intet duer. I Velmagtens Dage saa store og stærke ved at synes uden at være, i Konsekventsernes Aabenbarelsesstund fejgt gribende efter denne taagede, fjerne Forestilling, som de kalder Religionens Trøst, og som dertil har den Fordel at laane dem Skinnet af den rette «kristelige Ydmyghed» !»

Hun har ogsaa rammende bemerkninger om stykkets andre personer, saaledes om fru Riis, hustruens tragedie, og om «tante Ole», hvis skaanselløse optræden hun forklarer ut fra den omstændighet at hun aldrig har hat nogen virkelig sorg der har kunnet stagge hendes ydre væsen. Men mer end karaktertegningen er det de samfundsforhold der interesserer hende, som muliggjør og endog opmuntrer hykleriet, hun vil tillivs, og det kapitel har hun viet hele sin anden artikel om *Det ny System:*

Hun gaar i den nærmere ind paa hykleriet som

det efter hendes syn paa saken, maa utforme sig i et kirkesamfund hvor man ved fødselen tvinges ind som medlemmer, og hvor presterne siden sløvt forretter sin gjerning ut fra den opfatning at de har med sande kristne at gjøre eller i det mindste med folk som let kan bli det. De kommer aldrig med den vækkende bodspræken som trænges for at ruske op i sløve sind. Bjørnsons bok er derimot netop egnet til at vække folk, og derfor er Bjørnson, ved sin digtning som ved sin virksomhet forøvrig, blit «Norges største nulevende Bodsprædikant». Han har da ogsaa faat den lod som blir slike til del: «Trængsel og Forfølgelse». Med voldsomhet angriper hun Bjørnsons fiender. Her har hun arbeidet sig op i en ren ekstase, som tildels driver hende ut over al rimelighet og gir hendes motstandere vaaben i hænde mot hende: «den samme Aand, der fra Kristenhedens første Tider, med infernalsk Fanatisme, har raset mod anderledes tænkende, øver endnu den Dag idag sit grusomme Hærværk. Det har været sagt før i dette Blad, men det skal siges engang til: «den samme Aand, der satte Hans Nilsen Hauge i Fængsel, tænder nu Inkvisitionens Baal under Bjørnson». Som hin staar han dog urokkelig lig den, der ikke frygter for dem, der kun ihjelslaar Legemet. Det er ganske mærkeligt hvorledes alt dog skifter i Verden. Den Trængsel og Forfølgelse, der af Kristendommens Indstifter forudsagdes at skulle blive dens Bekjendere til Del, og som ogsaa indfandt sig, — den har nu i fuldeste Maal vendt sig mod dem, der forsmaar at give sig Urettens Skin af Kristne,

medens hine sidder trygt bænket om det Bord, Stat og Kirke dækker for sine Dyrkere.»

Det var næsten en selvfølge at et saa voldsomt utfald maatte fremkalde motsigelse fra ortodoks hold. Det kom da ogsaa fra *J. C. Heuch*, der i forening med professor F. W. Bugge redigerte «Luthersk Ugeskrift», i dette tidsskrift som angrep paa Dagbladsartiklerne under overskriften *«En Bodsprædiken» i* «Dagbladet». Det er ikke spøk at «den kristusfornegtende Vantros Hovedorgan hos os» har indeholdt slike artikler, der i form av en bodspræken opfordrer til at «*omvende sig*, vistnok ikke til den sande og ægte Kristendom, men *til det sande og ægte Hedenskab.*» Uten at ane hvem artiklernes forfatter er, advarer Heuch mot denne ulv i faareklær, som «i formel henseende» fuldstændig gaar i presternes spor og leverer «en sædvanlig Prædiken». «Den har som Prædikenen ved Siden af sin objektive Lærefremstilling et meget stærkt subjektivt Element; den gaar ind i det konkrete Livs Forhold, indeholder Exempler og Skildringer af de faktiske Tilstande, formaner og forjætter, opfordrer først og sidst til Omvendelse; selv deri, at den er gjennemtrukken af bibelske Citater og Udtryk, er den som en anden Prædiken, ja den har endog ligefrem en bibelsk Text, nemlig Ef. 4,25: «Aflægger Løgn og taler Sandhed, hver med sin Næste».

«Prædikenens» slutning kalder Heuch en «Produktion i den høiere Rhetorik over de Kristnes, fremfor Alt «Forkyndernes» «infernalske Fanatisme»,» og harcellerer ut fra sit standpunkt de

overdrevne uttryk fru Müller hadde brukt for sine betragtninger over «Det ny System», der like meget var en utladning fra hendes høispændte følelsesliv som en kritisk vurdering av et nyt arbeide i literaturen. Heuch gik jo ut fra at han hadde med en fuldblods fritænker at gjøre. Det hadde ikke et øieblik faldt ham ind at den han haanlig kaldte «Dagblads-Prædikanten» hadde stridt og endnu stred en voldsom og haapløs kamp for at bringe sin religiøse drift i overensstemmelse med en eller anden lære. For hans øren høres det alt som usand og hul ordrammel, og det ligger da nær for ham at vende fru Müllers ord om den geistlige veltalenhets hang til at bruke sterke uttryk mot forfatteren selv: «Vi frygte virkelig, at Prædikanten i «Dagbl.» har glemt, at det ogsaa i Homiletiken gjælder: «Fra det Sublime til det Latterlige er der kun *et* Skridt».» Sammenligningen av Bjørnson og Hans N. Hauge forekommer ham saa mat efter den foregaaende voldsomhet, at han foreslaar «Dagbladet» en anden gang at vælge Huss til sammenligning, da det jo var under ham «Inkvisitionens Baal» blev tændt. «Hvorledes kan det dog være muligt, at Nogen, som er kommet ud over Slyngelaarenes Grønhed, kan tænke at gjøre Indtryk ved slig Usands som at sammenstille den angrebne Kirkes Forsvar mod *Bjørnson* med Inkvisitionens Baal og *H. N. Hauges* Fængsel?» Han taler sig varm i vrede over de sterke ord, men gir dog til slutning «Prædikanten» i «Dagbladet» et velment raad, om i fremtiden at nøie sig «med at forkynde, hvad hans Ligesindede pleie at forkynde,

at Inkvisitionens Baal ganske vist vilde blive antændt, hvis Theologerne havde Magt dertil; dette kan jo altid siges, da Mulighedernes Rige giver Fantasien et stort Spillerum.»

Det nummer av «Luthersk Ugeskrift» hvori dette angrep paa fru Müller stod, bærer datum 24. april. Det har visselig sat hendes følelser i oprør. Den uretfærdige og letsindige dom over hende, som skulde hun være en flaaset gutunge som ikke hadde gjennemlevet sjælekamp nok til at tale med om emnet, ja som skulde hun ikke engang kjende til kirkens lære, har sikkert bragt hendes bitterhet frem; paa samme tid har hun vel ogsaa kjendt en følelse i sig av kampglæde. Man la merke til hendes ord — man angrep hende, som man angrep førerne i den frigjørelseskamp, hun stod midt i. Efterhaanden har oprøret stilnet i hende, hun har tat artikelen for sig igjen, tat uretfærdigheten op til overveielse, formet sine tanker og tilslut led for led svart paa Heuchs angrep. Den 1. mai stod hendes svar i «Dagbladet». Hun holder fast ved alt hvad hun hadde skrevet og gaar hykleriet nærmere ind paa livet og angriper paanyt presternes prækener som hun kjender vel til. — De har aldrig git hende det hun søkte: en kraftig bodspræken, fordi de som oftest gaar ut fra at det er en skare virkelige kristne de har for sig, eller i det mindste folk for hvem det vil falde let at bli det. Men det er ikke saa enkelt som de herrer indbilder sig; derfor utretter de ingenting med sine prækener. For hende er Bjørnsons bøker blit «en Bodsprædiken», og hun kunde fortælle «underlige Ting om

sin egen indre Følelse i saa Henseende, og det vilde flere end vi kunne gjøre». Er kristendommen hykleri og hedenskapet ærlig, saa vælger hun det sidste; den vei har nationerne kommet sig frem; og tusener av individer har likeledes lagt veien til kristendommen gjennem ærlig hedenskap.

Sit forhold til religionen, eller kanske rettere den religiøse opfatning av tidens literatur, kommer hun tilbake til det følgende aar i sine Refleksioner over J. P. Jacobsens *Niels Lyhne.* Vi kan her følge utviklingen av hendes sindstilstand, som hadde slaat over i den mest haapløse pessimisme eftersom hun mistet fotfæstet i den grund hun hadde bygget paa. Et utdrag av hendes artikel vil vise det:

«Et Menneske er Foranderlighedens Lov underkastet, og i denne Lovs Fuldbyrdelse ligger Grunden til de pinefulde Skuffelser, men ogsaa Betingelsen for dets evige Fremvæxt. — — — Det er ingen ydre Tilskikkelse, der tilintetgjør Fru Bartholins Lykke; det er ikke Eriks Troløshed, der styrter Fennimore fra hendes olympiske Herlighed ned i Skarnet blandt de faldne dødelige; men det sker ifølge den samme Lov, der lader Græsset visne og Blomsten derpaa falde af. Derfor levnes der os end ikke den mindste Sprækkeaabning, hvorigjennem en kan redde Troen paa Lykkens Existence. Vi er spærret inde med Intethedens Nattemørke rugende over os. Lad blot «Edele» visne i sin Ungdoms og Skjønheds fagre Sommerpragt; hvad gjør det fra eller til! Lad hende blot hentæres i

sin haabløse Elskov; det har intet at betyde! Vi ved det jo dog, at havde hun end faaet Held til at favne sin elskede, snart skulde hun ligget knust under sin Lykkes Ruiner. Lad den unge Gerda kun synke hen i Dødens Skygger; lad Graven kun faa hende; lad «Nils Lyhne» længe nok vaande sig under Fortvilelsens Gribbeklør; lad Barnet kun hjælpeløst vride sig i Dødskampen; hvad Magt ligger der paa det. For hvert et Livslys, der slukkes, drager vi et Lettelsens Suk; det er det bedste, der kan times dem, disse Jordelivets Ofre, thi saa trøstesløst er Menneskelivet paa «Nils Lyhnes» Blade.»

Hun tillægger Jacobsen en pessimistisk livsopfatning nøiagtig som den hun selv hadde arbeidet sig ind i:

«Hvis Bogen kan siges at have en særegen Tendens, saa er det den at fremholde, hvor taabeligt det er at gaa omkring med den blødagtige Indbildning, at en Portion af det, vi kalder Lykke, ligger ventende paa os etsteds. Det er paa Tide at holde Maade med disse Illusionstheorier, hvoraf Menneskene stoppes fuld fra den første Tid af de kan tænke, og som udklækker dette falske Begreb om, hvad Tilværelsen formaar at byde, for at sætte de nøgterne, strenge Virkelighedsdogmer isteden. Den Slags Føde vil give en kraftigere Konstitution. Lad Livet, som det staar og gaar, med sine barske Vilkaar og sit vanskelige Indhold forkyndes dem, uden al denne paahængte Flitterstads, der stikker de stakkels, ukyndige vordende Aagbærere Blaar i Øinene, og vi skal se, om det ikke kunde lykkes

at synge dem ind i Bevidstheden, at den Lov i Kraft af hvilken de uforskyldt kastes ind i Tilværelsens Taage, ingenlunde befatter sig med at sørge for deres Velvære eller at paase, at nogen Guldterning rulles hen i deres Skjød, men at den virker ifølge sin egen Nødvendigheds Majestæt. Saa vil man ogsaa forstaa, at den naar høiest op, der lider tausest og strider taprest og former sine Længsler og sine Idealer derefter. Og kanske der da ogsaa vilde blive mindre af dette utaalelige, erotiske Føleri, som der formelig gaaes paa Jagt efter, og disse besudlende, saakaldte Kjærlighedsforbindelser, der ikke engang har Hæderlighedens Ret til at existere, og som man hengiver sig til i Fortrydelse over, at den forventede Lykkeranson ikke gjør Mine til at dumpe ned i Hovedet paa en, alt dette lavartede Uvæsen, der sluger saa megen Kraft, og er et Menneske, som forstaar sin Stilling og kjender sit Ansvar, saa uendelig uværdig. — — — Livet regner ikke med Drømme, men med *Evner* og *Kræfter* og *Arv*. — — — alt det Stof, der gaar tilspilde ved den marvløse Leflen med Drømme og Følelsesliv, alt dette opsparede lagt til de Kræfter, der driver det store Verdensarbeides Gjerning. — — — Hvormange Mennesker gjemmes ikke nuomstunder i Jordens Skjød, der aldrig kunde drive det til at faa taget sig selv i Brug, Livet har ingen Anvendelse kunnet finde for deres særlige Formaaende, fordi der mellem dem og det Liv, der levedes omkring dem, ingen Vexelvirken existerede. De har ingen «Hanke» kunnet faa fat paa, fordi de Hanker, der fabrikeredes, ikke passede til deres

Greb. Vi lever i Kraftspildalderen, og der øses ud med fulde, fulde Hænder.»

Artikelen gav anledning til en literær feide i «Dagbladet», hvor K. R.(anders) kaldte «Niels Lyhne» «et Sygdomsfænomen», som den unge norske slegt ikke kan vinde paa at stifte bekjendtskap med; han citerer som motgift «Løft dit hoved, du raske gut». Fru Müller protesterer imot at K. R. bruker J. P. Jacobsen i en artikel som «Moderne Pessimisme». Jacobsen staar for høit til at kunne slaaes sammen med andre paa den vis som K. R. har gjort, og hun, -ie, har stillet krav paa at faa livet i «Hverdagens arbejdsføre Kjole» netop fordi hun har tro til det bedste og dygtigste i menneskenaturen. «Det gaar nok, naar Slægterne først bliver vant til det; men man trænger en Stund om at samle sig, for at blive klar i Hovedet efter Drømmenes Tummel. Det er kun nervøse Kvinder og forkjælede Børn, der beder om at faa Medicinen indsvøbt i skinnende Kapsler; den, der duer til lidt af hvert, gider ikke fare med slige Kunster, men sluger helst de nødvendige Dosiser *in natura.*

Den Forfatter der bliver ved at fortælle os, at Menneskene og Tilstandene er bedre end man kan vente, gjør Verden en daarlig Tjeneste; men den, der som J. P. Jacobsen synger en Traurighedens «Højsang» over alt det meget, der ikke er Menneskene værdigt, han er det, der er med til at befordre Udviklingens Vækst. Det er dette K. R. kalder at «lovsynge det Standpunkt intet Standpunkt at have.» Han glemmer her, hvad han selv citerer, at «det seede afhænger af Øjet der ser».

Et pessimistisk Standpunkt, hvis det endelig skal være, er dog vel ogsaa et Standpunkt. Hvis Verden er en Jammerdal, bliver den det likegodt om end «de unge Daarer» gjennem alle Tider holder ved med at sætte Text til sine Drømme om et jordisk Paradis, og fylder Luften med smægtende Maaneskinssange. Smertesstønnet fra de elendige vil blande sig med disse Toner, og overdøve dem alt mere og mere. Af de Millioner der befolker Jorderige, vil Antallet af dem der fødes og lever væsentlig i Jammer, ikke formindskes om der end stadig vil være fuldt op af Individer, der beruset ved «Susen af Kjærlighedens Højsang», ser Tilværelsen gjennem rosenfarvede Brilleglas. Der gives en anden Sort Kjærlighed, der ingen Beruselse fører med sig, saa lidt som Drømme om Nydelse og Lykke, og det er den, der fødes af Medlidenhedens Smerte i deres Hjerter, der forstaar og har Øje for menneskelig Lidelse, og den arbejder fremfor alt til Arbejde, Arbejdet for at lindre. Til dens Pris kunde det ikke være afvejen ogsaa engang at lave en «Højsang». Det er ikke værdt at trække for store Vexler paa Barbarerblodets Fremtids mission — — —.»

Nu rykket en anonym «e» i marken med det spørsmaal: «Er Naturalismen pessimistisk?» og om dette spørsmaal stod der en fortsat strid endnu efterat Georg Brandes hadde sendt «Dagbladet» en artikel fra Berlin, datert 23. februar 1881, «Norske Anmeldere om dansk Literatur», hvori han hævder at «Verden er saa lidet god eller slet som den er blaa eller gul». «Det er,» siger han, efter at ha bebrei-

det fru Müller at hun «ved et lidet Tryk med Fingeren» formulerer bokens stemning og poesi til en lære; — «en Rest af Theologi i dette som i det meste, der i Norden fremkommer til Bedømmelse af Poesi. Eiendommelig for Norden er den aldeles enestaaende barnlige Overtro paa «Digtere» og deres Betydning. Ikke i Romantikens vildeste Tider, da man saa dem gaa om med Guldharper og frelse Menneskeslægten, tiltroede man dem større Ting, end man nutildags tiltror dem i Norden. Digteren skal «føde de nye Ideer til Verden». Aldrig har nogen Digter gjort det. Digteren «skal pege paa et Maal, der er Livets Indsats værdigt.» Det forlangte man hidtil af Religionen, det forlanger man med Føje af Moralen, men af Digteren? Ja og Nej. Jeg ser ikke rettere end, at denne Fordring løber ud paa et Krav til Poesien om direkte at afløse Religionen. — — — Man *maa* have en Præst, og dersom man vender sig fra ham i Ornatet, søger man sig hurtigst muligt en med hvidt Halsebind og en Stjerne paa Panden!»

Brandes har her rammet kjernen i hendes krav. Denne fordring til digtningen, som Brandes kalder særlig eiendommelig for Norden, er kanske et utslag av nordboernes trang til ordnete livsforhold, regler og paragraffer for hvordan man skal indrette sig, en viss ubehjælpsomhet, som mangel paa mod til personlig livsførelse har skapt. Han finder den samme fordring hos K. R., om end i anden dragt. Men «e»'s forsøk paa at benegte at den franske literatur er pessimistisk, stempler han som «tyk Uvidenhed» fra en hvis fag sikkert ikke er literaturhistorie.

Feiden bredte sig ut, da nu en artikelrække kom i «Dagbladet» av «en Dansk» «om dansk Literatur». Endelig kom ogsaa Brandes med endnu en artikel «Naturalisme og Klerikalisme». Men fru Müller deltok ikke mere i diskussionen i «Dagbladet».

Vi møter hendes merke der igjen først det følgende aar, da diskussionen om «Gengangere» var paa sit voldsomste. Hendes artikel «*Mere om Gengangere*» («Dagbl.» nr. 98, 1882) bringer egentlig ikke noget nyt frem hverken i «Genganger»-spørsmaalet eller fra hendes egen kritiske evne. Snarere viser den os hvor litet tid og læsning og omgang med tidens fremtrædende mænd har bitt paa hende. Det er helt ut fra sine indre kampe og sin trang til bodsprækener at hun ser paa literaturen. Vi møter de samme ord og uttryk igjen som før, og angrepene paa hykleriet i samfundet. Vi faar næsten indtryk av at feiden med J. C. Heuch har sat saar i hendes sind som endnu ikke er læget. Eller det var et saar fra længere tilbake som var revet op under diskussionen om *Det ny System*, og som heller ikke siden fik tid til at gro, som hun overhodet aldrig gav de saar livet slog hende, fred til at læges helt. Hun hadde en mere end normalt utviklet evne til at rote sig ned i lidelsen hvor den fandtes, og da med begjærlighet kjende de psychiske smertefølelser slaa over og om sig paa alle kanter. Hun hadde selv i langt høiere grad den egenskap hun tillægger fru Alving: «Universallidelsens Naadegave». «Synet af denne Moder og denne Søn,» heter det om «Gengangere», «er uud-

holdeligt, især fordi det ikke er en Scene fra Syndflodens, eller fra Sodomas og Gomorahs Ødelæggelse, hvorom vi læser med en uantastelig udenforstaaendes ligegyldige Gysen, og glemmer med et Lettelsens Suk over, at det er saa længe, længe siden.» «Gengangere» maa bringe os ut av «Fortielsens og Medvideriets samtykkende Skjermbræt» — den er «en ny Variation af et gammelt Ord, og den lyder saaledes: «Dersom Ibsen taug, saa skulde Stenene tale.» Det er ikke i fru Müllers tankegang en frase; hendes intensitet i følelsen hvor det gjaldt uret, vilde sikkert ikke fundet tilfredsstillelse i andet end underet. Hun kunde godt fundet paa at bebreide sin gud at han ikke lot stenene skrike ut over al verden om den uret som gjordes, ofte endog i kristendommens navne. Der var en slags dommedagslængsel i hende. Det grufulde tiltrak hende, saa hun netop nyder det hun kalder Ibsens «sublime Selvfornægtelse»; at han ikke har hængt «en Smule Draperi om de hæsligt vansirede Former».

Skylden for al samvittighetsløshet overfor konsekvenserne lægger hun atter over paa religionen. Den har ikke oparbeidet nogen levende følelse av personlig ansvar i menneskene. Den har ikke opfyldt sin mission. Saa maa den nu avløses av literaturen. Brandes's ord fra feiden om *Nils Lyhne* har fuldstændig prellet av paa hende. *Gengangere* er blit et «Advarslens Ord udad mod Samfundet» og «en opskræmmende Bodsprædiken for ethvert alvorligt Menneske».

Ogsaa da *En Hanske* kom ut i 1883, møter vi den samme religiøse patos i fru Müllers anmel-

delse (Dagbl. nr. 308): «Som et Tegn, en Forargelsens Klippe, en Forkyndelse fra de Magter, hvis Rige ikke er av denne Verden, er «En Hanske» kommen blandt os. Ligesom i hine Dage, da Nazaræeren prædikede den nye Lære for det undrende Folk, vil selv de lydhøre i Mismod vende sig bort og sige: «Dette er en haard Tale, hvo kan høre den?» Men den, der orker at rejse et saadant Krav i Kraft af sin egen menneskelige Autoritet, han ejer den Tro, som flytter Bjerge.

Og den maa have Evne til at blive en aandelig Magt denne Fordring om at spare op sin Kraft til Arbejdsdagen begynder; efterhaanden vil den voxe op til at blive det Forlangende, de bedste vil stille til sig selv. — — — Og naar Fremtidens unge Slægter paa de nationale Minders Hædersdage, samler sig med sine Faner under Bjørnstjerne Bjørnsons Støtte, da vil det forekomme mange, at Broncens ædle Træk faar Liv, at Øinene tindrer med Sejrglans, og at Læberne bevæges, og sagte vil det lyde: Stille, det er Svava, som Taler! Jeg vil gaa tryg ind til det hellige Ægteskab, og sætte mig ved Fædrelandets Arne, og opdrage Børn for min Mands Aasyn. Men han skal være ærbar som jeg, for ellers pletter han mit Barns Hoved naar han kysser det, og vanærer mig.»

Der var ut fra det abnorme i fru Müllers natur vokset frem et hat til mændene, naar de optraadte som kjønsvæsener. Da blev de hendes naturlige fiender, slik som Constance ser Lorck i det øieblik han erklærer hende sin kjærlighet, og blir voldsomt vist tilbake. Han snerrer ordet «kokette»

til hende og faar til svar: «Jeg er ingen Kokette, men De er et Mandfolk; der er en aandelig Raceforskjel mellem os —». Der er racehat i den maate hvorpaa hun ofte behandlet mænd, mest i sin digtning. Det som støtte mot hendes egen naturs abnorme sider, hadde hun ingen pardon for; der gik hun berserkergang.

Men det var netop traadene fra disse dele av hendes sjæleliv som kom til at gripes av hjulene i tidens store maskineri, og her fik sin gjerning at gjøre.

IX

FORFATTERBANEN BEGYNDER
OPBRUDD FRA KRISTIANIA
NYT EGTESKAP

Det er rimelig at fru Müller den hele tid efterat hun var kommet til kræfter efter sykdommen, har syslet med tanken paa at optræde som forfatter, og naar der gik saa vidt mange aar før hun gav noget arbeide i trykken, har det vistnok sin grund i at formen voldte hende vanskeligheter. Hendes bror fortæller at hun i Fredrikshald skrev noget som endnu hang fast i romantikken. I tiden omkring 1880—81 har hun løst sig fra den; under studiet av den moderne norske og danske literatur, og deltagelsen i diskussionen om den, fandt hun efterhaanden veien til den naturalistiske form. Naar det saa ofte i den første tid av hendes forfatterviksomhet, blev bebreidet hende at hun efterlignet Zola, saa var det helt forfeilet. Likhetspunkterne i stofbehandlingen mellem de to er vistnok for det meste tilfældig, av og til kanske en frugt av literære avhandlinger hun hadde læst, *Ger-*

hard Grans for eksempel, men aldrig nogen direkte paavirkning fra Zola's romaner. Dem hadde hun ikke læst. Allerede hendes bror omtaler at hun ikke kjender fransk literatur, og selv siger hun i et brev til en veninde, der hadde sendt hende en anmeldelse fra «Bergensposten» av *Madam Høiers leiefolk*: «Hvorledes hr. Th. snakker bort i veiret bevises bedst ved hans tirade om at jeg har forlæst mig paa Zola. Jeg sølle skrog som aldrig har læst andet av denne verdensberømte forfatter (til min skam være det sagt) end to smaa nydelige bagateller: «Angrebet paa møllen» og en «Oversvømmelse», som har staaet i «Verdens Gang». «Nana» begyndte jeg paa, men kunde ikke holde det ud; den kjedede hilsen af mig. Sligt selskab morede det mig ikke at være i, og det gjorde mig end ikke én eneste smule nysgjerrig. «Pukkerten», som jeg i aarevis har gaaet og villet ha'e fat i, kjender jeg kun fra del lille produkt, der dramatiseret gik paa Møllergadens theater i vinter, under navn af faldgruben. Der er ingen moderne forfatter jeg kjender saa lidt til som Zola; jeg kjender ham nemlig slet ikke, men jeg *vil* studere ham, naar jeg bare faar tid, hvad jeg naturligvis aldrig faar.» Hun fik ret i denne anelse. Den tid som utfordres til at studere Zola, fik hun aldrig, og selv om hun hadde tat sig tid, vilde hendes taalmodighet aldrig har strukket til. Derimot hadde hun læst en god del russisk literatur. Hun følte sig sterkt tiltrukket av *Tolstoi*, baade av emner og stofbehandling hos ham. Det fremgaar av en anmeldelse i «Smaalenenes Amtstidende» av Tolstois

Ægteskabs-Lykke, den bok som interesserer fru Milla i *Afkom* saa meget, og som hun der gjengir indholdet av for Henrik. Til en veninde har Amalie Skram engang sagt at av alt hun hadde læst, satte hun *Krig og Fred* høiest. Ogsaa *Turgenjew* og *Dostojewski* har hun været fortrolig med og oftere omtalt; med Dostojewski sammenstiller hun saaledes i sin brochure om *Albertine* Chr. Krohg. Der kunde vist paavises flere paraleller mellem Amalie Skram og russiske forfattere end mellem hende og Zola eller de franske naturalister overhodet; men der er vist et andet aarsaksforhold end den literære paavirkning. Amalie Skrams hele produktion utgaar fra hendes psychiske anlæg og tvinger sig frem uten bihensyn, om der end, særlig i den første tid, kan ha været en viss trygghet i følelsen av at holde samme retning som de forfattere hun vurderte høist.

At hun blev forfatter, skyldtes den utvikling hendes liv hadde tat i forbindelse med hendes ubøielige krav paa at sandheten usminket maatte frem. Hendes liv var blit til en ulykke som forlangte at bringes frem for offentligheten, fordi hun hadde evnen til at se sit eget som et led i den menneskelige lidelseshistorie, og hun kunde ikke være med paa at tie ned elendigheten. Indtrykkene hadde sat sig for fast i hendes sind; de maatte utløses. Det var stoffet som krævde form, længe før hun kunde veie de forskjellige literære former kritisk nok til at vælge den rette for det indhold hun maatte gi den. Hendes avisartikler har her været en god skole for hende. I «Smaalenenes

Amtstidende» skrev hun om løst og fast som anmelder, senere var det altid indholdet som grep hende og gav hendes tanker utløp; men derved blev hun ogsaa drevet ind i refleksioner over formen, og snart er hun helt inde i de fordringer tidens spørsmaal stiller til det literære klædebon. Tids- og lokalfarve forlanger hun alt i sin første artikel, likesom hun led for led vil se karakterutviklingen for sig, vel begrundet baade i naturlige anlæg og indvirkning fra ytre forhold.

Amalie Skrams egentlige opgave som forfatter blev den at skildre den menneskelige lidelse, og her viste hun en gjennemlevelse av stoffet som var fænomenal. Her var hendes evner utviklet langt over det normale, og hører vel sammen med den tidligere omtalte abnorme side i hendes natur. Her fører traader tilbake til hendes oprindeligste instinkter. Hun har selv fortalt at hun som barn allerede uvilkaarlig droges mot lidelse og elendighet; hun kunde av en uimotstaaelig trang drives til at følge lange veier efter forkomne eller drukne individer. I havnebyerne hadde hun ogsaa søkt op elendighetens huler. Hun lette efter lidelsen overalt, ogsaa i sin læsning. I 1869 omtaler hun i et brev at hun læser den i sin tid bekjendte bok av Thisted *Breve fra Helvede*: «det er i Grunden en uhyggelig Lecture,» siger hun; «men den er dog vækkende, skjønt jeg ikke synes saa ubetinget godt om den. — I Kahytten hænger et stort Billede, et Kobberstik, som forestiller Jesus i Gethsemane. I Forgrunden knæler Jesus med foldede Hænder, dødstræt og sjæleangst, paa samme Tid som der er

utbredt en usigelig Fred over ham. Engelen kommer netop tilsyne for at trøste ham. I Baggrunden sover Disciplene. — Det er forunderligt hviken Virkning dette deilige Billede gjør paa mig, naar jeg i disse Dage ser derhen, efter at have læst om Helvede. Det siger saa tydeligt, at jeg kun skal se derhen for at slippe at komme i Helvede; saaledes forholder det sig jo ogsaa; naar jeg kun med Troens Øie ser hen til den lidende Jesus, saa er jeg jo frelst.»

Man mindes ogsaa uttrykket fra *Bøn og Anfægtelse* om fru Holm: «Hendes Ægteskab blev hendes Livs uafladelige Askese» og hun kunde til sine tider føle «Hjærtet bæve af ekstatisk Henrykkelse over, at Gud havde fundet hende værdig til at lide.» Ogsaa hendes sindsyke mand bruker et uttryk som er værdt at lægge merke til: «Vi, som lider, vi er hellige,» siger han. De middelalderlige helgenhistorier har nok av eksempler paa lignende abnorme sammensætninger i følelseslivet som dem man blir vidne til hos Amalie Skram. Seksuelle avvikelser og religiøs askese følges ofte ad, og kan utarte til saa eiendommelige foreteelser som flagellanternes optræden. Psychiatrikere vilde vist kunne paavise paraleller mellem flagellanternes trang til fysisk lidelse og en saadan instinktmæssig drift mot psychisk lidelse som viser sig i Amalie Skrams sjæleliv, saaledes som vi kan læse os til det av hendes bøker og brever.

Det blir da rimeligere at søke utgangspunktet for Amalie Skrams forfatterskap i de sjælelige forviklinger som maatte opstaa av hendes abnorme

anlæg, end at tænke paa nogen literær paavirkning. En anden sak er det at hun kom ind i tidsstrømninger hvor hun støtte paa mange av de tanker hun selv ut fra andre bevæggrunde hadde syslet med, og at hun saa blev revet med og tvunget ind i en retning hvor man mente let at kunne forklare hendes egenart som et utslag av tidsstrømningerne. Men vil man naa til en dypere forstaaelse av hendes utvikling, ogsaa som forfatter, er det nødvendig at regne med hendes naturlige anlæg, ikke mindst de abnorme sider, og vil man forstaa hende som menneske, maa man endnu mere søke til de medfødte abnormiteter, som alene kan gi forklaring paa hendes sammensatte, ofte selvmotsigende natur.

Det store emne som længe optok hendes tanker, var det samme som hun i Bergen hadde søkt at gi dramatisk form. I Kristiania har hun saa opgit dramaet, men ikke stoffet. Hun har bearbeidet det vistnok flere ganger, og saa har det efterhaanden svulmet saa op at hun ikke kunde raa med det. Hun har prøvet at læse kapitler op for venner og veninder, tat mot kritik, omarbeidet, og været ved at fortvile over det voldsomme stof. Men det synes ikke paa dette tidspunkt at ha faldt hende ind at hun kunde skjære bort noget, sammendra eller dele op stoffet til flere bøker. Indimellem har hun saa arbeidet med mindre ting, og det blev da en av dem som først bragte røre om hendes navn paa literaturens omraade.

I «Nyt Tidsskrift», som *J. E. Sars* og *Olav Skavlan* begyndte at utgi i 1882, var hele den kreds hun tilhørte, interessert tildels som medarbeidere. I et av de første hefter stod der anonymt et litet uskyldig «proverbe i 1 akt», «Rosen». Hendes bror hadde hørt den omtale som noget «vovet» og skrev til sin søster og spurte om den var av hende. Han visste hun gik opfyldt av planer om angrep paa samfundshykleriet. «Nei, du kan være sikker,» var hendes svar, «naar jeg kommer, blir jeg ganske anderledes grov.» I samme aargang kom da ogsaa hendes første trykte fortælling *Madam Høiers leiefolk*, av en helt anden aand end fru Mathilde Schjøtts «Rosen». Fortællingen vakte straks opsigt, mest forargelse endog inden den radikale kreds hun tilhørte.

Man leter forgjæves i norsk literatur efter noget som tilnærmelsesvis kunde tænkes at ha været forbillede for denne fortælling, som ikke paa et eneste punkt aapner adgang for et lysstreif. Ikke engang i satiren slipper et glimt af humør ind. Det elendige hus som «ludede forover som en gammel bondekone, der er bøiet av rygværk» med en anden etage, som «viste en foruroligende tendens til at synke sammen i midten, hvad der gav det hele etablissement et gebrækligt og usundt udseende» — gir den trøstesløse uhyggestemning fra sig som oser ut av hele indredningen, som ikke bar præg av armod, men «af sjuskeri og ustel, som gjorde et kvalmt og lurvet indtryk.» Armoden var ikke noget nyt i literaturen, noget som det trængtes at ta fat paa, men uhyggen, skiddenfærdigheten, møddingen,

som drev væk de nogenlunde menneskelige eksistenser, som nærmet sig — det var det som skulde synes frem. Folk, det pene publikum, skrek op, naar de hørte om fattigdom og litt nødlidenhet hist og her, vilde knapt tro slikt fandtes i et hæderlig land — gudskelov, de var selv paa den trygge side, saa kunde vel andre og komme dit med litt anstrengelse og «med Guds hjælp». Det var denne slappe tryghet hun hadde set sig gal paa. De mennesker som gik slik og var sikre i sin grundhæderlighet og tro paa det gode forsyn, skulde skakes op — de skulde tvinges til at se indom de lutende vægger i et slikt uthus av en beboelsesleilighet, hvor der ogsaa engang hadde bodd slike prægtige «prunkløse og arbeidssomme folk, som sat i kirken paa den haarde træbænk om søndagen og aldrig gik forbi Zulumissionens bøsse med tillukkede hjerter, og til hverdags trolig hjalp hverandre med at «knibe for sin næste paa maal og vægt og efter fattig leilighed og bedste skjøn forfuske kaffe og sirup». Da dette egtepar hadde faat sin kristelige begravelse og var stillet frem til mønster for menigheten, gik huset ved auktion over til et nyt egtepar som ogsaa forstod sig paa høkergeschäft og vilde slaa mynt paa en «leilighed» de indrettet i huset av den art som bare fandt liebhabere blandt folk som syntes at leie sig ind der «ene og alene for at ha' et sted til at dø av sult i». Nu bodde der en stenarbeiderfamilie med en forsørger paa ett ben. Det andet hadde han faat knust i en stenbrytermaskine, engang han arbeidet for offentlig regning, og kommunen hadde

git ham et slet gjort træben i steden. Nu trøstet han sig med drik og slagsmaal, og kom en gang op i en historie som skaffet ham nogen dages vand og brød. Imens var hans kone «herrens redskab til at forøge antallet af de guds gaver, der i skikkelse af forsultent afkom saa rigeligt udøses over armodens børn,» og nu hadde hun netop frembragt et par «blaaviolette tvillinger» til de seks barn hun hadde fra før. Det er utkastelsesforretningen som madam Høier foretar paa denne familie som ikke kan klare for sig de fem kroner i maanedlig leie, Amalie Müller har skildret med en ubarmhjertighet som gaar ut over alle grænser. Der sitter disse menneskevrak paa gaten og æser elendighetens ondskap ut over hverandre, mens de ingen utvei ser til nattely, og «en dunkel følelse af misundelse» overfor hestene i stalden betok konen. Her var ikke engang plads for fortvilelse i de sløve og utsultete sind. Brændevinen er det halmstraa de har at gripe efter, og den lille slurk konen har stjaalet fra manden, gir hende tilslut «en næsten lykkelig sindsstemning», da hun sovner ind efter at ha git tvillingerne «sin beskikkede del» av den, saa de findes stendøde om morgenen. Madam Høier fik konen anklaget for uagtsomt drap, og retfærdigheten tildelte hende tre aars strafarbeide.

Det var det første bevis paa at Amalie Müller nu agtet at holde de ord hun hadde git sin bror om at la «alle disse halvmennesker og forbrydere, der gik omkring og dækkede over» faa vite hvorledes det virkelig stod til. Hendes lidelse og kamp for at beholde ialfald noget av tro hadde lidt skib-

brudd, og derved aapnet hendes øine for millionerne av skibbrudne, som laa sløvet i dyrisk raaskap som en haan mot lys og fremskridt. «Og sjelden,» siger hendes bror, «har nogen skibbruden været bedre rustet til at gjøre anskrig over livets trøstesløse, haabløse, væmmelige elendighed.» «Udstyret med en sjelden iagttagelsessans, som hun allerede i barndommen saa kraftig hadde vist, og med en stor evne til levende fortælling, en ganske merkelig hukommelse, især naar det gjaldt det, der interesserte hende, og sand følelse, der satte hende istand til at leve — virkelig leve det, hun skildrede, stride og lide med sine personer, saa alt fik selvoplevelsens friskhed og livlighed — med alle disse evner og denne begavelse var hun i særlig grad skikket til at ta fat paa det arbeide, som hun hadde faat at gjøre i livet.»

Hun fortalte selv fru Mathilde Schjøtt, som hun paa denne tid bodde i hus med i Rosenborggaten, at hun altid prøvde hver bevægelse hun skrev om, og dens virkninger for selv at kunne indestaa for at det hun skrev var det sande og rigtige uttryk for det hun vilde ha frem. Det er da ikke til at undres over at hendes bevægelser blev sterke og efterhaanden tok farve av de personer hun levde sit fantasiliv sammen med. De blev hendes omgang, og de skulde ikke virke forædlende paa hendes manerer; men desto dypere trængte de ind i hendes store medlidende hjerte, som grepes stadig sterkere av jammeren blandt samfundets forskutte. At hun overdrev, blev rimelig. Hun følte lidelsen og saa den, men ikke noget utenom. Hun var blind i sin vilje til at finde grusomheterne. Hun

martret sig selv uten skaansel og stængte ute hvert tilbud om hjælp. F. eks. den hjælp undersøkelsen av hvad loven siger om et slikt tilfælde, kunde ydet hende.

Fortællingen vakte forfærdelse, paa enkelte hold avsky, endog inden den kreds hun tilhørte. Men den nøide sig ikke med at sættes utenfor. Den trængte sig frem igjen, trods enkelte forsøk paa at vitse den bort som en umulig overdrivelse. Hun fik gaa igjennem for sine «blaaviolette mjauende tvillinger» og «Madam Høiers leie folk».

I et bergensk vittighetsblad «Du slette tid», som utkom i anledning av et karneval den 2. mars 1883 spiller «Madam Høier» en fremtrædende rolle. I en «Introduktion» hvor Thalia er sendt ned fra Olympen for at se hvad det er for spektakler de har hørt deroppe, faar vi vite at Pallas, som holder «Nyt Tidsskrift» og «bander efter Kunstens bedste Mønstre» har uttalt sin egen mening om rabalderet i disse ord: «Det er sgu Madam Høier, som forvolder den Satans Sjou — hun hiver Leiefolk paa Gaden.» Der er ogsaa en parodi paa fortællingen, betitlet «*Fru Høiers Dreiefolk.* Af Madam Amalie Paludan-Müller.» Her faar moren sin dom for «ulovlig og usømmelig Omgang med fortyndet Brændevin» paa grund av den maate hvorpaa hun praktiserer brændevinen over i de mjauendes mund. «Men Fru Høier vedbliver at komme i Byens bedste Circler.»

Men ogsaa fra den alvorlige side blev «Madam Høier» angrepet. Den lot sig ikke flaase bort. I I «Nyt Tidsskrift» tok *Edv. Mørch* fat paa den fra juridisk standpunkt. Røret den hadde vakt,

la sig ikke saa snart. Man kom tilbake til den. Fru Müller nød vittigheter og alvorlig kritik med like stor interesse.

I slutten av mars 1883 skriver hun til en veninde i Bergen, som hun i nogen tid har skyldt brev: «nu siden jeg har begaaet «madam Høiers leiefolk», ved jeg heller ikke hvor velset jeg er blandt mine fordums venner. Alt det røre og raseri den har vakt, den lille filletingest! Det har været ubeskrivelig morsomt at man har spenderet at skrive en hel del mere om det skidtprodukt, end det selv er langt til. — — — — Tiet ihjæl er det lille gran skam slet ikke blevet, og det er i grunden det vigtigste for en debut. Det er kun det, der duer man gider angribe. Forresten vil jeg oprigtig sige dig at selv nogle av dem, hvis dom jeg sætter pris paa, har været misfornøiet med det; men saa er der andre igjen som har rost det ganske voldsomt.» I et senere brev heter det: «Jeg vidste at «madam H.» maatte vække forargelse, og det er min glæde og min vinding at den har gjort det.»

I «Bergensposten» (for 13. februar 1883) findes en indsendt to hele spalter lang anmeldelse av Th. T(ønnesen), som fru Müller særlig har moret sig over, vist ogsaa ærgret sig en del over til trods for at hun i brever tar haanlig paa forfatteren, som hun kalder «et theologisk fæ». Hr. T. gaar sterkt ind paa alt det «foragtelige og væmmelige» forfatterinden har skrapt sammen paa 13 oktavsider, og han vet ikke hvad han mest skal forundre sig over, «enten over den Evne, hun besidder til at

se saa meget slet paa en Gang, eller over det, at hun ikke holdes tilbage af sin kvindelige følelse fra at bringe saa meget slet i sin Pen. Ikke at tale om, at Skildringen ved dette Sammentræf, af alt slet faar et opstyltet og usandt Præg.» Han indrømmer at der kan være saa megen elendighet i verden, saa det er ikke i nogen overdrivelse det usande ligger. Men det er usandt, «fordi der ved Siden af alt dette slette ikke kan findes noget virkeligt godt, ikke kan findes en ædel Sjæl indimellem, som har et varmt Hjerte for den lidendes Nød, og en, som vil forsøge at lindre og avhjælpe den. Thi ædle Hjerter vil der overalt, omend enkeltvis, dog altid findes i Verden.» Og derfor kan fortællingen ikke virke noget godt. Skal den, heter det, «virke gavnligt paa de fleste, paa alle, saa maa den absolut indeholde disse formildende Momenter, noget om disse varme Hjerter, disse lysende Stjerner, som gjennem Exemplets bydende, manende, lokkende Magt tvinger Læserne til at dømme barmhjertigt og at handle i Kjærlighed til det Godes Udførelse. Indeholder den ikke saadant, saa ser det ud, som om Forfatteren skriver blot af Lyst til at fremstille det hæslige hæsligt og det slette slet og ikke for at bibringe Menneskene Lyst til at afhjælpe det. Og da skriver han hovedsageligt for sig selv og ikke for det store Publikum, hvem en Forfatter netop er kaldet til at virke paa, ikke alene til Oplysning om, at der findes Elendighed, men ogsaa til Erkjendelse af Forpligtelserne ligeoverfor den.

Disse Fordringer tilfredsstiller Amalie Müllers Fortælling ikke, og af denne Grund vil den blive

en af disse Døgnfluer, som snart glemmes, og som aldrig vil faa nogen varig literær Betydning. Den varigste Betydning den vil faa er som et Vidnesbyrd om, at en Kvinde, naar hun hengiver sig til Tidens krasseste saakaldte Realisme, bliver langt voldsommere end en Mand, og at hun klarer i sin Skildring at medtage Ting, som en Mand dog vilde føle sig undseelig og frastødt ved at udtale.»

Hans dom er særdeles karakteristisk for opfatningen ikke alene av «Madam Høiers leiefolk», men av hele Amalie Skrams produktion. Der er noget værdifuldt i selve den mangel paa forstaaelse som viser sig her. Først og fremst at en mand av anmelderens spidsborgersyn paa literaturen tar fat paa denne «døgnflueliteratur» og ofrer saa mange ord paa den. Der ligger til grund for det en følelse av at denne fortælling er farlig for hans standpunkt — den eier i sin usentimentale fremstillingsmaate en paatrængende kraft, som vil gjøre den til et farlig vaaben mot det samfund anmelderen vil se stivet av ved ophøiede eksempler, mens fru Müller holder det for saa gjennemraattent at hun bare ønsker at se det ramle sammen for de vaaben som rettes mot det, og som hun nu vil være med at kaste. Først ned med det gamle før noget nyt kan komme til at reise sig. Og saa det uundgaaelige krav som anmelderen retter til forfatterens kjøn. Hun skal av sin kvindelige følelse tilsiges at vise skaansomhet hvor der virkelig er grund til at søke forhold rettet i samfundet. Hun skal lægge et forsonende skjær over det hæslige, vise livets gode, lyse sider frem — det er hvad

enhver forfatter «er kaldet til» at gjøre, men den kvindelige i første række. Naar hun ikke opfylder disse krav, viser hun hvor tidens aand har virket depraverende, og sterkere paa hende end paa de mandlige forfattere, der dog vilde føle sig undselig og frastøtt ved at ta med alt det hun har faat ind i sin lille fortælling. Det er den maskuline opfatning at kvinden er en type uten tilbøielighet til at variere fra den norm manden har stilt op for hende i sin naturhistorie. Manden har det levedygtiges evne til at utvikle nye varieteter av sin type; men kvinden er stagneret. Denne opfatning reiste sig straks Amalie Müller traadte frem for offentligheten under fuldt navn, og den forfulgte hende altid siden. Forøvrig indeholder netop denne beskyldning om at en kvinde som har faat aapnet øinene, gaar videre end en mand, ja gaar videre end al rimelighet tilsiger, en sandhet som fru Müller hadde erkjendt flere aar før, da hun skrev sin anmeldelse av «Et Dukkehjem». For sit vedkommende hadde hun nu bare bevist sin egen paastand fra før.

Det røre *Madam Høiers leiefolk* vakte, gav Amalie Müller mod og satte fart i hendes produktion. I april 1883 sendte hun redaktør *Lofthus* i «Bergens Tidende» en fortælling endnu mere forvoven, med et emne som lignet *Gengangere*, men skrevet et aar før den utkom, atter et bevis for hvordan hendes tanker og tidens strømninger grep ind i hverandre med en merkelig vekselvirkning som umulig kan kaldes literær paavirkning. Hun siger selv i et brev til Lofthus: «Jeg har skrevet

en liden fortælling, som af kjendere er bleven læst og erklæret for «udmærket god», blandt andre, af Sars og Skavlan. Den er imidlertid saa forvoven, at selv *jeg* ikke har mod til at lade den trykke under navn i «Nyt Tidsskrift», hvor den, om den kom anonym, dog strax vilde ansés for at være min, og hvor der desuden snart kommer en anden af mig, som efter Sars's mening ogsaa vil vække en del forargelse. Det er derfor mit spørsmaal til Dem, om De vilde vise mig den venlighed at gjennemlæse den, og se om De turde ta den som føljeton i «Bergens Tidende». Jeg vilde da gi den et andet navn, fordi dens nuværende titel er kjendt af mange, som dog ikke har læst den, men som altsaa paa grund af titelen vilde vide, hvem forfatteren var. — — — — — — — — — — —
Hvis ikke flere *vidste*, at jeg havde skrevet den et helt aar før «Gjengangere» kom, vilde det være faafængt at fortælle det. Jeg skrev den om sommeren 1881 nede paa landet i Smaalenene, og lod den ligge i min skuffe indtil for et halvt aar siden, fordi jeg manglede mod til at vise den frem. Det var først da Skavlan havde udtalt sig om og antaget det forvorpne «Mdm. Høiers Leiefolk», at jeg vovede at lade ham læse «Bureauchef Kroghs».»

Jeg har ikke kunnet finde at Lofthus har tat nogen saadan fortælling. Man kunde jo ogsaa tænke paa at den fortælling som her er omtalt, er en av de senere offentliggjorte som da har undergaat nogen ændringer.

Ogsaa *Constance Ring* er vistnok blit omtrent færdig i løpet av 1883. At den først utkom efterat

hun var flyttet til Kjøbenhavn, skyldtes andre omstændigheter, først og fremst vanskeligheterne ved at finde forlægger. Den fortælling fru Müller i brevet til Lofthus nævner skal komme i «Nyt Tidsskrift», er ikke at finde der. Kanske har det været det bruddstykke av *Constance Ring* som kom i «Tilskueren» hun har tænkt paa; kan hænde har det ogsaa bare været en talemaate for at gi en forklaring av at «Bureauchef Kroghs» ikke kom der.

Det var en vanskelig tid for fru Müller netop i dette aar. De økonomiske forhold var alt andet end lystelige. Kaptein Müllers kjøp av møllen paa Ask viste sig snart ikke at være nogen indbringende handel. Litet forretningsmand som han var, var han nok blit narret en god del paa handelen, og snart stod han selv paa bar bakke uten at være istand til at sende den tidligere understøttelse til sin fraskilte hustru og sine to sønner. Hendes skriverier indbragte ikke stort, og et forsøk hun gjorde paa at tjene noget som assurance-agent har bare vist hendes uformuenhet til at skrape penger ind. Hun hadde som kunstnere flest ikke ringeste anlæg for forretninger. Om sin assurance-agent-virksomhet siger hun i et brev, at det gaar «yderlig skidt». Paa et halvt aar har hun ikke assurert et menneske; «jeg kan ikke være paagaaende nok. — — Paa kontoret sætter jeg aldrig mere mine ben; hvad skal jeg gjøre der, naar jeg ingen klienter kan bringe. I detheletaget gaar det daarlig med fortjenesten; et fruentimmer maa slide længe før hun faar ind en haandfuld kroner her

i dette land. Den, som levede i Amerika! Der er det lettere at komme ivei.»

Vistnok var hun flink at snu skillingen, stelle og pynte med det lille hun hadde. I Fredrikshald hadde hun bodd sammen med sin mor og broren Joh. Ludvig Alver. I Kristiania hadde hun for det meste et hjem hos sin ældste bror, Wilhelm, som var enkemand og hadde tat avsked som prest i Risør og saa en tid bodde i Vibes gaard paa Rosenborg (Rosenborggate 11) for siden at flytte til Nordahl Bruns gate, hvor han kjøpte en skole. Her hadde fru Müller indrettet sig et koselig soveværelse hvor hun hadde installert baade skrivebord og sybord, og førte en fredelig og arbeidsom tilværelse med at stelle for ham og hans søn og sine egne to gutter. Men længe skulde hun ikke faa være i fred i disse omgivelser. Utover vaaren 1883 fik hun motbør. Ubehageligheter og ulykker veltet ind over hende, saa hun blev ganske ør i hodet «og træt for brystet av at gaa og være saa forpint», som hun selv uttrykker det i et brev. Hendes bror blev ogsaa syk. Det var en halsesykdom som berøvet ham stemmen og gjorde ham arbeidsudygtig; dertil var hans sind meget nedtrykt. Omsider fik hun ham da avgaarde til Ems, hvorhen lægen hadde anbefalt ham at reise. Hun blev temmelig ensom og følte sig ogsaa ofte saar fordi gamle venner vendte sig fra hende. Hun søkte at hærde sig mot slike uundgaaelige tilskikkelser, trodde undertiden selv det var lyktes for hende, som naar hun skriver i et brev til en veninde: «Forresten, saar er jeg ikke mere over nogen ting

i verden. Jeg er forstokket, forhærdet, taareløs, iskold, barket og hjærteløs. Det er livet som har gjort mig slig. Det har nemlig taget mig alvorlig i brug, og det er en streng herre at være i tjeneste hos. Bare man naar op til at blive dets overmand, til at kunne gribe det bagfra, i nakken og ryste det og træde det med sin fod, og kaste det fra sig ned i det svælg hvor menneskelivene forsvinder, naar op til at vide med sig selv at det *kunde* en gjøre, naar det virkelig gjaldt — først saaledes gaar det an at leve paa vore vilkaar.» Det gir vel ikke egentlig uttryk for noget standpunkt hun var kommet til, men er utslag av hvad hun kalder «et stygt hjørne». Slike stemninger var nok av forbigaaende art; men de overfaldt hende alt i denne tid meget ofte, ved enhver liten ubehagelighet. Hun var saa visst ikke holdt op med at være «saar», om end forbitrelsen oftere kunde komme op i hende, og aldrig kunde hun selv smile bort en ærgrelse, eller ta imot en spøk fra andre, som vilde hjælpe hende over alle de kjedelige smaating som slet vel saa meget paa hendes mottagelige nerver, som de store ulykker. Kanske det netop var hendes største ulykke at alle livets smaa ærgrelser virket paa hende med en voldsomhet som for lange tider bragte nerverne i oprør.

Saa kom efterretningen om Wilhelm Alvers død pludselig og uventet. Han hadde tilsynelatende hat godt av opholdet i Ems og hadde skrevet hjem om bedring. Saa kommer der en dame fra Ems og nævner for fru Müller brorens død og begravelse, idet hun ikke ante at familien ingen

underretning hadde faat. Han hadde sittet i en sofa, som om han sov. Ingen hadde merket noget tegn til dødskamp eller overhodet nogen bevægelse, da man opdaget at døden var indtraadt. Fru Müller kunde dog ikke tro denne beretning og telegraferte øieblikkelig til Ems, hvorfra hun fik bekræftelsen i de tre «stenkolde, jernhaarde» ord: «Hr. Alver gestorben».

Tankerne tok nu for alvor sigte paa Amerika. Der blev ogsaa fra flere hold gjort forsøk paa at hjælpe hende til noget i den nye verden. I slutningen av 1883 fortaltes det med stor bestemthet at fru Müller hadde faat post som bibliotekar i Chicago. Reisen var endog fastsat til vaaren 1884. En kusine skrev til hende og bad om at faa følge med hende over. Paa dette brev svarte hun den 15. januar 1884 blandt andet: «Med *glæde* vilde jeg ha'e modtaget det [forslaget om følgeskap], hvis jeg selv, som bestemmelsen var, skulde have reist til vaaren. Men der er kommet noget iveien, som gjør at jeg definitivt har opgivet planen. Det er ganske vist at jeg i sommer troede at være i Bergen for sidste gang i mit liv. Alt var beregnet derpaa, jeg skulde været afsted om nogle maaneder. Grunden til forhindringen er endnu en hemmelighed. Derfor beder jeg dig meget om ikke at sige til nogen at du ved bedre besked, og at jeg slet ikke kommer til at drage til Amerika. I sin tid skal du nok faa høre hvad det er som er kommen iveien.»

Der blev nok allerede ymtet om at det var et giftermaal som var i gjære. Men rygterne var i

vildrede med hensyn til hvem det var hun skulde gifte sig med.

Det var ved Bjørnsons digterjubilæum i 1882 at fru Müller første gang hadde truffet sammen med *Gjertrude Colbjørnsens* digter. *Erik Skram* og Amalie Müller har vistnok fra første stund øvet motsætningernes tiltrækning paa hverandre. De var helt igjennem kontraster — i slegt, traditioner, i utseende, i karakter og utvikling. Fra Aulestad reiste de i følge over land til Bergen, hvor de hadde fælles venner. Forbindelsen har saa været holdt vedlike den følgende tid, men i stor hemmelighet. Tanken paa et nyt egteskap har sikkert oftere streifet fru Müller i disse aar, og det er vel ikke utelukket at hun ogsaa kan ha tænkt paa det som en økonomisk utvei. Wilhelm Alvers død gjorde det nødvendig for hende at skaffe sig et eget hjem. Overfor sine sønner nævnte hun intet om tanken paa nyt egteskap. Det hadde været en opgave for hende som hun aldrig sviktet, at holde Müllers navn høit for hans sønner. Til dem talte hun altid vakkert om ham, og søkte ogsaa ellers i tiden efter skilsmissen at trække frem hans mange gode egenskaper, om der end var meget igjen for hende at lære av livet, før hun forstod at ogsaa hun hadde sin store del av skylden for at egteskapet mellem dem var strandet.

Der var vist heller ikke likeoverfor Skram tale om forelskelse fra hendes side til en begyndelse. Men der var heller ingen grund til at gaa til det egteskap av økonomiske hensyn. Rimeligere er det at de kunstneriske har spilt ind. I mangt og

meget var Skram netop den mand hendes forfattergeni trængte for at utløses helt. Han eide alt det hun savnet. Han var en helt igjennem æstetisk dannet mand med lydhør forstaaelse av hver klang i menneskesjælens instrument. Idealist som han var, var han i sin opfatning av kvindesjælen «en Fysiolog, i hvem der stikker en Trubadur», som Brandes netop paa denne tid skrev om ham. Hans sans for literaturen var fin, baade naar det gjaldt at veie et stof og naar det gjaldt at vælge stil. Ogsaa utenfor æstetikkens omraade var Skram en personlighet som maatte virke forsonende paa Amalie Müllers mandfolkeforagt. Hans væsen var ridderlig av den art som ikke findes i større antal nord for Skagerak. Hans forelskelse var heller ikke av samme aand som al den robuste lidenskap der utfoldet sig rundt om fru Müller paa Vest- og Østland. Brandes har om «Gertrude Colbjørnsens» forfatter brukt uttrykket «erotisk Religiøsitet», og det begrep kunde netop synes at egne sig for Amalie Müllers religiøse livssyn. Efter lang betænkning gik hun saa ind paa at vaage et nyt egteskap. Men gutterne — hun hadde ikke mod til at sige dem det. Tilslut bad hun en veninde om at overta den mission, og selv gik hun op og ned paa gaten utenfor vinduerne i Nordahl Bruns gate, hvor den vigtige meddelelse fandt sted. Alt forløp utmerket; det blev bestemt at den yngste søn skulde følge med til Kjøbenhavn, mens den ældste maatte bli tilbake i Kristiania for at avslutte sin skolegang.

Efter giftermaalet skrev hun den 22. april 1884 fra Kjøbenhavn til sin gamle ven skoledirektør Holck paa Hamar:

«Naar jeg idag sender dem mit og min mands kort, der skal melde Dem den nye lykkelige begivenhed i mit liv, er det fordi jeg holder mig til deres udsagn at de aldrig skulde blive saaledes vred paa mig, eller slippe mig saaledes i deres godhed og deres sindelag at det ikke vilde glæde dem at høre det gik mig godt. — — —

Amalie Skram.

— Og det er til disse deres gode, kjærlige ord jeg klynger mig, naar jeg nu fra mit nye hjem midt i min lykke sender dem et bud og en hilsen. Jeg glemmer aldrig hvad de var for mig, og hvad de var i dem selv. De og deres færd er for mig et af de bedste og nobleste minder jeg eier, og vil vedblive at være dette saalænge jeg er ilive. Jeg giver dem paany og ny igjen en dybtfølt, inderlig og kjærlig tak for alt godt, for alt det gode de særlig gjorde mig i de forbigangne dage. Und mig en liden fredet plads i deres erindring, og tro om mig at hvor megen bedrøvelse jeg end vil komme til at volde dem, og allerede har voldt dem, saa er jeg dog et ærligt menneske, saavist som jeg nu er blevet et lykkeligt. — Den 3die april var det min vielsesdag. — —»

Forbindelsen med Holck hadde de sidste aar, efter hendes brudd med kristendommen, været avbrutt. At hun paa det tidspunkt søkte til Holck med sine tanker og sin tak, vidner om tilknytningspunkter mellem det liv hun nu var begyndt og de lykkelige skoledage for længe siden. Hun tilføier i en efterskrift: «Kommer de nogensinde igjennem byen her, saa *maa* de ikke kunne ha hjærte til ikke at opsøge mig.» De traf hinanden aldrig mere. Da Holck reiste gjennem Kjøbenhavn næste gang, var der gaat aar hen som hadde splintret den lykke hun i dette sidste brev til ham omtaler. Han bevarte hende til sin død i trofast minde, og for ikke at faa det ødelagt, læste han ikke hendes bøker, da han visste det hun skrev tilhørte en retning han ikke kunde sympatisere med. Det kom til hendes kundskap, og hun sørget over det i mange aar. Fra at være en saar mindelse gik det efterhaanden over i bitterhet og gir gjenklang i hendes haarde ord om Norge og nordmændene. I sin misforstaatte iver for ærlig og aapent spil kastet hun her fra sig et venskap som i tunge dage hadde været hende til trøst og forsoning, og som sikkert endnu ut fra Holcks milde sind og menneskekundskap hadde kunnet hjælpe hende over mangen en kamp, selv om der var meget som nu skilte dem. Men endnu i hendes sidste dage kom der en varm klang i hendes stemme, naar hun talte om ham.

Skifte av opholdssted var for Amalie Skram i mange henseender heldig. Hendes sind var i grun-

den trofast, og hun hadde evne som faa til at føle taknemlighet gjennem aarrækker for en venlighet som vistes hende. Men de mange kanter i hendes væsen, som skrev sig dels fra hendes altid oprevne nerver, dels fra trangen til at sætte sig ut over alle konventionelle hensyn for saa tydelig som mulig at manifestere sine meninger om de samfunds-institutioner som oprørte hende, gjorde at det blev vanskelig at omgaaes hende paa nært hold for længere tid. Forøvrig var det altid fra hende bruddet kom, naar gamle venskaper gik istykker for kortere eller længere tid. Hendes venner kjendte hendes heftighet, men ogsaa de mange indtagende sider i hendes væsen, og vilde vist altid med glæde tat imot hende igjen, om hun hadde kommet til dem efter rivninger og sagt: «Lad alt ondt være glemt mellem os.» Men hun savnet elasticitet til det.

Erik Skram.

Saa livlig strømningerne end gik i Norge, og specielt i Kristiania, netop paa det tidspunkt Amalie Müller forlot byen, — det var kort før Sverdrup blev utnævnt til minister — maa dog ombyttet av Kristiania med Kjøbenhavn siges at ha været

en vinding for hende. I 1884 levde og aandet man i politik hos os, og hun trængte mere til den literære atmosfære hun gjennem sin mand kom ind i i Kjøbenhavn.

Hertil kom at hendes private forhold ikke var saa godt kjendte i de nye omgivelser, eller om de var, at folk holdt sine spekulationer og kombinationer væk fra hendes hørevidde. Og saa fik hun paa avstand meget av det som hadde pint hende av familieforhold og bekymringer. Saa meget større var jo ogsaa Kjøbenhavn at hun kunde indrette sig som hun vilde, uten at hele byen skulde skrike op, hvis hun røkte en cigar eller snakket høit og støiende paa en kafé.

Amalie Skram.

Det var eliten i Danmarks aandsliv som nu blev hendes omgangskreds, og med sine rike evner kom hun snart til at trække næring til sig fra den nye jordbund. Stoffet som skulde gjøre hende til forfatter, bragte hun med fra Norge. I Danmark blev det utløst gjennem de lykkelige vilkaar hun ialfald i det første ti-aar kom til at leve under der. Der kom fred, for en tid endog harmoni over hendes væsen i egteskapet med

Skram, som hun sluttet sig fastere til eftersom tiden gik. Hans tro til hende og hendes evner var saa sterk at den ogsaa maatte inspirere hende selv. Han kunde vel ikke godt ha opgit enhver tanke paa at fortsætte sin egen forfattervirksomhet. Men han vurderte hendes evner saa langt høiere at han indgav hende den selvtillid hendes tilbedere i Kristiania hadde gjort sit bedste for at berøve hende. Det har derfor sin gode grund, naar Amalie Skram senere i sit liv gjorde fordring paa at være dansk hustru og dansk forfatter. Det var i Danmark hendes evner kom til fuldt gjennembrudd, baade evnen til at være en mands hustru og til at bryte sig vei som forfatter. Der blev hendes aandsevner skattet høiere end hendes ytre skjønhet. Deri laa den største vinding for hende, den som gav hende glæden i arbeidet.

X

ET TI-AAR I ARBEIDE UNDER LYKKELIGE VILKAAR

1. *Constance Ring.* — *Fortællinger.* — 2. *Albertine-striden og Lucie.* — 3. *Hellemyrsfolket.* — 4. *Forraadt.* — 5. *Dramaer.*

1. *Constance Ring.* — *Fortællinger.*

Gjennem en aarrække hadde stoffet til *Constance Ring* beskjæftiget fru Müller, og mens hun stred med formen, vokste det vældig op, likesom andre emner kom til og til sine tider truet med at overvælde hende helt. Men det emne hun først hadde begyndt paa, vilde hun ikke opgi, eller rettere hun *kunde* det ikke. Hun var besat av sit stof — at gi det form blev for hende like saa nødvendig som at leve, og livet, som hun nok kunde være fristet til at gaa fra, blev hende paatvunget av disse fantasibarn, som ikke vilde gaa i graven før de hadde levet. De tvang hende frem, nu som altid senere gjennem alle vanskeligheter, baade de som kom fra hende selv, og de som kom utenfra.

Da hun reiste ned til Kjøbenhavn for at gifte sig, hadde hun manuskriptet til «Constance Ring» med. Boken blev antat hos Gyldendal og gik i trykken. Endelig skulde hun da faa fra sig dette arbeide som i saa mange aar hadde været i hendes tanker. Hun maa ha følt det som om hun blev sluppet ut i fri luft efter mange aars fangenskap. Nu kunde hun jo ta op nye opgaver, som hun visste ventet paa hende. Alt stof var blit trængt tilbake av denne egteskapshistorie som først maatte frem.

Og saa skulde allikevel vanskeligheterne atter taarne sig op. Efterat boken var omtrent færdig trykt, foreslog Hegel hende at utelate eller forandre noget i det sidste avsnit av romanen. Det var hende en umulighet, og saa blev kontrakten som forlængst var underskrevet, løst, og hun stod der med sin debutbok færdig trykt, men uten forlægger. Der blev gjort henvendelser ogsaa til et andet dansk forlag (Philipsen), og det saa ut som om der skulde opnaaes enighet, da ogsaa her det dengang endnu uhørt dristige avsnit stilte sig i veien. At Amalie Skrams nerver nu blev bragt ut av likevegt, er ikke til at undres over, og hendes oprørte sindsstemning gav sig utslag i uretfærdighet likeoverfor dem som hadde søkt at tale hendes sak hos Philipsen. Saaledes blev venskapet med Georg Brandes sat paa en haard prøve. Omsider maatte hun opgi at finde forlægger og sendte den i Danmark trykte bok i kommission til Huseby & Co. lim., som var det radikale partis tilflugt her i landet. Helt uten motbør gik det endnu ikke at

faa boken ut. Rygtet om vanskelighetenne ved at finde forlægger i Danmark var naturligvis naadd til Kristiania, og hadde spændt forventningerne, men ogsaa blandt hendes venner vakt ængstelse. Man visste jo hvor hensynsløs hun kunde være, og frygtet for den fordeling av ansvaret som kanske kunde virke paa hele det radikale parti. Hendes bror fortæller at der blev gjort forsøk paa at undertrykke boken: «— «ledende» mænd af venstre indfandt sig hos Huseby — — og nedla formelig forbud mod, at den udkom ialfald «før valget var over» (det var i 1885)», saa skriver Joh. L. Alver om begivenheten. Jeg føler mig ikke helt overbevist om at det var politik som laa til grund for denne henvendelse, snarere har det været frygt for bruk av levende model. Sikkert er at der blev gjort forsøk paa at hindre bokens fremkomst. Men det var forgjæves, og i juni 1885 blev den saa endelig utgit.

Alt dette opstyr for *Constance Ring* forekommer os nu ved første blik noget uforstaaelig. Men det maa huskes at boken var den første i norsk literatur som saa uforbeholdent behandlet de lyssky sexuelle forhold. Hans Jægers *Fra Christiania-Bohêmen* kom først ut i december 1885, Chr. Krohgs *Albertine* og Garborgs *Mannfolk* aaret efter. Og da falder det kanske allikevel noksaa naturlig at Amalie Skrams første bok vakte ængstelse.

Constance Ring er vokset ut av sin forfatters egteskapelige erfaringer og tanker om forholdet mellem kjønnene. Egteskapet som problem hadde

ligget i luften længe og været behandlet før, og Amalie Skram hadde ivrig deltat i diskussionen før hun fik sin egen roman utformet. Den skulde saa være hendes tribut til den samfundssak det gjaldt.

Constance er gift med en 16 aar ældre mand, der er i besiddelse av en hel del litet tiltalende egenskaper. Han er hidsig, brutal, utro og drikfældig. Hun er kommet til at gifte sig med ham fordi hun har saa mange tilbedere, som hun alle bryr sig like litet om, og Ring er et godt parti som hun egentlig ikke har noget imot, og saa synes endelig hendes tante saa godt om ham. Men efter bryllupet blir Constance et kjedsommelig væsen som ikke kan like at være gift, men «længes hjem», og blir mer og mere utaalelig i sin misnøie med tilværelsen. Hun er skuffet og kjeder sig, naar manden er hjemme, og naar han er borte. Ved at ta fantasien til hjælp og indbilde sig at hun elsker sin mand, formaar hun en sjelden gang at vise sig ialfald ikke helt uvillig mot ham. Hun finder litt trøst i at la sig kurtisere, og koketterer saa smaat baade med Lorck og Mejer; men kjærlighet taaler hun knapt at høre tale om. Hun gaar og indbilder sig at kjærlighet overhodet ikke er til, fordi hun ikke selv kan elske. Med Ring gaar det som alle andre end Constance maa vente. Han søker anden steds hen med sin elskovstrang. Men da Constance overrasker ham i sin egen spisestue med sin tjenestepike, gaar alting rundt for hendes begreper om moral. Det hjælper hende ikke at høre at der er flere egtemænd end Ring

som gjør sig skyldig i slikt. Hun forlanger skilsmisse, men gaar tilslut efter paatryk fra familie og prest ind paa at ta Ring til naade igjen. Kort efter er han saa heldig at drukne paa en seiltur. Constance blir som rimelig kan være, litet rystet over begivenheten og fortsætter sin ørkesløse tilværelse uten at la sig afficere av noget før hun hører at hendes økonomiske eksistens er truet. Da øiner hun først som nærmeste utvei en flaske blaasyre som findes i huset; men ved nøiere overveielse finder hun dog ut at det er «bedre at gifte sig end at dø en Selvmorders gyselige Død,» og siger ja til Lorcks utholdende frieri.

I egteskapet med Lorck finder Constance til en begyndelse ikke større tilfredsstillelse end i sit første egteskap. Men Lorcks inderlige kjærlighet og fine hensynsfuldhet fremtvinger tilslut gjenkjærlighet for en stund. Længe varer det imidlertid ikke før Constance sløves av ensformigheten og igjen synker ned i sin gamle apati, og da hun saa opdager at ogsaa Lorck har hat sin tjenestepikehistorie, gir hun efter for den antydning til følelser Mejer nu vækker i hende, lover ham endog et stevnemøte ute paa landstedet, men flygter i tide tilbake til byen — hun vil ikke være en utro hustru. Imidlertid har Lorck uventet faat besøk av sin gamle elskerinde, og i det øieblik han forglemmer sig med hende, er Constance fra sideværelset vidne til at hendes mand saa let lar sig drage over i et egteskabsbrudd, mens hun var flygtet hjem til sin pligt. Nu gripes hun endelig av en stor lidenskap — tanken paa hevn, og styrter avsted for at møte

Mejer. I ventetiden stimulerer hun sig med vin og cigarer, og gir sig saa hen til ham for ved avskeden at opdage at ogsaa han har sit lille forhold paa et andet hold: der falder et billede av hendes sypike ut av hans lommebok. Efter disse oplevelser kommer blaasyren endelig til nytte.

Tendensen, at stille egteskapet frem i al sin hulhet, slik som det er blit, fordi kvinderne blir for «daarlig rustet» til det, og mændene tillater sig allehaande forhold utenfor med støtte i den offentlige prostitution, som kampen dengang førtes imot, denne tendens vilde kanske traadt vel saa klart frem, om forfatterinden ikke hadde vist saa stor ensidighet i sin dom. Egtemændene er alle behandlet som en flok usedelige bedragere uten at der er git nogen forklaring av hvordan de er blit slik. Der er ikke én mand i boken som ikke føres frem sammen med en elskerinde, og der er ikke én kvinde som ikke taalmodig bærer bevisstheten om dette, uten Constance, og hun oprøres ikke av etiske grunde, men fordi hun selv mangler evnen til at elske. Men derved er en god del av bokens virkning forspildt. Læseren føler sig nok indignert over Ring, men har vanskelig for at ta det alvorlig med alle hans skrøpeligheter, naar alle de andre, som dog skal være hæderlige og dannete mænd, ikke er stort bedre. Men hvad der er værre — man faar ingen sympati for nogen av disse bedragne hustruer, fordi de er saa karakterløse; mindst endog kanske for Constance, som gaar omkring slap og indolent, uten evne til at føle noget av det som gjør livet værdt at leve. Lykke og ulykke er like

ukjendte begreper for hende. Hun gaar der og slaar tiden ihjel med meningsløs flirt. Naar hun føler sig «som en Kvinde, der at Magelighedshensyn vælger at leve af Skjøgeri», og allikevel fortsætter, fordi hun ikke gidder ta konsekvensen av sin opdagelse, har man vanskelig for med forfatterinden at kaste al skyld paa det samfund som ikke har rustet hende til livskampen. Men naar hun ogsaa av makelighetshensyn gaar ind i et nyt egteskap, og fortsætter paa samme vis med en mand som Lorck, der dog staar langt høiere end Ring paa alle omraader, opgir man troen paa at der er noget i hende som var en rustning værdt. Efter det vi i romanen har faat vite om Constance, studser vi ogsaa da hun virkelig tar giften; vi tror likesom ikke paa at hun har giddet.

Allikevel er boken med sine feil blit et alvorlig angrep paa samfundet. Alt det umoralske som beskyttes ved egteskaperne er angrepet med en uforfærdethet som imponerer. Det religiøse hykleri er stillet frem i grel belysning, og prest og menighetslemmer repræsenterer ortodoksi og vanekristendom som en ypperlig illustration til feiden i «Dagbladet» nogen aar før. Der er ogsaa andre ting som tyder paa at kamptiden var for nær ind paa livet av forfatteren, og der er tydelige reminiscenser baade fra Bjørnson og Ibsen og Kielland (*En Hanske*, *Et Dukkehjem*, *Gengangere*, *Gift*). I sprogbehandlingen er der baade ubehjælpeligheter og slemme romanfraser. Men der var ingen blandt de literaturkyndige som var i tvil om, at dette var en debut man kunde love sig meget av.

Blandt de mange kritikker som blev skrevet om *Constance Ring*, er vistnok Garborgs, som stod i «Nyt Tidsskrift», den som viser den klareste forstaaelse baade av fordelene og manglerne ved boken. Han slutter sin artikel med den sterke anerkjendelse: «St. Paulus havde, fra et mandfolk-standpunkt betragtet, ikke uret, den gang han paabød, at kvinder skulde tie i forsamlingen.»

Amalie Skram var selv fuldt paa det rene med at det ikke var noget mesterverk hun hadde skrevet, men ogsaa at «Constance Ring» bare var det første skridt paa en bane hvor hun kunde række langt, naar hun bare først var kommet i vei.

Et par mindre fortællinger blev de næste arbeider fra hendes haand, nemlig i «Politikens» literære julenummer 1885 «Karens Jul», en fortælling om samfundets hjerteløshet i slegt med «Madam Høiers leiefolk», og saa det følgende aar de to fortællinger «Bøn og Anfægtelse» og «Knut Tandberg», som begge først saa dagens lys i «Tilskueren» for 1886.

Bøn og anfægtelse er hendes første forsøk paa at fremstille en sindssyks lidelser, paa samme tid som den indeholder mange reminiscenser fra hendes egen anfegtelsestid, da bøn og bibellæsning var hendes eneste tilflugt. Der findes mange tilknytningspunkter til hendes egne religiøse kampe. Fru Holm har gaat en lignende vei som hun selv gjennem disse stemninger. Begge har de vanskelig for at slaa sig til ro med troen alene — de forlanger virksomhet fra sin egen side for at sone.

Der er ogsaa i denne fortælling i Sigurds livslede og selvmordstanker en spire til de mange ulykkelige barn, hvis lidelser Amalie Skram skulde komme til at skildre mesterlig.

I *Knut Tandberg* er det en skilsmisses psychologi hun gir. Det er en fortælling om et egteskap som begynder i forelskelse og lykke. Men følelsen svinder, og der kommer en anden kvinde som fanger den letsindige Knut Tandbergs hjerte. Hans hustru blir vidne til forholdet og foreslaar selv skilsmissen i et brev, som gir hendes kjærlighets historie og hans brøde mot hende i ærlige ord uten overdrivelser, et mesterverk som viser at *Constance Rings* forfatterinde har lagt en god alen til sin vekst. Her er ingen ensidig fordømmelse, ikke noget forblindet syn paa mændene, men en stilfærdig og sund forstaaelse, som vidner om at Amalie Skrams evner var kommet ind i et lykkelig spor.

2. *Albertine-striden og Lucie.*

Den diskussion om sedeligheten og den offentlige moral som var vakt ved «En Hanske», tok ny fart, da *Hans Jægers* bok *Fra Kristiania-Bohêmen* kom ut. I og for sig var jo boken ingen literær begivenhet, i grunden et rent patologisk fænomen. Men beslaglæggelsen vakte røre om den, og bragte frem, foruten spørsmaalet om trykkefrihetens stilling i vort land, ogsaa en ny sedelighetsdebat. En række unge kunstnere og studenter stod rede til at slaas for Bohême-moralen, og stilte sig i opposition til venstrepartiet forøvrig, hvis syns-

maater de hyldet paa andre felter. Det blev væsentlig en feide i aviser og tidsskrifter. Chr. Krohg søkte at faa istand et organ for de unges mening i «Impressionisten», som utkom med otte nummer i alt, vinteren 1885—86, og fremkaldte en «Anti-Impressionist»; begge var nærmest utslag av en ungdommelig trang til at heise flag og høre det smelde i vinden. Mest betydning fik bevægelsen ved at erte op de unge kunstnere, som var beskjæftiget med arbeider hvor sedelighetsspørsmaalet var fremherskende, til at gi sine ord hvassere egg end de hadde tænkt. Saa gik det med Garborgs «Mannfolk» som fik passere trykkefrihetsparagraffen uhindret, og saa gik det med Chr. Krohgs «Albertine», som fik dele skjæbne med Jægers bok, om end av andre grunde.

Chr. Krohg hadde flere ganger malt «Albertine», den fattige sypike, som ved vanskelige familieforhold og de raadende samfundstilstande dreves over i prostitutionen. Det var en menneskeskjæbne som hadde grepet baade kunstneren og mennesket i Chr. Krohg, som han nu ogsaa utformet som bok. Det var et direkte indlæg i spørsmaalet om den offentlige prostitution, en alvorlig bok om et alvorlig emne. At den blev beslaglagt, var et meningsløst skridt, som ikke kunde forstaaes ut fra andre bevæggrunde end den at ville dække den levende model Chr. Krohg hadde for den politimand som øver vold mot Albertine efter at ha drukket hende fuld. Den fremgangsmaate Justisdepartementet lot sig rive hen til, vakte en indig-

nation av videre rækkevidde end beslaglæggelsen av Jægers bok.

Blandt de mange som lot sin røst høre i denne sak, møter vi ogsaa Amalie Skram, som utgav i brochureform sine tanker om saken. Det er allerede klart efter hendes forhold til kvindesak og sedelighetssak, hvilket standpunkt hun maatte indta, og at desuten hendes retfærdighetssans maatte bringes i oprør ved beslaglæggelsen,, kunde man forutse. Om selve spørsmaalet offentlig prostitution hadde hun alt uttalt sig i «Constance Ring» i samtalen mellem Constance og fru Sunde.

Den iver hvormed Amalie Müller altid hadde fordømt usedeligheten, hadde ikke paa nogen maate lammet hendes evne til at tænke saken igjennem for at utdra konsekvenserne av de forhold mellem kjønnene som laa til grund for den. Og saa trængte Lucies skjæbne sig frem. Det er historien om en ung pike som glir nedover efterat sjømanden hun hadde været saa glad i, har forlatt hende. Barnet hun fik med ham, døde, og saa rømte hun ind til Kristiania, hvor hun blev statistinde paa Tivoli. Advokat Gerner forelsker sig i hende, og hun i ham. Han gjør hende fra elskerinde til sin hustru, og saa begynder kampen om Lucie og i hende selv. Ingen kan glemme hendes fortid, ikke han som maa skamme sig over at ha hende med i sin omgangskreds, hvor hun altid blamerer sig, ikke de «fine» damer, endnu mindre de «fine» herrer, ja ikke engang fru Reinertson, en moderne dame med frisindete anskuelser paa det sexuelle omraade, men mindst av alle Lucie selv. Hver dag mindes

hun ved mandens misnøie med hendes opførsel om sit tidligere liv, og saa længes hun tilbake til det og søker trøst hos Nilsa og Olsen; de var da snilde mot hende. Og alt det Gerner forlanger av hende, kan hun ikke opfylde: «Mandfolk og slige som jeg kan aldrig være dydige. For det første saa venter ingen det af os, og for det andet hænger Vanerne ved os fra før af.» Den egenretfærdige Gerner som har «hævet» hende op til sig, fordi han ikke kunde la være, faar da ogsaa liten glæde av den bedrift. Efter en scene løper Lucie fra ham midt paa natten, lægger sig træt ned paa et jorde, blir voldtat av en slusk, slaar sig paa helligheten, faar et barn med en føflek som sluskens, og dør av barselfeber.

Om denne bok og dens betydning for Amalie Skram selv fortæller hendes bror:

«Hvor inderlig hun føler sin kunsts emner, efterhvert som de frembyr sig for hende, havde jeg et eksempel paa, dengang «Lucie» udkom. Mange, der hadde hat anledning til at læse bogen i manuskript, advarede hende. Hun søgte i lang tid forgjeves efter en forlægger, saa lang tid, at hun tilslut opgav det hele — tænkte for alvor paa at opgi sit hele forfatterskab. Naar man sa til hende: «Men du kan jo skrive andre bøger» — nei, det var ikke til at tænke paa, hun fik aldrig fred til det; ti dette, som hun hadde skrevet i Lucie, det var noget, som hun *maatte* skrive og *maatte* faa sagt, og naar der nu ikke var nogen som gad trykke det og formodentlig ingen, der gad læse det heller, saa var det formodentlig forbi med hende,

saa vilde hun nedlægge alt; og saa fik hun frem syarbeide, linned og greier, og gav sig til at sy og lappe; «hun duede nu ikke til andet end at lappe filler». Dette var ikke, fordi hun selv satte «Lucie» saa særdeles høit; det gjorde hun slet ikke; men hun hadde gjennemlevet den, som de andre; den var hendes hjertes og sjæls barn, hun kunde ikke skilles fra den. Endelig fik Herman Bang fat paa manuskriptet og skaffede hende forlægger i Schubothe. Saa var den sorg slukt. «Lucie» var forøvrigt vistnok den væsentligste grund til, at hun ikke fik forfatterstipendium, som hun søkte under sit ophold her i landet i 1889 eller 1890. I censurkomitéen sad blandt andre Hartvig Lassen, som hun personlig henvendte sig til; han anerkjendte hendes talent, men «hun hadde skrevet Lucie». «Om hun ikke kunde bare skrive en erklæring, hvori hun paa en eller anden maade vilde antyde, at hun angred den bedrift, saa trodde han nok.» Hun sa ham, at hun selv næsten var sikker paa, at hun ikke kom til at skrive denslags mere; men dengang hun skrev den, *maatte* hun skrive den; hvorledes kunde hun da angre?»

Det gjælder selvsagt ikke bare denne bok, men overhodet alt hvad hun skrev, at hun arbeidet ut fra en uimotstaaelig drift, og i denne tid, de lykkeligste aar av hendes liv, arbeidet hun med en fart og lidenskap som gjør det helt utrolig at hun kunde staa i det, naar man betænker, hvordan hun var besat av sit emne.

Et karakteristisk eksempel paa den overstrømmende taknemlighetsfølelse som altid kom over

Amalie Skram naar hun møtte forstaaelse, findes i et brev hun sendte redaktør Lofthus i anledning av én sympatisk anmeldelse av *Lucie* i «Bergens Tidende». Hun skriver: «Hvad er det dog for et storartet, brilliant menneske, som skriver om bøger i Deres avis? Det *maa* og *skal* De sige mig, for saa vil jeg straks gi mig *til at elske* vedkommende.

En saa fin psychologisk forstaaelse og et saa enestaaende mod til at være sig sin mening offentlig bekjendt, falder det ikke i hver mands lod at bli behandlet af. Hvem er det dog? Sig mig det. Og hvis De ikke gider skrive til mig, hvad De naturligvis ikke gjør, saa hils vedkommende 1000 millioner gange og tak ham som ingen endnu er bleven takket *her* i verden.»

Anmeldelsen var undertegnet P—ls og skrev sig fra fru *Bolette C. Pavels Larsen*, som derefter skrev et brev til Amalie Skram og haapet at hun vilde elske hende like fuldt, naar hun fik vite at vedkommende tilhørte hendes eget kjøn. Det var Amalie Skrams mindste kunst. Hendes taknemlighetsevne var stor, og de uttryk hun gav den, ikke mindre.

3. *Hellemyrsfolket I—III.*

Efter *Lucie* fulgte det mindre betydelige arbeide *Fjældmennesker*, som hun utgav i fællesskap med sin mand, efterat hun forgjæves hadde stridd alene med formen i nogen tid.

Men allerede to aar i forveien hadde hun paa-

begyndt det arbeide som skulde bli hendes hovedverk *Hellemyrsfolket*, hvorav de to første bind *Sjur Gabriel* og *To Venner* kom ut i 1887 paa Salmonsens forlag.

Hadde «Knut Tandberg» betegnet et fremskridt i friere livssyn og stofbehandling, saa hadde hun dog aldrig følt sig saa helt hjemme i sit milieu som efterat hun forla skuepladsen fra Kristiania til Vestlandet, og utnyttet sine barndomsindtryk. Det blev til den trøstesløse historie om Sjur Gabriel som har giftet sig med Oline, efterat han har hjulpet hende at begrave det barn hun har faat med engelskmanden, som hadde lovet at ta hende med til Paradis, men «so gjekk han sta aa drukna, Tøskjen». Saa trøster Oline sig i sin elendighet ute i Hellemyren, hvor hun føder barn efter barn i den usle hytte som er deres hjem, med de korte byturer hvor hun kan lure sig til litt brændevin for nogen fisk hun stikker unda eller for et klæplag hun sætter i pant. Det er paa en vis en videre forklaring av den magt brændevinen har over de elendigste eksistenser, for hvem den er glemsel og endog nogen korte øieblikkes lykke, for Oline som for Madam Høiers leiefolk. Sjur Gabriel har ikke trængt til det, saalænge han slet redelig for at holde det sammen, og endda kunde lægge sig op en daler nu og da, og da ulykkerne tar fra ham de opsparte specidaler, har han et andet lyspunkt i Vesle-Gabriel, som, i den tid konen laa paa sykehuset og faren passet den nyfødte gut, er blit det for ham som brændevinen er for Oline. Saa tungt slitet var, og saa haapløs Olines fyldegalskap blev,

saa var der baade glemsel og lykkerus hos Vesle-Gabriel. Men saa en dag tok Vorherre ham væk i strupehosten, og «fra den Dag drak baade Manden og Konen paa Hellemyren».

I *To Venner* træffer vi Oline som Smaafylla saa reducert at hun ikke længer er andet end et vrak, som barn og barnebarn skammer sig ved at være i slegt med. Sjur Gabriel har i sin elendighet ialfald den fordel at han ikke foranlediger gateoptøier. Han gaar mere stille med drukkenskapen. Barnene er kommet sig til byen, er gifte og i stilling; med undtagelse av den yngste søn som drikker og ikke er stort tess, er de andre paa vei opover samfundsstigen. Baade Jens og Ingeborg har et ordentlig og pent hjem; om det er tarvelig nok, især hos Jens som har arbeide som bryggemand, saa er dog fremgangen fra Hellemyren stor, og barnene vokser op i helt andre vilkaar. Sivert, den ældste gut, som er i lysestøperlære, vilde ha det bra nok, naar bare ikke bedstemoren var til. Som det nu er, kan han aldrig være trygg for at møte hende med alle gategutterne bakefter for at holde halloi med Smaafylla og Tippe Tue, en fordrukken drager med et vittig hode. Og saa er det da han finder paa at gaa tilsjøs for at komme langt væk fra det brysomme familieskap. Det er ikke noget lystelig liv han fører den første tid som kahytsgut ombord i barken «To Venner», hvor han blir sparket og hundset for sin sjøsyke og sit ukjendskap med sjølivet. Men han vinder over den første lidelsesperiode og viser sig efter-

haanden som en gløgg og virksom gut, som ikke er ræd for at ta i.

Reisen til Vest-Indien, opholdet i Kingston, bulerne der, slagsmaalet ombord, hjemreisen, hvor Sivert blir oppasser hos de to franske passagerer, stormen og havariet utenfor Spaniens kyst, er altsammen skildret med en troskap og et kjendskap til forholdene, som aldrig er konstruert — indtrykkene fra de mange aars reiseliv har holdt sig godt. Amalie Skrams hukommelse var fænomenal, hvor det gjaldt de begivenheter og personer hvis utvikling hadde interessert hende. Hun kunde leve scenerne om igjen i sin fantasi til de mindste detaljer, og overføre dem med de nødvendige forandringer paa andre lignende omraader.

Sjur Gabriel var en bok om drukkenskapens last, om hvordan skuffelser og slit bringer Oline til at søke glemsel i brændevinen, og hvordan Sjur Gabriel i sin ytterste elendighet da han mistet sit holdepunkt i livet, Vesle-Gabriel, ogsaa drives til det sidste middel for at kunne holde livet ut. Vi ser gode anlæg hos nogen av de barn som vokser op i Hellemyren, mest hos Jens, den forpinte gut som er vidne til morens fornedrelse og vanstellet hjemme, men som bevarer sit hjertelag og sin hæderlighet under de ulykkelige forhold.

I *To Venner* ser vi følgerne av drukkenskapen hos Jens's søn Sivert, hvis karakter gjennem de mange smaatræk skimtes i faste omrids. Han vilde flygte hjemmefra for at undgaa at faa familieskapet til Smaafylla slængt efter sig. Det lykkes ham ikke at bli kvit det paa havet heller. Besæt-

ningen er mest folk fra Bergen, og under et slagsmaal faar han bedstemorens økenavn slængt efter sig likesaa godt som i Bergen, saa for den saks skyld kunde han gjerne blit hjemme. Men han lærer at greie for sig under livets tilskikkelser, slaa fra sig, hvis han ikke kan sno sig fra det med en list eller nødløgn. Det sidste blir han tilslut en mester i. Han begyndte med at skryte og lage smaaløgner for at slippe unda skjænd og straf. Men usandfærdigheten maa ligge dypere hos ham. Efterhaanden kommer de løgnagtige indfald over ham uten at han faar tid til at beregne om de kan tages for rimelige. Da han gjør op sin konto med Vorherre under stormen, kan han ikke rigtig forklare hvordan det har sig at han er saa fæl til at lyve: «han vilde det ikke, men han gjorde det altid alligevel, det sad i Kroppen paa ham, han vidste ikke af det, før Løgnen var faret ud af Munden paa ham, og saa glemte han det med det samme —». Tyveriet av de smaapenger han maa ha for at kunne være med franskmændene og spille om kveldene, er paa en viss maate et utslag av hans stolthet; han vil ikke laane eller ha noget av dem, vil derfor ikke staa ved at han har tapt sine sidste skillinger, og skaffer sig da nye ved at ta smaapenger ut av lommerne om natten. At hans æresfølelse er vaaken, viser hans fortvilelse, da tyveriet opdages, og han vil styrte paa sjøen for at begrave sig og sin skam. Det er *selvmordstanken* i sin spire, som ogsaa skulde utvikle sig gjennem Hellemyrsslegten.

Allikevel er der saa meget godt i evner og

hjertelag, og dertil en ærgjerrighet som gjennem mange smaating viser hans muligheter for at arbeide sig frem til bedre kaar end familien forøvrig har. Det gode indtryk han straks gjør paa folk ved sin opfatningsevne og lærenemhet, gir haap om at han skal naa frem, saaledes den behandling franskmændene lar ham bli til del. Det han lærer av dem kan komme godt med. Han vil op i de høiere lag.

Paa sjømandsbulerne i Kingston har han ikke været videre heldig hos de sorte damer. Men det later han til at ta sig let. Det er bare den ydmykelse at det netop er hans argeste fiende, kokken, som tar Annie fra ham, der ærter ham op til at pryle kokken. Han synes først at bli opmerksom paa attraaværdigheten av det andet kjøns gunst da seilmakeren fortæller om sin kjærlighetshistorie med en «fin dame». Da vaakner hans ambition og han drømmer sine storhetsdrømmer om Askeladden som fik prinsessen. Han blir ogsaa klar over at navnet maa forandres. Sivert Jensen er ikke noget navn med klang — Hellemyren, Myren, nei Myre vil han hete. Det er likesom mere rygstød i.

«Livet regner ikke med Drømme, men med Evner og Kræfter og Arv» hadde fru Müller skrevet i 1881, og hendes forfatterskap hænger paa det nøieste sammen med de tanker hun hadde fremholdt i sine avisartikler. Det er som illustrationer til dem. Sivert Jensen kunde nok drømme sig frem i verden; men naar han skulde realisere drømmene, var der noget som stadig væk trak

ham tilbake, eftersom han arbeidet sig frem med sit gode hode og den fart han hadde faat i sig paa sjøen. Der var saa mange moralske brist i hans karakter, og de gjorde sig gjældende paa samme uoverlagte maate som alle hans smaaløgner. Derfor blir *S. G. Myre*, som kom ut i 1890, en bok om hvordan Sivert Jensen blir kjøbmand Myre, men ogsaa hvordan tilfældigheterne stadig trækker frem hans usandfærdighet, upaalidelighet og tildels ogsaa hang til drik, og drar ham ned, slik at han tilslut faar alskens forbrydelser paa sin samvittighet, endog den at ha git Smaafylla det sidste puf over i evigheten. Selvmordstankerne dukker nok op i ham hver gang ulykken rigtig er ute; men han er for feig til at vaage skridtet og ogsaa for smidig endnu til at la sig jage ut av livet. Saa lot han sig heller drive ind i det egteskap med Petra Frimann, som han godt ante skulde bli hans ulykke, og han fik egen krambod med det samme av konsul Smith som var interessert i at faa sin husholderske gift.

Om arbeidet med *S. G. Myre* fortæller Ludvig Alver:

«Hun var hos mig en tid paa Kongsberg i 1889, mens hun skrev paa «S. G. Myhre», og jeg hadde da anledning til at se, hvor levende hun var optat af arbeidet; lange stunder kunde hun intet skrive; men saa, naar det var en «god» tid — ja, jeg syntes rigtignok det var en meget «ond» tid, ti mens hun skrev side efter side, noksaa hurtigt, storgraat hun; hun var med sine personer, led intense smerter over, at «det ikke *kunde* gaa dem anderledes,

end det gik dem». Hvis nogen har skrevet ud af sjælen og saa at sie med sit «hjerteblod», saa var det hende.»

Nu skulde Myres avkom frem, den videre utvikling av alt det slegten bar paa av godt og ondt. Men vanskelighеterne ved at gjennemgaa al den lidelse som maatte komme, hindret Amalie Skram fra at fuldføre fjerde del av Hellemyrsfolket saa fort som hun hadde tænkt. Dertil kom de andre gjøremaal, som hun ikke vilde forsømme, husstel og barnestel. I 1888 var hendes datter Johanne født, som skulde bli hendes glæde og omsorg for resten av livet.

4. *Forraadt.*

Amalie Skram hadde i disse aar, da hendes arbeidsevne stod paa sit høieste, levet et lykkelig og utviklende privatliv i Kjøbenhavn. Hun levde mest i ro i byen, bare sommertiden tilbragte hun paa landet, hos gode venner eller ved et eller andet sommerpensionat paa Sjælland eller i Jylland. I byen saa hun av og til nogen gode venner hos sig, likesom hun deltok i selskaper, naar hun ikke var for optat av sit arbeide. Da stængte hun sig inde og skrev og led og graat dag og nat, til hun faldt sammen og maatte hvile. Denne maate at arbeide paa maatte slite paa hendes nerver, som var langt mer mottagelige for indtryk end hos folk flest. Saa maatte der komme en tid da de gjorde oprør mot at utnyttes saa til det ytterste. Det gjorde de, da hun vilde forcere arbeidet med *Afkom.*

Hun merket nedgangen i arbeidsevne, men vilde ikke gi sig over, kunde vel egentlig ikke. Saa skiftet hun stof, arbeidet med litt smaatteri indimellem, men uten tilfredsstillelse, fordi hun ikke fik sin store bok til.

I 1890 utgav hun foruten *S. G. Myre* en samling *Børnefortællinger* ikke netop fortællinger for barn, mere om dem, dels fortællinger fra hendes reiser med sine to smaagutter, dels minder fra hendes egne barnedage. Disse fortællinger er et led i rækken av de mange træk fra barns sjæleliv, som findes rundt om i hendes bøker. Der er nok adskillige som har beriket vor literatur med fortællinger om barns følelses- og tankeliv; men ingen har gjort det med saa dyp forstaaelse som Amalie Skram. Hun har sikkert hat sterke indtryk at bære paa fra sin egen barndom, om hvor uforstaaende og uretfærdige voksne folk kan være mot barn; dertil har føiet sig selvbebreidelser fra den tid hun selv som altfor ung og uerfaren skulde opdrage sine gutter. Det er utgangspunktet for hendes «Børnefortællinger». Men de har sin egen mission at opfylde. De er en anklage mot forældre og andre foresatte, som holder sig til de gjængse opdragelsesprincipper uten at tænke paa at et barn er et individ med særegne forutsætninger og utviklingsmuligheter. Hun har villet vise hvad det er for en uting at proppe barn fuld av katekismus og forklaring og bibelcitater med det tillæg at barn skal ikke tænke, bare tro det de voksne siger. For barn kan nu engang ikke la være at tænke og trække sammenligninger og

bryte sin hjerne med grunden til at de skal ha ris og trusler med djævel og helvete, naar de lyver, mens de voksne netop har foregaat med eksempler i retning av usandfærdighet. Om en voksen tar op en kringle en sælgekone mister paa veien, og gir den til en fattiggut, saa er det ikke at stjæle. Men om en liten pike tar op et silkebaand en sælgekone har mistet, og vil bruke det til belte til dukken sin, saa maa djævelen straks manes frem, og hun maa tvinges til at gjøre avbigt. Men om en voksen gjør et barn uret, endog i en saa haardhjertet form som tante Lise overfor den lille Johanne, saa blir der ikke tale om nogen slags undskyldning. Mellem barn og voksne er der samme kløft som mellem de gode borgere høit paa straa og fattiglemmerne. Derfor kan Rangle sælgekone langt bedre forstaa den lille Johanne end tante Lise kan. — Og al den ufornuft de voksne viser, naar de vælger ut stof til at overfylde de unge hjerner, som nu alt det Jørgen og Ola skal ha ind i sig om konger i Persien og slaget ved Thermopylerne. Det blir en livssak for dem at faa stoppet det ind i sig, om det saa skal gaa paa bekostning — ikke av de naturlige tanker for et barn, for dem tænker ingen paa —, men paa bekostning av helbreden. Der er vel neppe den ting i verden der i tidernes løp er øvet mere vold mot end barnefantasien. Den er blit paatvunget stof som den ingen betingelser har for at greie, og endnu indtil for faa aar siden i en form som var saa fremmed for et barns tankegang at det bare hadde de to vilkaar at vælge mellem: dysse sine tanker i søvn

med fraserne og puge i sig saa langt hukommelsen strakte til, eller ræsonnere over stoffet og gi plads for sine tanker; men det blev jo de fleste snart avvænt med, naar de saa følgerne av det i form av slette karakterer, skjænd og pryl. — Saaledes er Amalie Skrams «Børnefortællinger» blit en bok for dem som har med barn at gjøre, en appel til dem om ikke at være med paa at svække barnenes betingelser for at kunne greie sig gjennem livet, og ikke slaa ihjel deres medfødte fornuft og retfærdighetssans.

Der er sammenhæng mellem Amalie Skrams skildring av barns sjæleliv og hendes øvrige emner. Hun begyndte med en anklage mot samfundet, fordi det gjør uret mot kvinderne ved ikke at ruste dem tilstrækkelig til livskampen, og hun reiste bitre beskyldninger mot samfundet for den maate hvorpaa det vanskjøttet fattigfolk. Kvinder, proletariat, barn — de svake, det var samfundets stedbarn. For dem slog hendes hjerte i medfølelse og medlidelse, og tvang hende til at skrike ut om den uretfærdighet som blev øvet mot dem.

En anden samling mindre ting utgav Amalie Skram i 1891: «*Kjærlighed i Nord og Syd*». Det var de ældre fortællinger «Bøn og Anfægtelse» og «Knut Tandberg», og dertil var føiet en ny fortælling «*Fru Inés*», bygget over erindringer fra hendes reiseliv.

Fru Inés er en spansk levantinerinde, noget i slegt med Constance Ring, med hvem hun har fælles den «abnorme Evneløshed» paa det erotiske omraade. Men fru Inés mangler ikke sanser, helt

og holdent. Der er en sydlændings hete blod i hendes aarer: «Blod og Drift havde hun i sig, ellers vilde det ikke kunne hænde, at hun oplevet dette Henrykkelsens Mysterium i Drømme, som hun aldrig havde kjendt i vaagen Tilstand.» Hun vil ikke nøie sig med drømmene, men gaar paa jagt blandt de levende med aapen beregning. Hendes koketteri er grænseløst, hendes lunefuldhet og hjerteløshet likesaa. Bare der hvor hun tror hendes sanser skal finde tilfredsstillelse, gir hun sit legeme — aldrig sin sjæl. Hun kan forstille sig, «af Slaphed, eller af Unseelse for at blotte sin abnorme Evneløshed». Hun forfører den unge Flemming, og kaster ham fra sig «som et Stykke Legetøi». Han søker døden, og hun blir revet med av den som en følge av sit forhold til ham. *Fru Inés* er en historie om «Splidagtighed mellem Sanser og Formuenhed», som er en videre utvikling av emnet i *Constance Ring*. Det er den samme abnormitet som er motivet. Men nu er der faldt et andet forstaaelsens lys over en saadan skjæbne. Constance hadde trods Lorcks uttryk om hendes sanser, slik som Amalie Skram hadde fremstillet hende, fiskeblod i sine aarer. Fru Inés er en varmblodig sydens datter. Hendes livsavslutning har ogsaa en helt anden psychologisk begrundelse end Constances.

Der er forfattere som skriver sig helt færdig med et emne paa en bok, og saa ikke mere kommer tilbake til det. Ikke saa med Amalie Skram. Det intense samliv hun førte med sin fantasis fostre der levde paa hende, hentet sin næring fra

hende som et litet barn der skal fødes, — det samliv kunde ikke avbrytes saa braat. Det hændte stadig at hendes skikkelser kom igjen og krævde sin ret; en dypere indtrængen i deres sjæleliv maatte hun saa forsøke paa. Slik vokser hun selv med sine mennesker, utvikles med dem gjennem sine arbeider.

Som i *Constance Ring* blir der heller ikke i *Fru Inés* plads for nogen dypere sympati for hovedpersonen. Hun interesserer som et abnormt fænomen. Ikke engang for hendes egteskap med den perverse von Ribbing, føler man medlidenhet med hende. Det er Flemming hvis skjæbne er tragisk. Han er da ogsaa blit et redskap til at bringe videre frem lidelsen i barnealderen. Da Inés siger til ham: «Børnene er da lykkelige?» svarer han: «Det tror jeg ikke paa. Baade jeg og mine jevnaldrende havde det frygtelig trist hver paa sin Vis. I det hele — dette om at Barndommen er den lykkeligste Alder, er bare noget de voksne søger at bilde sig selv og Børnene ind.» Og han har hat et hjem som maa kaldes godt og fredelig.

Aaret efter sendte Amalie Skram ut et bind som foruten de to fortællinger «Madam Høiers Lejefolk» og «Karens Jul», indeholdt den lille skisse *In Asiam profectus est,* om Hagbart Jensens usvikelige tro paa miraklet, og endelig et av hendes ypperste arbeider, fortællingen *Forraadt* der har git samlingen navn.

Det er atter en historie om et egteskap som begynder uten kjærlighet fra hustruens side og ender i fortvilelse. Det er paa en maate det samme tema i variation som hun begyndte sin forfatterbane med og nu hadde utviklet i *Fru Inés*. Atter den store aldersforskjel som i *Const. Ring*, den hidsige egtemand med fortid og den uskyldige hustru uten evne til at føle kjærlighet for sin mand og med skræk og avsky for at opfylde de egteskapelige pligter. Da Riber, som er sjømand, uten at ane hvor naiv og uskyldig Ory er, røber et av sine tidligere forhold, blir hun grepen av en forfærdelse som er helt uforstaaelig for ham. At han prøver at forsvare sig med at andre mænd heller er værre end bedre end han er, gjør bare ondt værre. Det river bare mer og mer istykker for hende, da hun forstaar at det er sandt. Før hadde hun netop samme opfatning om de ting som Amalie Alver, da hun blev gift. Og hun roter og graver sig ned i tanken paa den side av verden som hun ikke ante før. Og saa piner og plager hun manden til at fortælle alt om sit tidligere liv. Hun gir ham aldrig fred, hverken dag eller nat. «Eneherskeren» blir til en ganske almindelig kaptein, knapt nok det. Saa ender det med at hun piner forstanden ut av ham, han slaar sig paa bibellæsning, og ender med at styrte sig i sjøen efter at ha surret haandvegterne fast til sig for ikke at flyte op igjen.

Der ligger en lang og pinefuld utvikling mellem *Constance Ring* og *Forraadt*, en modig og skaanselløs selvprøvelse som skulde skifte ret mellem par-

terne i det ulykkelige egteskap. At Amalie Skram har skrevet *Forraadt,* er det sterkeste bevis for hendes evne til at bruke sin kunst som middel til at vokse som menneske.

I Garborgs bok *Den burtkomne faderen,* som Amalie Skram har oversat til dansk, er der et sted denne reflektion:

«En Skriftefader kunde tage fra mig mine tunge Minder. En klog, fin Mand, som kjendte Verden og Livet og vort Hjærte, og som man turde tale ud til — han kunde gjøre det. Men hvor finder jeg en saadan?

Protestanterne har bare Teologer. Og en fremmed forstaar mig ikke.»

Amalie Skrams religiøse natur følte sig hjemløs i den protestantisme hun var født og opdraget til. Hun trængte noget andet, kanske mest en skriftefar, eftersom livet tok hende i bruk. Hun fandt ham ikke blandt mennesker, men i sin kunst. Der stod hun ansigt til ansigt med en som ikke tok for godt forvanskninger og bortforklaringer. Sandheten uten avkortning, fordret den av hende, og hun gav den ærlig og redelig. Agnete vilde staa sjælelig nøken for den mand hun elsket. Amalie Skram klædte sin blødende sjæl av for sin kunst. Den blev hendes store kjærlighet, hendes lykke og smerte og lutring. Den kunde føles som et aag og som en ulykke; den var en skjærsild som renset hendes sjæl og gjorde hende til det store, fine og gode menneske hun blev.

Der er i *Forraadt* kommet et nyt moment ind i Amalie Skrams digtning: overtroen, varslerne.

Paa en vis holdt de nok alt sit indtog med *Fru Inés;* men der kunde de forklares ut fra hendes sjælstilstand. I *Forraadt* gaar varslerne og anelserne anderledes ind i bokens hele anlæg. Alt bryllupsnatten, da Riber for at lokke Ory, tar sin tilflugt til at fortælle hende en spøkelseshistorie, har han varslet om sin død at ta til. Siden dukker det op igjen, atter og atter, indtil det med «Slomen» er blit en overnaturlig magt, som drar ham ut av livet. Det hænger paa det nøieste sammen med Amalie Skrams egne tanker om de mystiske fænomener, og kom til at spille en rolle videre fremover i hendes forfatterskap.

Denne trang til mystik som hadde utviklet sig av hendes religiøse natur, er et brudd paa naturalismen, et skridt bortimot symbolisme, som hun forøvrig ikke var alene om. Enhver retning inden aandslivet bærer jo i sig sin motsætning, reaktionen mot ensidigheten, og naturalismen var kanske mer end andre retninger utsat for faren ved at forfalde til ensidighet. Amalie Skram, den ypperste av vore naturalister, har klaret dette skjær. Selv vilde hun ikke rigtig være ved det. Da *Herman Bang* i sin anmeldelse i «Bergens Tidende» hadde pekt paa det nye moment, tok hun til gjenmæle og protesterte mot at her skulde være en ny retning i hendes kunst. Men der var nu allikevel efterhaanden kommet med i hendes digtning noget av den nye generations tanker og synsmaater. Uten selv at vite det, har hun gjort svingningerne i tiden med. Hendes bror fortæller hun var romantiker i det første hun skrev. Hendes oplevelser og tids-

strømningerne gjorde hende til naturalist. Hendes utilfredsstillede længsler drog mystikken ind i hendes produktion. Men den tid da hendes evner fandt avklaring, hadde kraftigst tak i hendes skapende evne, og derfor blir mystikken bare glimt i hendes arbeide, aldrig noget drivhjul.

5. *Dramaer: Fjældmennesker. Agnete.*

Da fru Müller dengang i Bergen for første gang prøvde sig som forfatter, valgte hun den dramatiske form, men forlot den igjen for at gi sig over i roman- og novelleformen, hvor hun hadde bedre betingelser for at faa sit stof frem. Den dramatiske form maatte nødvendigvis lægge store vanskeligheter i veien for hende, som ikke hadde særlig kjendskap til den dramatiske teknik. Men der var utvilsomt evner hos hende som kunde overvundet disse vanskeligheter, om de var blit opøvet. Det viser hendes sans for dramatisk opførelse av scener som alt i barne-aarene var kommet frem. Ogsaa hendes intense fortællemaate lægger undertiden scener tilrette paa en maate som faar en til at beklage at dette talent ikke blev utviklet. Kanske kunde noget av det hun hadde paa hjerte, naadd videre frem om det hadde faat scenens liv. Men der er store vanskeligheter ved at beregne hele det ytre apparat som der maa tages hensyn til i et drama, om det skal bli virkningsfuldt, og til trods for at Amalie Skram var rask i opfatningen og forstod at dra lærdom til sig i sine utviklingsaar, er de dramatiske arbeider hun har utgit, vidner

om at der laa et langt arbeide for hende, om hun skulde naa frem til en virkningsfuld dramatisk form.

Det stof hun vilde behandle i *Fjældmennesker* som utkom i 1889, kunde hun ikke faa skik paa — det fløt ut for hende. Den dramatiske koncentration forstod hun sig ikke paa. Saa var det hendes mand foreslog hende et samarbeide, som væsentlig kom til at bestaa i at Erik Skram drog sammen og strøk i hendes anlæg. Indholdet, personer og handling, er helt ut Amalie Skrams eget.

De indtryk stykket er bygget over, skriver sig fra tiden i Kristiania. Det er en sommers flirt og kurtise med de uundgaaelige smaafeider og skærmydsler, og de efterfølgende forlovelser, som man ikke kan regne alvorligere end som utslag av feriekjedsomhet, der hører ind i Constance Rings milieu. Det er et lystspil med en hel del personer, som det har været meningen at ironisere over; men ironien er blit noget unaturlig — der er ikke humør og fart over stykket, og derfor falder det som lystspil. Men der er et par gode iagttagelser og komiske momenter, som en øvet dramatiker kunde gjort noget ut av. Saaledes er Thorsen en god figur, og hadde han, «Fjældmennesket» par excellence, faat tale sit morsmaal, kunde han gjort god effekt i et lystspil. Et godt motiv er ogsaa den luft fra sedelighetsdiskussioner og skilsmisser, som ligger om hele klikken. Nora, som de alle sværmer om, er bare blit en uskikkelig og flanet jentunge, ikke andet, og det er en stor feil at der ikke er humør over hendes streker.

Det var et misgrep av Amalie Skram at ville skrive et lystspil. Hun saa for tungt paa livet og manglet fuldstændig ironiens gave.

Da hun fire aar senere atter skrev et drama, var hun ængstelig, vaaget ikke at sætte sit navn paa det, men indleverte det anonymt og fik det antat paa Dagmarteatret i Kjøbenhavn.

Denne gang var det et alvorlig emne hun hadde dramatisert. Det var levende menneskers lidelser, ikke sommerkurtisen og dens følgesvender hun vilde frem med. *Agnete* er igjen en av de bøker hun har skrevet med sit hjerteblod. Som med Hellemyrsfolket og med Lucie har hun ogsaa lidt med Agnete, den fraskilte hustru, hvis mand ikke er istand til at sende hende det nødvendige bidrag, saa hun kan leve blandt sine venner som før. Hun arbeider det lille hun kan, skriver nogen avisartikler som hun ikke faar betalt, bor sammen med en veninde for at spare; men det forslaar altsammen ingenting. Hun er for stolt til at la de andre spendere, naar hun er ute paa restauranter med dem, og saa drives hun til det bedrageri og smaatyveri som blir hendes ulykke. Som alle de kvindelige hovedpersoner hos Amalie Skram er ogsaa Agnete omsværmet av tilbedere som er hende saa temmelig likegyldige, men som hun allikevel ikke viser fra sig. Hun vil holde den vei aapen for sig at kunne gifte sig, om forholdene kræver det, og kan hun ikke faa den eneste hun elsker, saa er det ikke umulig hun kan ta en anden. Egteskapet har sin historiske stilling som en av de faa leveveier for kvinder; hvad under

saa at ogsaa en bra kvinde regner med det? Men da saa den mand hun elsker, gjør hende det forslag at bli hans hustru, og lykken tar pusten fra hende, viser han, videnskapsmanden, den tørre stuelærde med de mosgrodde meninger om samfundsforhold og individernes ret, sig som en forstokket spidsborger, der ikke kan bekvemme sig til at ta hende til hustru, som har gjort sig skyldig i brudd paa moralske og juridiske lovparagraffer. Hun lægger alt aapent for ham, skjønt hun aner at han ikke kan forstaa og tilgi hende. Ham som hun elsker, vil hun ikke bedrage. Eller «jo, jeg vilde nok, hvis jeg havde kunnet, men jeg *kan* det ikke. For det eneste, jeg har higet og tragtet efter, det er at klæ mig selv aandelig nøgen for den Mand, jeg elsker paa Jorden, for at han skal se mig ganske som jeg er, og om muligt holde af mig tiltrods for, at han kjender mig helt.» Det blir en kamp for Berg. Han elsker hende; men hun er ikke den han vilde elske, om han kunde raa for det. Han gaar fra hende i den tro at han kan greie et egteskap med hende allikevel. Men naar han faar samraadd sin forelskelse med sin borgerlige egoisme, kommer han snart til det resultat at det er ham umulig. Agnete som i sin lykke straaler op som et væsen fra en anden verden, gaar nu de pinefulde dage i møte, da han ikke lar hende høre fra sig. Rastløs gaar hun om, drevet av sine nervers spænding, ut og ind gjennem dørene, venter fra time til time paa tegn fra ham, og da han endelig kommer, er det for at sige hende at han ikke er mand for at gifte sig

med hende. Saa svinder lykkedrømmen for Agnete. Med ham kunde hun blit en anden, han var den hos hvem hun kunde «faa det bedste ud af» sig selv. Men *han* hadde «aldrig kjendt noget til den Hemmelighed, at to Mennesker kan elske hinanden rene.»

Amalie Skram hadde før vist hvordan daarlige tilbøiligheter hos menneskene, som drukkenskap, løgnagtighet, sinne, kan ha sin forklaring som undskylder og retfærdiggjør de mennesker som beherskes av dem. Hun hadde ogsaa før været borte i tyvagtigheten, hos Sivert Jensen, men aldrig likefrem ført dens forsvar som her. Det er den dype tilgivende menneskeforstaaelse hun har skrevet et drama om, som den gaar frem av Doris's ord: «Man skal ikke gaa i Rette med nogen. Man ved aldrig, hvad man selv kunde gjøre i andres Sted,» og av Agnetes svar til Bergs bebreidelser: «Der sidder vist mange bra Folk i Tugthuset.» Det lovbøkerne fordømmer, er ikke altid de træk som gjør menneskene til onde og farlige for samfundet. Der kan være saa meget godt i et menneske med en svakhet, som loven sætter straf for. Agnete er god og kjærlig og hjælpsom. Men hendes begreper om ære falder ikke sammen med lovbøkernes og med Bergs. Berg steiler ved at høre hende nævne det ord «Æresfølelse» efterat han kjender hendes bedragerier og tyverier; men Agnete gjentar det — hun mente netop *æresfølelse*, bare at hun har de meninger om den som hun selv har dannet sig om den som om saa meget andet, ut fra sin egen sunde fornuft.

Høsten 1907 talte jeg med Bjørnson om Amalie Skram. Før jeg tok avsked, sa han: «Der er noget jeg vil ha sagt, og skal De nævne mit navn i denne forbindelse, saa vil jeg De skal skrive dette,» og saa dikterte han:

«Jeg tror ikke det mindste paa det psychologiske grundlag i «Agnete»; jeg maa naturligvis medgi at et menneske som stjæler ved siden derav i mange henseender kan være et udmerket menneske, og da navnlig et høit begavet menneske med mange idealer. Men det er tyveriets *art* som det kommer an paa. Det smaatyveri i andres lommer ute paa gangene og i stadig gjentagelse til visse bestemte tider, -- aldrig kunde et menneske av den aandshøihet og redelige hjertevarme som Agnete har, indlate sig paa det. Det hele er en umulig konstruktion.»

Medicinske og literære autoriteter har ikke noget at indvende mot det psychologiske grundlag. Men Bjørnson viste ofte mangel paa forstaaelse av Amalie Skrams psychologiske evne, vistnok fordi han ikke forstod hendes egne evner og anlæg. Ogsaa med de fleste av hendes andre bøker var han misfornøiet og skrev sine indvendinger til hende, hvad der fremgaar av brever til venner og veninder fra fru Skram.

Om Agnete samler interessen sig i dramaet; men det er ikke stykkets eneste moment. Der er ogsaa to egteskapskonflikter utenom, som dog, skjønt de i og for sig ikke uten interesse, nærmest virker med til at fremhæve dybden i Agnetes kvaler, ved

at vise at endog disse konflikter blekner ved siden av hendes lidelser.

Da *Agnete* første gang blev opført i Kjøbenhavn, faldt det til jorden og greide ikke mere end 8 opførelser. Skylden for det laa imidlertid ikke hos stykket, men hos den tarvelige opsætning det fik. Der kræves meget av hovedrollens indehaver, og den blev lagt i en ubetydelig skuespillerindes hænder. Det er mulig at den mottagelse som blev stykket til del, har tat modet fra Amalie Skram, saa hun ikke flere ganger forsøkte sig som dramatisk forfatterinde. Det var et av de mange eksempler paa hvor en tilfældig daarlig opførelse eller et slet publikum kan ødelægge et godt stykke. At det trods nogen smaa ubehjælpeligheter hist og her, har levedygtighet, har fru Betty Nansens mesterlige spil i hovedrollen vist. Men det fik ikke Amalie Skram godt av. Den saare følelse av at staa utenfor publikums fatteevne, fik ny næring, og hun skulde ta med sig i sin grav den triste bevissthet om at hun nok hadde git noget som dugde, men anerkjendelsen vilde først komme efter hendes død, og da kunde det være saa inderlig likegyldig.

XI

LIDELSENS AAR

1. *Professor Hieronimus* og *Paa St. Jørgen.* — 2. *Pariserreise og skuffelser.* — 3. *Sorgens tid.* — 4. *Afkom.* — 5. *Julehelg.*

1. *Professor Hieronimus* og *Paa St. Jørgen.*

Det første ti-aar i Kjøbenhavn hadde git rask vekst til Amalie Skrams utvikling som forfatter. Med *Sjur Gabriel* hadde hun vist sig som en fremragende skildrer av Vestlandsbondens kaar. Det som i *Constance Ring* hadde været uoverkommelig for hende, sammenarbeidelsen av det rike stof, koncentrationen om hovedemne og hovedperson, begrænsning i komposition og stil, var hun i en forbausende fart blit mester i. Man gaar neppe hendes forfatterære for nær, naar man her tillægger Skram en væsentlig del av æren for at det lyktes saa fort. I seiersfølelsen øket hendes arbeidsevne, saa hun kunde faa færdig to slike bøker som de to første av Hellemyrsfolket paa ett og samme aar. Det var en triumf for hende efter de mange aars stille og resultatløse arbeide nu at kunne

sende ut bok efter bok, som vakte «denne dejlige Forbitrelse hos de «pene» i Publikum», den samme følelse som Else Kant i *Professor Hieronimus* har, og i den følelse har hun trukket for sterke veksler paa sine kræfter. Hendes arbeidsmetode, den samme som fru Kants, maatte slite paa et nervesystem som alt engang før hadde været helt over i sindssygdom. Og saa kom der en dag da maskineriet sa stop, likesom hos fru Kant, som strævde med sit store billede, som hun maatte og skulde male, som hun hadde saa klart indi sig, men ikke kunde faa frem. Amalie Skram hadde sit store arbeide S. G. Myres avkom under hænderne, og det gik hende nøiagtig som fru Kant. Hun kom ikke nogen vei med det. Fru Kant kunde male «søde, yndige Billeder med smilende Landskaber og Flitterstasfigurer», det vil sige: «det *kunde* hun altsaa ikke». Fru Skram kunde skrive smaa pene fortællinger til at stikke ind i et tidsskrift eller et julehefte, men hun kunde ikke faa «Afkom» færdig.

«Aa for en Jammer. Skulde se paa dette forfærdelige Smøreri, der sved hendes Sjæl som Ildsluer. Ha klart og levende i sig, hvordan det *skulde* være, og saa — —.

Denne Kamp mellem det, hun *vilde* male, og det, hun malte, skabte et Sammensurium af Elende, der grov sig ind i hendes Hjerne, filtred sig om alt, hvad hun hørte og opleved, lammed hendes Energi og knækked hendes Vilje.»

Skildringen av Else Kants sjælstilstand er en tro avspeiling av Amalie Skrams ved denne tid. Hun var overanstrengt, pint av de mange gjøre-

maal hun skulde greie, husstel, barnestel, pikesorger; men det var smaating ved siden av den store egentlige livsopgave hun hadde faat: den at skulle skildre livets jammer, at synge den «traurighetens høisang» hun engang hadde talt om. Det var hendes opgave, hendes mission i livet, og den kunde hun ikke svikte. Den skulde hun først og fremst være tro mot, og den kunde ikke forlikes med alt det andet man krævde av hende. Og hun var selv den som stilte kravet strengest. Hun led ogsaa intenst ved at se at ikke alt gik som det skulde i huset. Hun anklaget sig selv i de bitreste uttryk. Alt bidrog til at gjøre hendes tilstand uutholdelig. Hendes lille datter Johanne som var hendes avgud, led under det; hun næret de mest overdrevne forestillinger om barnets helbred. Skrantet det litt, trodde hun straks det var en livsfarlig sygdom. Litt hoste eller blodmangel var nok for hende til at regne ut, at barnet hadde tæring. Hun blev plaget av fikse ideer og tvangsforestillinger, som dengang for længe siden da hun hadde hat et forbigaaende utbrudd av sindssygdom. Med tanken paa den tid og opholdet paa Gaustad, hvor overlæge Sandberg hadde hat en velgjørende indflydelse paa hende, fandt hun saa ut at hun maatte rives bort fra sit arbeide med magt, og at et sindssykehospital var det rette sted for hende, «for» — som ogsaa fru Kant selv fandt ut — «jeg *er* jo altsaa ikke normal».

Og saa kom hun efter huslægens raad til «professor Hieronimus», d. v. s. en anset dansk sindssykelæge. Sine oplevelser, iagttagelser og indtryk,

baade sande og sykelige, derfra er det hun har skildret i de to bøker «Professor Hieronimus» og «Paa St. Jørgen», der begge kom ut i 1895. Det er en troværdig skildring av hendes egen oprevne tilstand, da hun kom ind, likesom det skandaløse i at hun blev anbragt og holdt indespærret paa sjette avdeling, hun som fremfor alt trængte ro. Det eneste som holdt hende oppe under de forfærdelige kvaler hun gjennemgik hos Hieronimus, var dette som ogsaa gav Else Kants vilje ny styrke: «Men selv om hun døde, vilde jo Anstalten leve. — — — Hvis hun slap levende herfra, saa kunde hun fortælle og advare og kanske redde om det blot var et eneste Menneske fra det, hun her havde oplevet.

Nei, hun *maatte* leve.»

Det gik ind som et led i hendes opgave i livet, hvad hun her saa av lidelser, baade de helt og holdent sindssykes, og deres som var utsat for brutal behandling, fra slegtningers side eller fra en overlæge, som bare behandlet sine patienter en bloc uten at studere hver enkelts lidelser og sjælstilstand. Det var atter respekten for individets ret hun hadde set krænket, den som hun altid hadde slaas for. Det vilde naturligvis ikke være vanskelig at peke paa abnormiteter ved Else Kants sjæleliv, like saa litt som ved Amalie Skrams. Det gaar frem av hendes egen skildring av hospitalslivet som av hendes tilstand før. Likesaa visst kan det la sig gjøre med Hieronimus at peke paa interessen for det abnorme, slik som den kommer tilsyne i hendes produktion. Hendes mangel paa evne til

at beherske sit følelsesliv var sikkert heller ikke normal, og hendes uvilje mot Hieronimus tok form av en mani. Else Kants spekulationer over alt det man kan ta for sindssyke og behandle som sindssyke i «Paa St Jørgen», er et naturlig utslag av hvad hun saa og hørte om sig paa «galehusene», som hun haardnakket blev ved at kalde asylerne:

«Hvormange Mennesker fik mon gaa fri og frank omkring, hvis der f. eks. i hver eneste Gade derinde i Byen var installeret en Hieronimus med Magtfuldkommenhed til at spærre dem inde, der efter et Hieronimus Skjøn var sindssyg? Og hvis der saa gaves en af Staten udnævnt Overhieronimus, hvis Bestilling det var at skulle se alle de smaa Hieronimusser paa Fingrene, mon saa ikke disse Smaapaver en vakker Dag Tur efter Tur vilde bli puttet i en Vogn med en Vogter og to Portører og transporteret til Galehuset? Tænk hvormange Sindssygeanstalter der saa maatte bygges. Mange flere end man kunde faa Hieronimusser til at forestaa. — — — Og hvor skulde man saa gjøre af de rigtige Gale, de som var farlige for den offentlige Sikkerhed og for Næstens Liv og Lemmer. Dem fik man fort væk kappe Hodet af og grave ned, eller brænde op i Huj og Hast.»

Hendes tilstand efter disse lidelser, hvor hendes indre blev «herjet, lagt i Grus og Aske, som efter en Ildebrand», var da ogsaa blit som fru Kants, saa reducert ved at lide en uret overfor hvilken hun stod magtesløs, at hun graat av bevægelse ved tanken paa det retskafne menneske som gjorde

sin pligt, og sa fra at hun ikke blev bedre av at være paa asylet.

Hun var besat av «Hieronimus» da hun kom ut fra hospitalerne, og den besættelse gav hende arbeidsevnen igjen. Rigtignok kunde hun ikke ta fat paa *Afkom;* men saa fik hun sin forbitrelse utløst i de to bøker om galehusopholdene.

Som det maatte være at vente, gjorde *Professor Hieronimus* en voldsom opsigt. Den kom som et led i en hel storm paa 6te avdeling ved det kjøbenhavnske kommunehospital. Der hadde alt været et par angrep paa den overlæge Amalie Skram har brukt som model for sin professor; saaledes var det en sak som hadde sat sindene i oprør at en grevinde var blit indespærret av sine slegtninger væsentlig paa grund av sin religiøsitet og godgjørenhet mot fattige barn. Historien er brukt av Amalie Skram. Ogsaa de øvrige sindssyke kjendtes let igjen i Kjøbenhavn, og boken blev tat som en korrekt beskrivelse av forholdene paa 6te avdeling, og paa en tid da almenheten var saa sterkt ophidset ved tanken paa at der sat folk i offentlig stilling med en slik magt og brutal mangel paa hjertelag som denne Hieronimus, oversaa man fuldstændig de beviser boken gir paa en abnorm sjælstilstand hos Else Kant. Endog et lægmandsskjøn maa lægge merke til at Amalie Skram i sin sanddruhet her omtrent selv har stillet diagnosen morbus mentalis, hvad hun efter bokens hele anlæg netop vilde motbevise. Derved burde boken ha diskvalificert sig selv som bevis mot den sindssykelæge som hadde staat model til den. Men den blev brukt under de langvarige debatter

og retssaker som tilslut gjorde vedkommende overlæges stilling helt uholdbar, og endelig flere aar efter foranlediget ham til at ta til gjenmæle, ogsaa mot fru Skrams bok som han kalder «et Væv af Digt og Sandhed, som Ingen, heller ikke Forfatterinden, vilde være i Stand til at udrede». Ifølge andre sindssykelægers opfatning indeholder boken ypperlige iagttagelser av de sindssykes sjælstilstand, likesom den i al sin uhygge er kunstnerisk komponert, saa der ikke blir gjentagelser eller slappelse i spændingen.

Amalie Skram i 90-aarene.

Opholdet paa «galehusene» hadde da ialfald gjengit Amalie Skram arbeidsevnen. Frisk var hun ikke blit. Hun vedblev længe at være i en irritabel tilstand, altid paa grænsen til at flyte over av sindsoprør.

De to bøker, hvorav «Professor Hieronimus» kom i to oplag, indbragte hende rikeligere honorar end hendes tidligere bøker, og nu begyndte hun at ta op igjen en drøm hun før oftere hadde ønsket at kunne realisere, en reise til Paris.

2. *Pariserreise og skuffelser.*

Amalie Skram hadde reist saa meget som fru Müller at hun ikke senere led av nogen utfærdstrang. Hun holdt sig i ro i Kjøbenhavn med et par besøk i Norge (i 1888, 1893 og 1898) foruten de mindre sommer- og rekreationsophold paa landet i Danmark. Det var bare én reise hun drømte om og fantaserte om, men aldrig hadde faat raad til at foreta — en Parisertur. Nu hadde hun endelig faat et honorar som strakte litt længer end til det nødvendigste, og nu vilde hun ogsaa til Paris som andre forfattere og kunstnere.

Høsten 1895 kom hun endelig avsted efter at ha rustet sig som om hun skulde paa langfart til havnebyer i fjerne egner av jordkloden, hvor hun kunde imponere med sine Kjøbenhavnertoiletter. Kjoler og dragter og de utroligste ting blev pakket, og med svære kufferter kom hun endelig avgaarde med forventningen spændt til det ytterste.

I Norden var hun nu, især efter *Professor Hieronimus* en berømt forfatterinde. At hun ikke ogsaa skulde være det i Paris, faldt hende ikke ind. Med minderne fra sine reiser i de unge aar, da hun blev fetert overalt, og de høieste samfundslag i havnebyerne hadde søkt at trække hende med til sine fester, næret hun de mest overdrevne forestillinger om hvordan Pariseropholdet vilde bli en eneste fest. Dengang var hun jo ikke andet end en almindelig skibsførerfrue; nu var hun forfatterinden Amalie Skram. Hvad hun ikke tænkte paa, var for det første at Paris ikke var en over-

sjøisk havneby, men dernæst at der var gaat et kvart aarhundrede siden hun var den feterte skjønhet fru Müller, et tidsrum som ikke var gaat sporløst over hende. Hun var endnu vakker, hendes øine beholdt sine vidunderlige uttryk til det sidste; men aarene og alle de kvaler hun hadde gjennemgaat, hadde herjet hende. Der var ikke noget tilbake av den friske umiddelbare glæde over øieblikket, som hadde lagt glans over hende, ikke noget mere av det uttryk som sa at om hun var blit skuffet, hadde hun endnu tro paa at der fandtes en lykke hun kunde naa gjennem kamp og arbeide. I de sidste par aar hadde livstroen lidt skibbrudd, og lidelsen, hendes egen og andres, hadde præget hende. Dertil kom sygdommen og trøstesløsheten ved altid at staa utenfor livets høieste glæde. Den smule elasticitet som ungdommen hadde git hende, var borte. Hun hadde i de lysere stunder haapet at alt skulde bli som dengang, naar hun fik hjemmet og alt det tunge bak sig, og kjendte verdensbyens larm og brus om sig. Hun skulde leve op igjen, naar den hyldest slog mot hende, som engang hadde berust hende, dengang orlogsskibene i de fremmede havner gav salut for hendes skjønhet. Men nu skulde hun hyldes ikke for den skjønhet hun hadde faat ved naturens lune, men for sit eget arbeide, for alt det hun hadde lidt og stridt med for at gi menneskene av sit hjertes overflod.

Skuffelserne begyndte alt paa reisen. Hun har til «Politiken» skrevet et reisebrev som ikke længer er præget av den glade tone og de forhaap-

ninger hvormed hun tiltraadte reisen. Saa kom logierne i Paris, som hun aldrig blev fornøiet med — hun flyttet rastløs fra sted til sted. Og maten klaget hun altid over. Alt det hun skulde se og glæde sig over, vakte ingen glæde i hende. Hun var bare saa træt av alt. Og der var ingen som gjorde stas av hende. Hun gik paa kaféer og varietéer med en norsk klik, og fik slet ikke bruk for sine kjoler. Heldigvis hadde hun Garborgs at holde sig til; ellers vilde det været rent galt. Med fru Garborg sluttet hun et venskap som blev hende til støtte og glæde for resten av livet. Veiret indunder jul var heller ikke festlig, og det virket trykkende paa hende. Saa var der gaat for mange penger til utrustningen og reisen. Alt sammensvor sig om at knuke hende ned. Hun følte sig ensom og gammel. «Nej, naar ungdommen er forbi, saa bør et menneske dø døden. O ungdom, ungdom, da hjærtet sprang af fryd ved alt nyt en saa! Nu springer hjærtet *aldrig* mere, hvad jeg saa end ser,» heter det i et brev til fru Garborg, som prøvde at faa hende med ut og opmuntre hende. Og senere: «Men herregud, sig mig, hvad orker Du at ta dig til i dette svarte elendige vejret, og i denne underlige tilstand af en levemaade? Og endda er Du to, og ikke en. — — — Jeg kan vist ikke holde ud at bo her, maden er bleven saa rent uspiselig slem, jeg føler mig afkræftet indtil døden, fordi jeg altid gaar paa næsten ingen ting.» Saa skulde hun læse fransk. Først læste hun sammen med Garborgs. Men det gik slet ikke. Garborg har fortalt hvordan hun slog sig

vrang og hidset sig op i et helt raseri, fordi franskmændene f. eks. ikke hadde noget ord for *at staa*. «Être debout» — hvad var det for noget? det kunde hun ikke, vilde hun ikke lære.

Endelig gik hun paa visit til den svensk-norske minister. Ogsaa der var det skuffelse. Man lot hende forstaa at det var den *danske* minister hun skulde henvende sig til. «Gid fanden hadde alle ministre!» utbryter hun i sin ærgrelse over den mislykkete visit. «Uf ja verden er houger af jammerdaler!» heter det juleaften.

Saa blev hun syk, maatte holde sengen ret som det var. Heldigvis kom hun da tilslut i gode hænder, hvor hun fik baade mat hun kunde spise, og pleie, naar hun var daarlig. Garborgs hjalp hende trolig over alle kalamiteter. Engang foranstaltet de endog en bortførelse ved en av de mange flytninger.

Saa var det pengesorgerne som pinte hende, og saa var det tanken paa datteren hjemme, som hun forresten visste i gode hænder. Opholdet kunde ikke bli av lang varighet under disse omstændigheter, og vel en maaneds tid efter jul var hun paa hjemreisen.

Forfeilet hadde hele Pariseropholdet været, og det fik da ogsaa sin plads i Amalie Skrams sind som bevis for de skuffelser og den miskjendelse som altid blev beredt hende; det spiller jo ogsaa en stor rolle i *Landsforrædere*. Men en avveksling hadde reisen været, og da hun sat hjemme igjen og kunde fortælle om Paris, tok det hele sig ikke saa værst ut. Til trods for at hun ved hjem-

komsten møttes av den efterretning at Johanne hadde faat skarlagensfeber under et besøk hos nogen gode venner, hvor hun fremdeles maatte bli liggende, var hun ikke saa litet opkvikket efter turen, om der end kommer nogen bitterhet frem av og til. Til fru Garborg skrev hun den 10. febr. 1896:

«Jeg er forfærdelig glad ved at være kommen hjem, og jeg længes ikke det bitterste til Paris — hvor jeg jo forresten efter Politiken skal ha været «gjenstand for megen opmærksomhed fra franske og udenlandske literaire kredse.» Hvor sligt kommer fra, maa gud vide. Jeg havde til et menneske, paa forespørgsel sagt at jeg havde truffet Le Roux, og nogle af hans venner, som ogsaa havde inviteret mig, og dernæst gjort bekjendskab med en flamsk digter, hvis livsstilling var skibsmægleri. Og saa staar denne tirade i Pol. som Du kanske slet ikke har sét.

Forresten, nu efter hjemkomsten nyder jeg, mærkelig nok meget mere Paris, end da jeg gik dernede.»

Men arbeide hadde hun ikke kunnet i Paris, og arbeide kunde hun heller ikke, da hun kom hjem. Den tid som kom, blev en pinens tid. Før hun reiste, hadde hun trodd at hun skulde finde sin ungdom igjen, sine kræfter og sin arbeidsevne. Nu var ogsaa det haap tilintetgjort. Hun følte det tungere og tungere at hun var blit gammel. Ogsaa det at hendes skjønhet var forbi, kunde hun ikke undlate at føle som en sorg, skjønt det ofte før hadde pint hende at det var den og ikke hendes aand eller hendes hjerte som gav hende et præ blandt

mennesker. Men det værste av alt var at hun ikke arbeidet som før med fart og liv. Det hadde gaat tungere for hver bok i det sidste. Bare med de to bøker fra galehusene hadde hun faat den gamle indignationens fart i sig. Og nu syntes det at gaa helt i staa. Tungt og møisommelig gik det med *Afkom* — hun saa ikke fremskridt, og det hun fik gjort, var hun misfornøiet med. Hun hadde prøvd skifte av opholdssted, følt sig rastløs og hjemløs overalt, fordi hun ikke kunde arbeide. Syk var hun ogsaa ofte. En aarebetændelse, som stadig brøt ut paa ny, plaget hende og hindret hende fra at komme ut blandt mennesker. Saa kom hendes bror Ludvigs sygdom og død til, og hun følte sig lammet.

3. *Sorgens tid.*

Der ligger et langt tidsrum mellem *Sjur Gabriel* og *Afkom*, hele elleve aar, derav otte mellem den tredje og den fjerde del av *Hellemyrsfolket* I alle disse aar hadde *Afkom* ligget over hende som en mare, og hun hadde utstaat de ulideligste kvaler fordi hun trodde hendes arbeidsevne var uttømt. Saalænge hun ikke kunde faa den bok til som hun visste hun maatte skrive, regnet hun ikke med de andre arbeider hun fik fra sig.

Forskjellige vanskeligheter hopet sig nu op i de følgende aar og hindret hende i at faa fjerde del av «Hellemyrsfolket» færdig. Det var sygdom som følge av overanstrengelse under det lidenskabelige arbeide og derefter de bøker det blev nødvendig

at skrive efter opholdet paa sindsykeanstalterne; dertil sorger og bekymringer av mere privat natur, saaledes især at ogsaa hendes andet egteskap nu tok en ulykkelig vending.

Nogen smaating hun skrev i «Tilskueren» viser dog at hendes kunst fremdeles befandt sig i rik utvikling. I augustheftet 1895 hadde der staat en stemning «*Memento mori*» saa stille og haabløs, næsten som et opgjør med livet, og dog maatte hun leve det videre, gaa ørkenvandringen, men endnu *en* sorg rikere. Aaret efter stod *Glæde* i samme tidsskrift. Fru Dortheas refleksioner over døden er Amalie Skrams i disse sygdommens og sorgens aar. Hun hadde ogsaa set dette blaa klædebon som hang ned fra himmelen, og som menneskene klynget sig til, og hun hadde faat tak i det, i den allerytterste flik, som dog hjalp hende til at holde livet ut og finde glæden i den. Men «dypt nede under det lyseblaa Klædebon straalte og jubled og sled og fortvivled og græmmed og sultedøde og forraadte og myrded Verden sig selv». Og da døden staar for fru Dorthea og byder hende valget mellem paa den ene side liv og lidelse og haap om at finde sin tapte kjærlighet igjen og paa den anden dødens fred og evig tap av ham hun har elsket, da vælger hun lidelsen med fuldttonende stemme.

Og *Post festum* skriver sig fra høsten 1896 («Tilskueren», november—december-hefte). Den samme smerte over at ha mistet «*den*, som *var* alle», ensomhetsfølelsen, gaar gjennem denne skisse, som er noget i slegt med *Agnete*. Fru Siri gaar om som

Agnete mens hun venter paa Berg. Ogsaa Siri har denne trang til at vise sin blødende sjæl, klæ sig aandelig nøken for den hun elsker. Men kjærligheten forstaar hun først, da det er for sent:

«Hvor dog Livet hævned og regulerte sig selv. Hun fik den Straf hun fortjente. *Den* og ingen anden.

Hun tænkte tilbage paa de mange, mange Dage, hvor hun havde været glad og hensynsløs og ligegyldig, mens Henrik havde haft det ondt, fordi han elsked hende.

Fordi han elsked hende. Var det da ondt at elske? Ja. En forfærdelig Lidelse. Det følte hun i denne Stund. Fordi den, vi elsker, *aldrig* er den, vi tror og tænker og *vil*, den skal være.»

Bergs tanker fra *Agnete*.

I denne tid tok mystikken mere og mere tak i hende. Hun maatte ha noget som kunde lægge sig likesom forjættende over livet. Sjælevandringer begyndte at interessere hende. Jeg kunde tænke mig en paavirkning fra *Helene von Racowitza* som i denne tid gjennem Bjørnsons formidling var kommet til at korrespondere med fru Skram, saaledes som hun fortæller i sin bok *Von Anderen und mir* (Berlin 1909), hvor hun citerer et brev fra Amalie Skram netop fra denne tid (30. april 1897), hvori hendes oprevne sjælstilstand viser sig. Fru von Racowitza er teosof; muligens har hun søkt at skaffe Amalie Skram den trøst hun selv hadde fundet i teosofien.

At mystikken begynder at gaa ind i hendes digtning, viser ogsaa den lille skisse *Det røde*

Gardin, som stod i «Tilskuerens» maihefte (1897).

Kort efter kom det værste støt hun nu kunde faa. Ludvig Alver blev syk og døde. I de mange vakre søskenpar hos Amalie Skram faar vi et indtryk av hvad disse to var for hverandre. I «*Memento mori*» hadde hun talt om at naar hun hadde graatt ut alle sine taarer, vilde hun ta sin bror i haanden og sammen med ham vandre ut i ørkenen. Der hørte de begge hjemme. Livet hadde git dem av lidelsens overflod. Og nu var han borte. Han døde paa hendes fødselsdag den 22. august 1897. De som stod hende nærmest i de aar hun endnu skulde leve, siger at den sorg forvandt hun aldrig.

Men det var sorg og lidelse som hadde gjort hende til kunstner, og denne sidste sorg gav hende arbeidsevnen igjen.

4. *Afkom.*

I 1898 kom de sidste aars sorg og kval til avklaring i hendes sind, og hun kunde arbeide igjen, ikke bare med smaating, men med sin store bok. Fra august av er omkvædet i alle brever fra hende: «Men først maa min bog være færdig. I 7 og et halvt aar har jeg havt den under arbejde, og er altid blit forhindret fra at fuldføre den. Nu har jeg svoret og jeg vil holde min ed — at jeg ikke rører mig av flækken, før den bog er færdig.» «Her sidder jeg fremdeles naglet fast til min martyrkrak,» heter det i et andet brev. Men saa endelig kom befrielsen en sommer hun stængte sig inde

alene i byen og skrev. Hun blev færdig og følte det som en svær byrde endelig var tat fra hende. «Om bogen er bleven helt god, ved jeg ikke. At der er gode ting i den, er jeg derimod forvisset om,» skrev hun til en ven den 26. oktober 1898.

Afkom er blit en vegtig og indholdsrik bok, bygget over barndoms- og ungdomsindtryk fra Bergen som kom hende nærmere efter brorens død. Den skulde først og fremst bringe slegten fra Hellemyren videre paa elendighetens vei som alt var stukket ut i de tidligere bøker. Gradvis synker Sivert i sit egteskap med Petra ned. Hans gode anlæg kommer bare i enkelte glimt til syne; men mer og mer overhaand tar hans løgnagtighet og andre daarlige instinkter. Det som engang var hans ærgjerrighet, utarter til bortimot stormandsgalskap. Han utvikler sig efterhaanden til en typisk svindler og ender i bodsfængslet. Det eneste forsvar han har at anføre, da Petra i hans sidste stund henviser ham til at det ikke er nødvendig at stjæle og bedrage, om man er fattig, — det har Jesus bevist, er disse ord: «Jesus var heller ikkje gift med Petra Lovise Frimann og hadde ingen Baren sat i Verden.» Har Sivert utviklet sig til svindler, saa har Petra slik sluppet løs al sin giftige ondskapsfuldhet i sit egteskap, at den eneste man synes det gaar an at sammenligne hende med, er den Titta Graa i det svenske folkeeventyr, som ikke engang Fanden vilde røre ved. Elleve barn har dette egtepar fundet det passende at sætte ind i verden — det er jo skriftens ord at man skulde formere sig og vorde mangfoldige. Vorherre har

da tat til sig de fem; men de seks vokser op i sult og nød og styggedom i hjemmet som vidner til elendigheten i Hellemyrsslegten. De to ældste, Severin og Sofie, utvikler sig trods al den daarlige arv de trækkes med, til karakterer med baade hjertelag og en hæderlighet som med smaa brist her og der, staar langt over forældrenes. Mens de andre led av Sjur Gabriels avkom næsten alle er bukket under i drukkenskap, idioti og andre degenerationssygdommer, synes Myres barn bedre rustet baade legemlig og aandelig til at ta op kampen mot livet, da Sofie tvinges ind i et nedværdigende egteskap, og Severin i et øiebliks fortvilelse tar et pengebrev fra sin ven. Tyveriet blir opdaget, og Severin kan ikke bære livet længer, med denne skam paa sig. De selvmordstanker som har ligget og ulmet i slegten, slaar op om Severin og ender hans ulykkelige tilværelse.

Der er i denne bok ogsaa andre familier, hvis degenererte avkom føres frem og forklares ut fra ordet om fædrenes synder. Er det Smaafyllas drukkenskap, hvis oprindelse blev forklart i *Sjur Gabriel*, som skal ha skylden for den skjæbne som rammer Hellemyrsfolket, saa er det usedeligheten som dels alene og dels sammen med drik, skal gi forklaring paa tilstanden i konsul Smiths hjem og i det arnested for alle laster som skulde være Ravns og Andreas hjem.

Amalie Skram gaar selv igjen, ikke i en, men i mange av skikkelserne i *Afkom*. Søskenparrene Severin og Sofie, og Henrik og Lina repræsenterer begge en del av hendes barndom og forhold til

brødrene, især Ludvig; hun kunde erte dem som Fie erter Severin, men ogsaa angre og være hjælpsom og snild som hun. Som Lina saa hun op til sin bror og rent ut elsket ham. Men ogsaa i gutterne gaar der adskillig igjen av Amalie Alver. Diskussionerne mellem Severin og Henrik har sit forbillede i samtalerne mellem Amalie og Ludvig Alver; her som flere andre steder er hun krøpet ind i Henriks ham, likesom en og anden uttalelse av Severin likefrem gir uttryk og ord hun selv har brukt. Med Henrik har hun staat sørgende ved tante Millas grav. Men Milla var netop en side av Malla Alver og den yngste fru Müller, som gik uskyldig ind i sit egteskap. Ikke rent grepet ut av luften er navnet Camilla Amalie Munthe, født Albeck. Milla er en lutret og renset Constance-natur, en kvinde med den samme abnormitet, men med en sjælshøihet og hjertevarme som straaler glæde og lykke ut omkring sig. Hun er den Amalie Alver skulde været. Men den sjæl som under lidelsen hadde utviklet sig i Amalie Skram, var ikke langt fjernet fra Milla. Om man kunde tro paa en re-inkarnation som fru von Racowitza, vilde man kanske sige: i næste tilværelse blir hun Milla. Det er den type hun har arbeidet imot i dette liv.

5. *Julehelg.*

Der kom igjen en lysere periode i hendes arbeidsevne, efterat *Afkom* var blit avsluttet. Hun planla en ny del, «Afkoms afkom», kalder hun den, naar hun taler om den; den sidste skulde

det bli, av Hellemyrsfolket, og hun skrev i den følgende tid ting, som beviser at hendes evner ikke alene var i virksomhet, men ogsaa fremdeles i utvikling med hende selv.

Hun gjennemlevde nu nogen smertens aar som gjorde hendes hjerte endnu varmere for al lidelse, og i sorgen over hvad der maatte ske, veltet selvbebreidelserne ind paa hende som aldrig før. «Alt hvad der er vederfaret mig, er løn som forskyldt,» skriver hun til en veninde, hvem hun fortæller om alt det som er styrtet sammen over hende, siden hun kom ut av «galehusene». «Et gode er der ved den lidelse, jeg har gjennemgaat — dette, at jeg er blet bedre og snillere. Ja, det tror jeg da,» skriver hun i samme brev, og bebreidelser retter hun ikke mot nogen andre end sig selv, naar hun i rolig vemod tænker over hvordan livet har formet sig for hende.

Den ene efter den anden av dem som hadde staat hende nær, var død. Hendes brødre var allesammen borte. I 1898, mens hun efter at ha faat *Afkom* færdig, opholdt sig i Norge, fik hun samtidig efterretning om sin fars og sin første mands død. Over faren, siger hun i et brev, at hun forlængst hadde sørget til ende. Men kaptein Müllers død gik sterkt ind paa hende. Hun følte sig atter stillet overfor den mand som hadde elsket hende saa høit gjennem de mange aar, da hun selv endnu var saa i vildrede med sit liv og sin opgave, at hun bare kunde bringe ham skuffelser. Hendes andet egteskap var nu ogsaa strandet, og hun hadde lært at ta sin del av skylden. Alt det

uoprettelige anklaget hende. Alt det hun hadde gaat i rette med engang, vendte sig likesom om mot hende, og hun saa sig selv alene som aarsaken til sit livs forlis.

Hendes stemning gaar saa klart og vakkert frem av det lille bind smaating hun samlet i 1899 i «Sommer». Her har hun presset sin sorg ind i de smaa fortællinger, stemningsbilleder, i sin smertelige vemod kanske det vakreste hun har skrevet. Her er ingen voldsomme utfald mot samfund eller mennesker. «Rolig i sindet er jeg nu blevet,» skriver hun i et brev, «det som man kalder resigneret». Det er stemningen i *Sommer*, den stille vemod efter stormene i livet. «Jeg gik altid og tænkte, at naar vi engang begge blev gamle og fik hvide haar, saa skulde den komme den store fred, og den store lykke for os begge. *Jeg* har havt den store lykke; jeg har sukket under kjærlighedens tunge aag,» det er de tanker hustruen i den fortælling som har git samlingen navn, skriver ned til sin mand, da hun kjender døden i sig. «Du har for mig været *alt* i verden, og selv da jeg ikke mere elsked Dig som før, var du stadig alt. Jeg vidste og havde og kunde intet andet.» Livet blev nu den store ørken, som hun nok hadde kunnet længes efter, naar hun stod midt i larm og kamp, den stille ørken, hvor hun nu hadde hjemme. Hun skulde ikke dø som hustruen i «Sommer», men som hende i «Memento mori» leve efterat den hun elsket, var tapt. «Det var dog mærkeligt, hvor elendig man blev, naar alle var borte fra en. Eller bare *den*, som *var* alle,» heter det i «Post festum». Men

videre: «Der gaves overhovedet ikke det onde og fæle i verden, som et menneske ikke havde fortjent.» Det var ondt at elske, «en forfærdelig lidelse». Endelig hadde Amalie Skram ogsaa lært den lidelse at kjende, og nu var det hele forbi. Saa forstaar man at der laa en fristelse for hende som for fru Dorthea, den at vælge døden. Men — «lidelsen virkede lutrende som skærsilden paa de dødes sjæle,» og saa valgte hun lidelsen fremfor døden: «Jeg vil leve; jeg vil lide, jeg vil ligge paa et baal i hundrede aar for at finde ham igjen.»

Uten trøst skulde hendes dage ikke rinde hen. Hun hadde sin lille datter, som førte hende ind i «Majkaland».

. . . . . .

«Og naar hun havde grædt ud alle sine taarer, naar hendes indre var blevet tørt og tomt, saa vilde hun tage sin broder i haanden, og sammen med ham vandre ud i ørkenen,» saa hadde hun skrevet i «Memento mori». Den bror hun tænkte paa, da hun skrev de ord, var nu død og borte; men i tankerne tok hun hans haand og vandret — nei ikke ut i ørkenen, men ind i de rike minder de hadde sammen fra barndommen og ungdommen, mens livet endnu bruste omkring dem og lokket dem med sine rike løfter. Hans dagbøker hadde hun og de stemninger han hadde tolket i vers i sin ungdom.

Sommer hadde hun kaldt de vemodige smaafortællinger om sin korte lykkes forlis. *Julehelg* kaldte hun mindeboken over sin bror. Vemod var

sommerhvile for hendes oprevne sind — julehelg var det for hende at leve i minderne om broren.

Hun tok utgangspunktet i brorens fine, litt veke sind, som var saa fremmed for materialismen rundt om ham, og saa litet rustet til at greie sig mot den. Saa digtet hun Arne Hoffs skjæbne som en variation over brorens, kanske brødrenes; der er træk kommet ind som ogsaa hører de andre til. I det fattige, kjærlighetsforlatte hjem, hvor Arne Hoff vokser op med en mor, som bare evig og altid fordrer av ham, blir det stængt inde i ham alt det fine og gode, som længes efter forstaaelse, kjærlighet, harmoni. Saa sterk er hans længsel at han endog søker til den kolde og beregnende mor med sine vers, disse «Udslag af dette indestængte Føleri, som i det virkelige, saa skjønhedsforladte Liv, intet Afløb havde». Han fik det svar morens nøkterne livssyn kunde gi: «Jaja, Arnefar, Prat har vi nok af.» Selv hadde han saa varmt et hjerte, vilde saa gjerne glæde og hjælpe. Engang hadde han villet ta til sig et litet fattigbarn, han som knapt eide nok til sig selv. Saa drives han av sin medfølelse med hende som hadde været hans brors forlovede, til en korrespondance med hende, som sluttelig resulterer i at han paa opfordring forlover sig med hende. Hadde han før været pint av forholdet til moren, saa faar han det ikke bedre efterat han har faat Henny Bangs hjem at færdes i. Den samme glædesløse tilværelse og kamp for at skaffe det nødvendigste. Dertil en søn i huset som er idiot, og endelig den temmelig grovkornete sanselighet hos Henny, som

han støtes tilbake fra. Det gik altid saa anderledes end han tænkte. Der hadde han gaat med en tanke om gjennem Henny at komme op i en høiere sfære, i en bedre aandens verden; hun hadde fættere som var læger og endog professorer. Men de viste straks at de ikke brød sig om sine forsultne slegtninger.

Saa blir han vikar ved skolen i en liten by inde i landet, hvor han endelig finder den glæde i en passiv lykke som kaster sol ind i hans korte liv. Han kommer til at bo hos en fint dannet og elskværdig familie, hvor fru Alvilda kommer til at fyldestgjøre hans krav til et kvindeideal. Hun er en slegtning av Milla i *Afkom*. Arne Hoff leker med hendes barn, som Ludvig Alver hadde lekt med sin søsters barn i Fredrikshald; han følger med familien til hendes forældre, den gammeldags hyggelige, gemytlige sorenskriver og hans kjærlige hustru, hvor døtrene bringer liv og humør ind. Han føler sig hensat til et lykkens land han hittil bare hadde drømt om. Den kjærlighetsløse forlovelse er det eneste som trykker ham heroppe, hvor han ogsaa spiller en viss rolle ved byens festligheter som den der skriver festsangen og holder 17-maitalen.

Saa kommer sommerferierne, og han drager derfra, først op paa fjeldet med en kamerat og kommer sterk og kjæk ned derfra for at besøke sin mor og sin forlovede. Møtet med dem begge er endnu tungere end før — der blir bare én ting tilbake for ham, at løsgjøre sig fra disse forhold. Men det blev ham for vanskelig. Han som hadde misbilliget sin brors handlemaate, skulde nu gjøre

det samme. Han kunde det ikke og overlot avgjørelsen til Henny, som endelig ved avskeden gav ham fri.

Han kom op til indlandsbyen, bare for at ordne sig til at reise til en liten kystby, hvor han hadde faat et adjunktembede. Nogen glæde følte han ikke over at forlovelsen nu var hævet, snarere var det som om han hadde læsset endnu en byrde av skyld paa sig. Heller ikke kunde han tænke paa at gjøre til sin hustru fru Alvildas søster som hadde forelsket sig i ham. Det var hende, fru Alvilda selv han elsket, og hun kunde aldrig bli hans. Ikke saa at han følte det som nogen ulykke. Hans ønsker var altfor virkelighetsfjerne til det. «At elske var *et*. At besidde et helt andet. Med *Besiddelsen* af den Elskede kom jo netop Smerte, Sorger, al Jordlivets Jammer. Hvor var han fuld av stille Fred. Der lød som et sagte, jublende Fuglekvidder inde i ham.»

I denne stemning indretter han sin nye hybel i kystbyen, med tankerne helt hos dem han hadde forlatt. Da det nærmer sig juleferierne, gaar han i en lykkerus ved tanken paa at nu skal han reise op og besøke dem; han gaar ut i naturen og sætter sig til at drømme om sin lykke. Der paadrar han sig en lungebetændelse som efter faa dages sygdom ender hans liv.

Den sidste færdige bok Amalie Skram gav os, er i sin inderlige stemning et nyt vidnesbyrd om hendes vekst som menneske og utviklingsmulig-

heter som kunstner. Der er langt mellem det forrevne sind som begyndte sin bane med at anklage samfundet, forældre, lærere, prester, Vorherre selv, og den stille resignation som tok livets vakre minder frem i den store ensomhet, som nu var blit Amalie Skrams liv. Nu var hun i al sin fattigdom rik nok til at dele med menneskene sin dype forstaaelse og sin rike kjærlighet, den hun engang hadde skimtet, da hun for længe siden skrev: «Der gives en anden sort Kjærlighed, der ingen Beruselse fører med sig, saa lidt som Drømme om Nydelse og Lykke, og det er den, der fødes af Medlidenhedens Smerte i deres Hjerter, der forstaar og har Øje for menneskelig Lidelse og den arbejder fremfor alt til Arbejde, Arbejdet for at lindre. Til dens Pris kunde det ikke være afvejen ogsaa engang at lave en «Højsang».» Dengang hun skrev det, stod hun midt i sin voldsomste gjæringstid, — hun saa klart, men formaadde endnu ikke at realisere i liv og digtning det hendes væsen længtes imot. Nu stod hun ved avslutningen av sin bane. Nu var Høisangen laget. Det blev hendes hele livsverk, en menneskekjærlighetens høisang.

XII

SIDSTE DAGE — DØD OG EFTERMÆLE

Det var nu bare nogen sygdommens og sorgens aar Amalie Skram hadde igjen. Men alt maatte hun gjennemgaa; livet hadde saa litet pardon for hende, som hun hadde hat for samfund og institutioner dengang hun først støtte paa dem.

Flere og flere av hendes venner var døde og borte. Til de nærmeste hadde hun regnet *Viggo Hørup*. Ved hans død skrev hun til fru Garborg: «Jeg er i en tilstand af sorg over Hørups død, saa du ikke kan tænke dig det. Han var mig saa god, saa god en ven.»

De sidste aar hadde hun levet svært ensom, tok helst ikke imot fremmede, knapt nok de nærmeste venner. Da *Nordahl Rolfsen* var beskjæftiget med at samle bidrag til «*Norge i det XIX aarhundrede*», opsøkte han ogsaa Amalie Skram for at faa hende til at skrive noget fra Bergen. Det holdt haardt at faa hende i tale. Paa hendes dør stod næsten altid plakaten: Fru Skram er ikke hjemme. Der indenfor sat hun som oftest lænket

kunde tro paa at hun skulde undgaa denne sorg, den eneste hun ikke hadde fristet, den at miste et barn. Saa laget hun sig i sin fantasi den sorg hun ikke fik.

Men midt i alt det hun selv hadde at staa i, glemtè hun ikke andre. Hun sørget for en liten glæde til alle dem hun kunde naa av fattige og lidende, og hun lærte sin datter op til det.

Hun var saa uendelig nærtagende, fordi alt tok saa store dimensioner, blev saa let rørt til taarer, av sorg og av glæde. Hun spiller komedie, sa de som ikke kjendte hende nærmere; hun hykler. Nei hun var sand i sine taarer som i sit smil nu da hun hadde lært livet til bunds at kjende. Hun hadde bare andre maal end folk flest, saa dypere og længere end andre ind i en liten hverdagslig hændelse, ind i en menneskesjæl. Det var en av hendes evner, at hun straks saa paa et menneske hun traf, hvad der bodde i det. Hun følte sig straks tiltrukket eller frastøtt. Og hun dømte sjelden feil.

Hun smigret, sa endog hendes venner; hun overdrev saa sine følelsers uttryk. Hendes uttryk var altid sterkere end andres; men hendes følelser var det ogsaa. Og særlig var hendes evne til at føle taknemlighet stor. Da hun fik 800 kroner aaret av den danske stat, graat hun stride strømmer av taarer. Man husker uvilkaarlig fru Kants rørelse, da overlægen paa St. Jørgen sendte hende hjem. Men det var store ting for hende at faa de penger. En anden gang, da hun træt og utmast kom hjem fra en bytur, satte hun sig straks ned for at skrive til en ven. Der var hændt hende saa meget deilig. Først hadde hun faat en aker-

for sin datter, og lære hende at agte menneskene, fremfor alt den menneskelige lidelse. Gjennem sygdom og sorger, de store som de smaa, slet hun ærlig for at holde hjemmet sammen for datterens skyld, altid plaget av de smaa ærgrelser som vokste i hendes fantasi og oprevne, mottagelige sind. Pikesorger var der altid. Hændelser som vilde virket ved sin komik paa andre, blev til en tragedie for hende. Som engang hun hadde en pike som stjal til sit barn. Fru Skram hadde kjøpt et nyt sengeteppe som hun var svært stolt av. En dag var det klippet i to, og den ene halvdel var borte. Piken hadde tat den til sit barn. Fru Skram stod uten forstaaelse: «At hun stjæler til sit barn, det kan jeg forstaa. Hadde jeg set et nydelig sengeteppe som dette og hat et barn som frøs, saa hadde jeg tat det. Men skjære det over i to, ødelægge det vakre teppe —!»

Saa var Johanne syk, ikke noget alvorlig, litt bleksot bare. Huslægen blev hentet og en nær ven tilskrevet at nu var Johanne meget syk — fru Skram frygtet «det værste» (d. v. s. tæring). Litt før lægen kom, begyndte hun at forberede datteren. Hun maatte ta det rolig, ikke bli forskrækket; om nu doktoren sa det var tæring, saa skulde hun til et sanatorium — man kunde helbrede tæring nu. Hun maatte bare være fornuftig og ikke sætte sig imot at reise. Paa denne maate blev jo datteren, som hadde tat sit ildebefindende meget let, noget opskræmt, og hadde litt hjertebanken da doktoren kom, men endda ikke nok til at gjøre videre nummer ut av. Det var som Amalie Skram ikke

kunde tro paa at hun skulde undgaa denne sorg, den eneste hun ikke hadde fristet, den at miste et barn. Saa laget hun sig i sin fantasi den sorg hun ikke fik.

Men midt i alt det hun selv hadde at staa i, glemte hun ikke andre. Hun sørget for en liten glæde til alle dem hun kunde naa av fattige og lidende, og hun lærte sin datter op til det.

Hun var saa uendelig nærtagende, fordi alt tok saa store dimensioner, blev saa let rørt til taarer, av sorg og av glæde. Hun spiller komedie, sa de som ikke kjendte hende nærmere; hun hykler. Nei hun var sand i sine taarer som i sit smil nu da hun hadde lært livet til bunds at kjende. Hun hadde bare andre maal end folk flest, saa dypere og længere end andre ind i en liten hverdagslig hændelse, ind i en menneskesjæl. Det var en av hendes evner, at hun straks saa paa et menneske hun traf, hvad der bodde i det. Hun følte sig straks tiltrukket eller frastøtt. Og hun dømte sjelden feil.

Hun smigret, sa endog hendes venner; hun overdrev saa sine følelsers uttryk. Hendes uttryk var altid sterkere end andres; men hendes følelser var det ogsaa. Og særlig var hendes evne til at føle taknemlighet stor. Da hun fik 800 kroner aaret av den danske stat, graat hun stride strømmer av taarer. Man husker uvilkaarlig fru Kants rørelse, da overlægen paa St. Jørgen sendte hende hjem. Men det var store ting for hende at faa de penger. En anden gang, da hun træt og utmast kom hjem fra en bytur, satte hun sig straks ned for at skrive til en ven. Der var hændt hende saa meget deilig. Først hadde hun faat en aker-

høne i present fra en mand som hun ikke trodde husket med venskap paa hende længer. Saa hadde hun i byen møtt tre mennesker, «som stansed mig og var saa snille, saa snille». Den ene var en staut og prægtig kvinde, «som jeg troede ikke kunde like mig. Hun var saa sød og elskelig, spurgte mig om jeg ikke havde lyst at besøge dem. Jeg ved næsten ikke hvad jeg svarte, saa bevæget blev jeg.

Ja, Du kan tro, sligt gjør godt i et fattigt og saaret hjærte.»

Hvad der altid saaret hende dypest, var den mangel paa forstaaelse som blev hendes arbeider til del, og der hadde hun mest at bebreide Norge.

Den 26. januar 1899 sendte hun til «Verdens Gang» *Et Par Ord fra Amalie Skram*, hvor hun tar til orde mot *Hans Aanruds* anmeldelser av hendes bøker (*S. G. Myre* og *Afkom*). Aanrud hadde sagt at hun skildret «Ondskaben med de sorteste sorte Farver». Hun svarer: «Jeg har aldrig skildret Ondskaben, for jeg har aldrig mødt den paa min Vej. Det, som overfladiske og doktrinære Mennesker kalder Ondskab, er for mig Nødvendigheder, Resultater. Har jeg villet noget med hvad jeg har skrevet, saa har det været at bringe en og anden til at forstaa, til at se og dømme mildt.» Det er denne artikel som ender med de ord som skulde staa paa den urne som skulde gjemme hendes aske: «Dansk Ægtehustru, dansk Borger, dansk Undersaat og dansk Forfatter». Ægtehustruen blev siden strøket. Protesten mot at være norsk forfatter kom igjen, da hun hadde

hørt at hun i anledning av *Julehelg* var blit kaldt det i norske anmeldelser.

I «Verdens Gang» for 26. januar 1901 kom den:

«*Fra Amalie Skram.*

Man har sagt mig, at jeg i norske Blade i Anmeldelser om min siste Bog «Julehelg» er bleven kaldt norsk Forfatter!

Derimod protesterer jeg.

Jeg anser mig selv, og ønsker *bestandig* at blive anseet for *dansk* Forfatter.

Her i Danmark er det, at jeg er bleven Forfatter. Her i Ly af de Danskes aarvaagne, lydhøre og udviklede Intelligents er det, at jeg har turdet vove mig frem med Bog efter Bog.

Det er Danmark jeg skylder at jeg eksisterer som Forfatter. Skulde jeg have været henvist til Norge, saa vilde de *der* snart, meget snart have gjort det af med mig.

Det er med Mennesker som med Planter. En liden Smule Solskin, en liden Smule Skjærm mod Barskhed og Storm og Kulde maa de have for at de kan holde Liv i sig.

Det har jeg faaet i Danmark.

En Gang før har jeg sagt dette samme i dette samme Blad. Men da jeg fra flere Kanter, af Norske, har faaet høre, at man overbærende mente, det var skrevet i Overilelse, gjentager jeg det nu.

Et voksent og nogenlunde selvansvarligt Menneske siger eller gjør ikke den Slags Ting i Overilelse.

Amalie Skram.»

Og saa kom *Landsforrædere*. Vist hadde hun ret. Her blev vist mangel paa forstaaelse av hende og hendes arbeide, og der blev sagt hende mange haarde ord, som ramte hende haardere end de vilde ramt andre. Men hun stod ikke alene her, ikke engang alene med Stephan Sinding og Johan Svendsen som hun nævner i «Landsforrædere». Hun saa dem bare ikke for al den uret, hun selv led under. Det er jo livets lov, ikke bare hos os, at de store, de med nye tanker og mod til at holde dem frem, selv om ikke stortingsmajoriteten er for dem, de blir sat utenfor. Vi har jo set vore digtere og andre kunstnere gaa veien utenom Norge for at komme frem i sit eget land. Og vi ser det fremdeles. Det er ikke utelukkende den literære kritiks skyld, og det gaar ikke bare ut over dem som flytter til Danmark. Men Amalie Skrams dømmekraft var lammet paa dette omraade. Sterkest viser det sig ved de eksempler fra opholdet i Paris og optrinnet i en sporvogn i Kristiania, som hun trækker frem i «Landsforrædere» for at klargjøre sit standpunkt fra de avisartikler hvori hun erklærte ikke at ville være norsk forfatter. Det er Danmark som har gjort hende til forfatter, siger hun der, og nogen ret har hun i det. Men hendes røtter var godt fæstet i norsk jord. Hun hadde sin egentlige utviklingstid bak sig da hun flyttet til Danmark. Det var oplevelserne fra det første egteskap og reiserne som under den gjæringstid hun gjennemlevde i Kristiania i begyndelsen av 80-aarene utviklet hendes evner, og la stoffet tilrette for hendes forfatterskap. Kjøbenhavn blev

god grobund, og der var uten tvil bedre vilkaar for hendes produktion. Der var ogsaa mere hjertelag for *mennesket* Amalie Skram.

Ogsaa i Danmark trak hun sig mer og mere ind i ensomheten og troen paa at hun var den forstøtte. Det kan jo let forklares ut fra den skjæbne som blev hende til del. Hun lot sig for anden gang skille. Hvad hun følte ved det, har hun i et brev til en veninde git uttryk. Hun takker for hvad denne har git hende av «sunde, sande og gode ord» og fortsætter:

«Ja, for du kan jo vide kjære —, at det ofte kan være tungt og ondt for mig. Skjønt jeg inderst inde *altid nu* er glad, og fuld af tak til gud og mennesker.

Men det er alligevel saa fattigt dette resultat: at jeg ogsaa maatte gaa fra min anden mand, som jeg *elsked.*

Ikke at jeg et sekund angrer paa det! Nej, det var det eneste rigtige. Det, der gjør at jeg er ilive. *Bogstavelig* talt.

Men naar jeg læser i bladene om at de og de fejrer deres sølvbryllup, omgivet af glade børn og glade børnebørn, saa stikker det mig i hjærtet —»

Det var i denne tid hun læste og bestemte sig til at oversætte Garborgs *Den burtkomne faderen*

At denne bok grep sterkt ind i hendes refleksioner, er naturlig. Hun hadde jo levet under lignende vilkaar som Gunnar, var vokset op under en streng og mørk religionstryk, og hadde siden som voksen følt dette aag tynge paa sin nakke, og knurret under vegten. Saa hadde hun brutt ut, frigjort sig

fra alt pres, og git sig over i livsnydelsen. Men saa var den dag kommet, da hun følte sig utilfredsstillet og var dradd ut for at lete efter nye profeter. Men hun hadde ikke fundet nogen som gav hende det hun kunde leve paa i sorgens og ensomhetens dager. Nu var hun gammel og ensom, og naar hun sat og tænkte over sit liv og sit virke, saa fandt hun ikke nogen hun kunde kaste skylden paa uten sig selv. Naar det var gaat hende ilde, var det mot sig selv hun maatte rette anklagen som den forlorne søn der vendte hjem til sin far. Men hun fandt ikke sin far. Det gik hende som Gunnar. Hun søkte længe forgjæves. Saa gik det hende som saa mange andre: det hun lette efter, fandt hun ikke; men hun fandt noget andet. Hun fandt sig selv og sin næste. «Hvad der gav Fred var dette Bud: Elsk din Næste som dig selv.»

Alle Gunnar Haaves tanker kan hun gjøre til sine, nu hun sitter der ensom og har bare «den siste Kneiken att». Saa meget ondt og tungt der har været, saa var livet dog «altid betre freista enn ufreista». Der var jo ogsaa noget godt i det, noget bortimot lykke. Det kostet — prisen for det var ungdommen. Og sorgerne var tillæg i kraft. Men om nætterne verker de saare minder; hvor er saa hjælpen? En skriftefar kunde kanske hjælpe. Men «Protestanterne har bare Teologer», og de kan ikke hjælpe. Kan overhodet ett menneske hjælpe et andet? Aajo, Paal paa Kvernhusheien kunde hjælpe. Han hadde set menneskene fra saa mange kanter at han nu forstod. Et godt menneske

var han, som han altid hadde været, og: «Velsignelse over et godt Menneske! Ingen ved hvad et godt Menneske er, uden den, som lider Nød. Men han ved det, og han skal vidne paa Dommedag.» Faa mennesker kan glæde sig slik over at træffe et godt menneske som Amalie Skram kunde, og mest netop i de aar da hun gik op ad den sidste kneiken. Hun kunde sætte sig til at graate naar hun hos andre traf noget av det hjertelag hun selv hadde i saa rikt maal. Saa kommer der fred og forsoning ind i hendes liv i de stille stunder. Hun kunde da ofte med længsel tænke paa døden med lignende tanker som dem der kommer til orde ved Gunnars likfærd i den salme hun efter evne satte om paa dansk efter Garborg. Skrive vers kunde hun ikke. Det hørte ikke hjemme i hendes tid og passet ikke til hendes tunge stof. Hun skrev leilighetsvers av og til, og var svært stolt av dem og svært fornærmet om nogen sa at hun kunde ikke lage ordentlige vers. Hun stred slik med de arveligste rim at skulde man maale resultatet efter strævet, saa kom de op mot hendes bedste bøker — det var det hun selv vilde ha det til. Men slemt var det ofte. Og hendes oversættelse av Garborgs salme, er ogsaa meget langt fra at være mønstergyldig. Hun har ikke alene ødelagt versemaalet flere steder, men ogsaa gjort tanken banal, som naar hun av rimnød gjengir de sidste linjer:

«Live seg stødt vil fræva,
sælt skal den daude svæva»

slik:

«Livet med Toner bløde
dysser i Ro den døde.»

Efter Ludvig Alvers død var hun blit drevet over i en slags religiøsitet, som vel i grunden ikke hadde sluppet taket i hendes sind nogen gang. Hun skrev senere til en ven:

«Jeg som i mange aar har været saa glad ved den tanke at døden var den evige tilintetgjørelse, jeg ønsker og haaber og *tror* nu fuldt og fast paa et liv efter dette, fordi det er mig *umuligt* at tænke den tanke at Ludvig er tilintetgjort.»

Hermed stemmer ogsaa godt overens hvad hendes søn *Jacob Worm-Müller* har offentliggjort av et brev til gamle fru Alver fra samme tid. Det heter der: «Alt, hvad du kan sige mig om Guds rige Naade og uendelige grænseløse Barmhjertighed, det ved jeg selv. Baade theoretisk og nu Gudskelov ogsaa praktisk. Gud har gjort et Mirakel paa mig. Han har ladet sig finde af mig. Min Sjæl er opløst i en eneste grænseløs Jubel, en Undren over at jeg, trods al min Synd, er taget til Naade. — — — — Om jeg blev budt al Verdens Herlighed, al Verdens straalende Paladser, al Verdens Ære og Berømmelse — jeg vilde flygte og sige: hvor Gud er naadig og barmhjærtig. Jeg har nok i Gud. — — — Ja tænk, Jeg, jeg som har været en Spotter, en Synder over alle Syndere — mig har han annammet og tilgivet. — — — Nej, det er *for* dejligt, det, der er vederfaret mig! Tænk, alt ondt er taget fra mig. Al Rædsel for Livet som for Døden — — —.»

En datter av Kristofer Janson som bodde hos hende i flere aar, *Ingeborg Krog Janson,* maatte ofte læse høit av bibelen for hende. Av hende laante

hun Kr. Jansons *Lys og Frihed.* Da hun hadde læst den, satte hun sig til at skrive til Janson for at takke ham for «den levende glæde Du har beredt mig ved din bog: «Lys og Frihed». — — Ja, der er i sandhed lys og frihed i den bog. — — Ikke at de tanker Du deri fremholder egentlig er mig saa nye; men der er en samlethed, en klarhed og kraft i fremstillingen, som gjør min søgende sjæl saa uendelig godt, og som gjør at jeg ved hjælp af denne bog blir et bedre menneske. Ja, ialfald vil *stræbe* med al min kraft efter at blive det.»

Kristofer Janson siger i et foredrag han har holdt i arbeiderakademierne om Amalie Skram: «Mit sidste indtryk af hende er det, at hun fældte taarer over den første af mine middelalderlige billeder: en klosterhistorie, som jeg en aften læste høit for hende.»

Ogsaa den dekoration hun hadde i sin stue, som *Dr. Poul Levin* omtaler i sin efterskrift til *Mennesker*, tyder paa at hun et sted i sin sjæl gjemte et minde som kanske kunde utløses i Julians ord i *Keiser og Galilæer* om Nasaræerens lære: «det er en trolddom, som tager sindene fangen. Den, som engang har været under ham, — jeg tror aldrig han kommer helt løs.»

Hypnotisme og spiritisme interesserte hende ogsaa. I sine bøker har hun jo et par ganger været inde paa det. Om hun søkte spiritistiske seancer, vet jeg ikke; men hun var meget optat av spørsmaalet om en mulig forbindelse mellem de døde og de levende. Av sin bror Ludvig hadde

hun tat det løfte at han skulde gi hende et tegn efter døden, om det var ham mulig. Siden kunde hun under strømmer av taarer fortvilet sige: «Han gav mig ikke noget tegn.» Lydias idé i *Afkom* om at fluen har Millas sjæl, er ogsaa værdt at lægge merke til, likesom der i næsten alle hendes mindre fortællinger gaar en understrøm av tro paa mystik i verdensordningen. Det kunde jo bero paa hendes mangel paa kundskaper paa det naturvidenskabelige omraade. Hendes bror synes at mene at saadan læsning kunde bragt hende mere fred og virket avklarende paa hendes digtning. Men hendes egen natur, med sykt og sundt, var vist for sterkt til at la sig ræsonnere med. Ingenting fik realitet for hende, før hun hadde tat det helt op i sit væsen, som led i egne erfaringer; men før det skedde, maatte alle hendes krav til klarhet tilfredsstilles, alle sidespørsmaal besvares.

Sygdom hindret hende stadig i at arbeide med de emner som hun nu hadde paa hjerte. Det var foruten *Mennesker*, som svulmet voldsomt op under arbeidet, ogsaa den femte del av Hellemyrsfolket. Den sidste talte hun ofte om, gjorde vist ogsaa en del optegnelser til den, men skjøv den saa væk igjen. Hun maatte faa mere paa avstand de indtryk som skulde behandles. At hun ikke fik noget færdig, pinte hende ogsaa sterkt av økonomiske grunde. Hun var i det stykke for stolt til at ta mot de store forskud som saa mange forfattere lever paa. For *Afkom* hadde hun i sin tid mottat forskud, og det var med om at pine hende under arbeidet med den bok. Det var en lidelse

for hende at ta mot penger for arbeide hun ikke hadde utført; hun kunde jo dø og ikke faa git det vederlag hun skyldte, eller hun kunde bli saa helt og holdent arbeidsudygtig at hun ikke fik noget færdig. Og desuten i den lange tid hun laa syk eller var saa nedfor at arbeidet stod fast, vilde det lille publikum hun hadde, glemme hende. Nye kræfter vilde skyve hende bort endog fra den beskedne plads hun hadde indtat i literaturen. Da var det direktør *Peter Nansen* foreslog hende at gi ut *Mennesker* heftevis, og hun maatte ta imot tilbudet med tak, endda det stod for hende som om hun laante sit navn til svindel. Hun visste jo hun kunde ikke arbeide under den slags press: «— det rent svimler for mig naar jeg tænker paa at jeg altsaa nu skal skaffe et hefte paa 4 ark hver maaned,» skrev hun til en ven den 22. oktober 1902, like før første hefte kom ut. «Vorherre styrke og opholde mig! Jeg har tabt saa meget af min arbeidskraft. Det er det *forfærdelige.* Jeg *kan* nok skrive den bog, jeg nu er begyndt paa. Men det er mig en saa uovervindelig pine at sætte mig hen paa martyrkrakken foran mit skrivebord. Hvis der gaves et middel mod aandelig dovenskab!»

Den aandelige dovenskap var nok igjen sygdom, de gamle nervøse lidelser som atter ytret sig, og dertil aarebetændelsen i det ene ben, som stadig mindet sig. Ved juletider laa hun paa klinik, og maatte derfra ut til Hornbæk for at komme til ro og vinde bugt med den nervøse hoste som plaget hende.

Og slik gik det de følgende aar. Atter og atter avbrydelser i arbeidet. *Mennesker* gik det smaat fremover med; men det gik dog frem, indtil den skjæbnesvangre flytning høsten 1904, da hun forlot sit mangeaarige hjem i Clasens gade 11 for at indrette sig i Ribegade 18. Under flytningen kom en del manuskript til *Mennesker* i vaskekonens hænder og blev med andet avfald stukket i ovnen, siges der. Fru Skrams fortvilelse over dette var saa voldsom at den bare kan forstaaes ut fra hendes arbeidsmetode. Det hun hadde gjennemlevet og lidt med sine mennesker, var tilintetgjort. At skrive det om igjen, var det samme som at gjennemleve paa nyt et livsavsnit hun trodde sig færdig med, og det var for hende saa haapløst et arbeide at hun ikke øinet nogen mulighet for at faa det gjort. Der var to ting som holdt hende oppe i disse tunge dage: kontrakten med Gyldendal, og Johanne, datteren, der gang paa gang blev det som mægtigst drog hende til livet, naar hun ingen anden udvei øinet end døden.

Den 24. november 1904 skrev hun i et takkebrev til en ven, som hadde sendt hende opmuntrende ord, blandt andet:

«Aa ja, det lysner vel op igjen engang. Men sort ser det ud — aa saa sort, saa sort — saa mange gange.

Havde jeg ikke Johanne, det dejlige livskraftige, og glade lille menneskebarn, saa — ja saa — var min træthed saa stor, at jeg uden et suk gik ud af verden, frivillig, forstaar Du. Men hun — hun holder saa fast ved mig, og jeg mærker ved alle

lejligheder hvorledes hun trænger til mig — eller hvorledes hun ialfald *bilder sig ind* at hun trænger til mig. Og saa maa jeg som en trofast soldat ikke forlade min plads. Hvor tungt det end stundom er. — Ak at kunne gaa tilhvile, lukke sine øine i den evige søvn. — Men jeg ser med glæde og taknemlighed, at jeg *har* lært Johanne noget.»

Amalie Skram i de sidste aar.
(Efter fotografi tat 6/6 1899.)

Syk og træt som hun var, planla hun saa det aarlige selskap hun holdt for datteren. Det var en begivenhet for hende av saa alvorlig natur at hun dagen efter i et brev taler om «denne angstfulde sindsbevægelse» som var overstaat, men som hun har faat fuld erstatning for ved at se alle de unges straalende ansigter og den «tindrende» stemning som var over dem alle.

Det var i slutningen av januar 1905. Det synes at ha været en sidste opblussen og en sidste glæde for hende at ta imot datterens tak for dette selskap.

Den 2. februar skrev hun til en ven:

«Jeg har det ikke godt, hverken indvendig eller udvendig. Gaar og trækkes med Influensa, og maa ret som det er, lægge mig hen. Pigen, jeg havde,

er bleven liggende syg — ikke. her gudskelov — og jeg hjælper mig med en kone, som kommer nogle timer hveranden dag.

Under disse omstændigheder kan Du vel nok begribe at mit humør just ikke er syvendehimmelsk.

Saa er der jo ogsaa det værste af alt: — synes jeg næsten — de pengelige sorger. Men det jevner sig vel nok endnu en gang.»

Saadan omtrent hadde tonen været gjennem brever til de trofaste venner en række av aar nu, altid paa grænsen mellem fortvilelse og haap. Nu var hendes kraft endelig brutt, baade aandelig og legemlig. Hvad der endnu var tilbake av kræfter i hende, gik fort ned i sygdom og slit for at avslutte *Mennesker*. Hun raadde ikke med det.

Et stykke ut i februar saa det ut som om hun skulde komme sig. Hun stred imot influensaen, har vel ogsaa været uforsigtig med at gaa oppe og ute. Endnu i begyndelsen av mars deltok hun i et selskap hos admiralinde *Gad*, hvorom denne har fortalt i sine mindeord i «Kvindernes Blad». Hvad der hændte før og under det selskap, er saa karakteristisk for Amalie Skram at det ikke kan forbigaaes. Fru Gad fortæller:

«Knapt otte Dage før hun døde, tilbragte hun en Aften i vort Hjem, og aldrig har jeg set hende saa straalende morsom og original som da.

Det var som en opblussen af hendes rige Naturs Kraft og Lune. Hun havde lovet at komme en Dag til Middag sammen med Fru Oda Nielsen, som hun satte stor Pris paa, men da hun havde talt om, at hun følte sig nedbrudt og utilpas, blev

jeg glad overrasket ved at modta et Brev om, at hun glædede sig til at komme.

Dog — naturligvis kom der saa et Telegram om Morgenen, at hun ikke var frisk nok. Kl. 12 atter Telegram: «Har det bedre, kommer alligevel,» og Kl. 5 endnu et Telegram: «Pigen blit syg, skal forsøge at komme til Aften. Amalie.»

Det lød jo noget ubestemt, især fra hende, og vi opgav hende ganske. Men minsandten, da Klokken var næsten 10, kom Fru Skram alligevel og havde selvfølgelig havt et lidet Sporveisuheld, der havde forsinket hende. Træt og anstrængt var hun til at begynde med, men hun kom hurtig ind i Samtalen og beherskede den snart helt med sit Væsens uimodstaaelige Magt. Det, som var det vidunderlige ved hende, var den dybe, urokkelige Alvor, hvormed hun fortalte de mest groteske Erfaringer og Erindringer, som for os lattermilde Danske kun var komiske, men af hende, den ustanseligt iagttagende Forfatterinde, opfattedes som menneskelige Dokumenter, Led i Kjæden af de dybt sammenhængende smaa og store Begivenheder, som tilsammen danner et Liv. Naar hun f. Eks. den Aften fortalte om en bekjendt norsk Kvindesagsdame, som ifølge sin Livssag insisterede paa at opfatte Ægteskabet som ene og alene aandeligt og derfor satte en Kommode for sin Sovekammerdør, men alligevel fik «fire store Gutter fort efter hverandre», saa forstod Fru Skram aldeles ikke den lystige Latter, som reiste sig omkring hende. Det var efter hendes Mening frivolt og overfladisk af os andre at le af hin overlegne Kvindes Kampe

med den oprindelige jordbundne Natur. Hun saa sig om med et bebreidende Blik, stadig lige gravalvorlig og sa:

«Men Gud forbarme sig, at de kan le af slige Ting,» hvad naturligvis bare frembragte fordoblet Munterhed.

«Alt det vil jeg skrive om,» sa hun saa, «men der er saa meget — aa, saa meget» — blev hun ved og saa frem for sig ind i den Erindringens Verden, hvor hun havde Blikket fæstet paa saa mange mærkelige Ting.

Jeg fik hende lidt bort fra de andre og spurgte hende om hendes eget, hendes Datter og hendes Arbeide. Og hun fortalte saa mange skjønne Smaating om sin Datter.

«Hvor det dog er morsomt for Dem, at De har det Pigebarn,» sa jeg.

«Morsomt, det Ord maa De ikke bruge om hende,» svarede hun. «Det er min Sjæls dybeste Lykke, mit rigeste Eie — hvad skulde jeg med Livet, naar jeg ikke havde hende. Aa, De ved slet ikke, hvor deilig hun er. Men Gud, saa hun er blit stor,» kom det i en anden Tone, «nu maa jeg til at stræbe med at faa hende i voksne Klær.»

«Og Deres Bog — Mennesker,» spurgte jeg, «har De Kræfter til at arbeide flittig paa den?»

«Aa, den,» sa hun med en affærdigende Bevægelse, og der gik ligesom en Skygge af Anstrængelse hen over hendes Ansigt. Det laa mig paa Læben at spørge, om virkelig endel af Manuskriptet var blit borte for hende ved en Flytning, men jeg vilde

ikke berøre det saare Punkt og gav mig til at tale om fælles Venner.

Vi glemte ganske Tiden, og Klokken var blit mange. Det regnede stærkt, Sporvogne var der ikke flere af, og hun skulde alene ud paa Østerbro.

«Min Vogn venter hernede, maa jeg ikke ha den Fornøielse at kjøre Dem hjem,» sa Fru Oda.

«Tusen Tak, men hvor er det, De bor?» indvendte Fru Skram, «er det ikke paa Frederiksberg, i en hel anden Kant af Byen? Nei, det vil jeg sandelig ikke, ikke paa nogen Maade, hvor kan De tro, at jeg vil ta imod sligt — nei, det vil jeg ikke — ikke paa nogen Maade!»

Hun blev ved at vægre sig, indtil et lyst Hode fandt paa at si:

«Men Gud, Fru Skram, Frederiksberg er lige ved Østerbro, man kjører bare nedad Jagtveien, saa er man der.»

«Ja,» raabte vi alle, «det er lige ved.»

«Ja, ja,» sa hun helt overbevist, «naar det virkelig er lige ved, saa siger jeg saa mange Tak.»

Dette lidt svigtende Kjendskab til Kjøbenhavns Kart var det eneste Tegn paa Svaghed, der sporedes hos hende denne sidste Aften, hun var ude mellem Mennesker. Ellers var hun saa sprudlende som nogensinde.

Da hun havde faat Tøiet paa og havde sagt Farvel vendte hun sig endnu engang i Døren og sa:

«Jeg har havt det saa hyggeligt; naar jeg nu faar Tid, maa vi sandelig ses lidt mere.»

Knapt en uke efter dette selskap var Amalie Skram død. Hendes huslæge, professor *Fejlberg*

der imidlertid først blev tilkaldt efterat døden var indtraadt, mener at der var tilstøtt en lungebetændelse, og at det var en blodprop i lungerne som endte hendes dage.

Ensom, slik som hun hadde levet og arbeidet, døde hun. Hun hadde den 15. mars om morgenen sagt til sin datter, da denne gik paa skolen, at hun følte sig daarlig og ikke vilde vækkes om hun faldt i søvn. Da datteren kom hjem, fandt hun sin mor i dødskampen. Den læge som i hast blev tilkaldt, kunde intet gjøre, og da professor Fejlberg kom, kunde han bare utstede dødsattesten.

Fru Skram hadde alt for flere aar tilbake, skrevet ned sit ønske om at brændes istedenfor at jordes, og ved samme anledning fastsat at der paa den urne som skulde gjemme hendes aske, skulde staa foruten navnet «dansk borger, dansk undersaat, og dansk forfatter». Det dokument som bestemte dette, bar datum 19. september 1900. Det var netop i den tid da bitterheten mot Norge var paa det høieste. Hendes danske venner arrangerte en vakker sørgefest til hendes ære, ved hvilken dog de norske farver fik en hædersplads. Kisten blev bragt til studenterhuset, hvor den store mindefest fandt sted den 22. mars 1905. Salen var rikt dekorert med planter og kranser, hvorav en vældig krans fra fremrakende mænd i fødebyen indtok hæderspladsen. Der var ingen prestelig bistand. *August Enna* hadde komponert sørgemusikken, dr. *Poul Levin* holdt mindetalen i de vakre ord som siden er trykt i hans bok *Smaa kapitler.* Fru *Betty Nansen* fremsa derefter *L. C. Nielsens* stem-

ningsfulde digt, og hans sang, som slutter sig til det, blev derefter avsunget. Den slutter saa:

«Som en uveirsslagen,
stor, sortladen Fugl
er hun dødstræt dragen
ind i Dødens Skjul.
Faa har større givet,
end som Gæst hun gav —
Sorgfuldt suser Livet
nu om hendes Grav.»

Til krematoriet fulgte kun de nærmeste venner, og der blev det sidste farvel sagt hende av direktør Slomann.

Det vakreste som blev skrevet til Amalie Skrams minde kom i «Tilskueren», det danske tidsskrift som hadde bragt saa mange bidrag fra hendes haand, mens hun levde. Der kom *Helge Rodes* digt, som sikrere end alle andre ord der blev talt og skrevet, gav billedet av den forpinte sjæl som gjennem sin egen tragedie saa menneskehetens lidelse og hørte skrik fra de tusener som vred sig i avmagt under byrden av et liv som var blit deres forbandelse:

Syg af sin egen og Alverdens Kummer!
Der døde ikke en, — der døde mange,
saa mange, som det vilde Hjerte rummer
— Nu kom den dybe Stilhed, der gør bange.
En Stilhed, som naar tusind Skrig forstummer

*

Alle, alle maatte hun tage
ind i sin Vrede, ind i sin Klage.
Hun maatte, hun maatte
følge deres Fodtrin, der hvor de traadte,
se dem i Vilse, snuble og falde.
Alle!

Hun maatte, hun maatte
fatte deres Sjæle, se dem staa blotte,
se dem staa nøgne
for sine Øjne.

Hun maatte, hun maatte
og hun stirrede og græd
over Menneskenes Sæd.
Hun sørged i sit Moderhjerte, sjælesyg og ræd
over al den Fortræd.

Hun maatte, hun maatte
kende deres Armod og deres Drømmeslotte,
ane dem, undfange dem og saa med Smærte føde dem.
Leve deres Livsdag til Ende og døde dem.

Hun stirrede og græd
over Menneskenes Sæd,
over al denne Ve,
som *hun* maatte se.
Hun stirrede og græd over al denne Ve,
som maatte, maatte ske.

Ak disse dybe Skove i deres mørke Vildhed.
Derinde risled Strømme af Varme og Mildhed.

*

Aa det er godt at dø,
at hvile stille i Verdens Midte!
Mens Livets Stemmer, Hvisken, Raab
af Had og Løgn, af Fryd og Haab
og Skrig i bitter Smerte
stiger og hvælver en Gravfredskuppel
over det døde Hjerte.

Amalie Skram, som trodsig og myndig kunde bryte med vedtægter og slynge sandheten ut mot hykleriet i samfund og kirke, var ikke den mandige skikkelse hendes egen tid vilde gjøre hende til.

